

C E P Ü N İ V E R S İ T E S İ

Şiddet

YVES MICHAUD

YENİ YÜZYIL
KİTAPLIĞI

İletişim Yayınları . PRESSES UNIVERSITAIRES DE FRANCE

C E P Ü N İ V E R S İ T E S İ

Şiddet

YVES MICHAUD

Paris I Üniversitesi'nde Öğretim Üyesi

Çeviren

CEM MUHTAROĞLU

YENİ YÜZYIL

KİTAPLIĞI

Emlak Bank'ın katkılarıyla

Hetışim Yayınları

İçindekiler

I. BÖLÜM

Tanımlar Sorunu	5
“Şiddet”in Anlamı ve Etimolojisi.....	5
Hukuksal Tanımlamalar.....	6
Şiddetin Tanımları	8
Şiddet ve Kargaşa.....	10

II. BÖLÜM

Şiddetin Tarihi ve Sosyolojisi.....	13
Şiddetin Nedenlerinden: Güvensizlik.....	13
Savaşları	15
Siyasi Şiddet.....	19
Suçluluk.....	30
Yaşamın Şiddeti	35

III. BÖLÜM

Çağdaş Şiddetin Teknolojisi	37
Yoketmenin Teknolojisi.....	38
Medya ve Şiddet.....	43
Çağdaş Toplumlarda Etkilenebilirlik ve Direniş.....	46

IV. BÖLÜM

Şiddetin Yönetimi ve Denetimi	49
Terör Yönetimi	49
Şiddetin Stratejileri	53
Düzensizlik ve Riziko Yöntemi.....	56
Şiddetin Değerlendirilme Biçimleri.....	60

V. BÖLÜM

Antropolojik Açıdan Şiddetin Nedenleri.....	62
Nörofizyolojik Görüş.....	62
Şiddet ve Seciye.....	64
Tarihöncesi Antropolojinin Katkıları.....	67
Şiddetin Psikolojisi.....	69
Psikanalitik Katkılar.....	74

VI. BÖLÜM

Şiddetin Nedenleri: Sosyolojik Yaklaşımlar.....	78
Ámpirik Yaklaşımlar.....	78
Şiddet ve Toplumsal Kuram.....	82
Mikrososyolojik Araştırmalar.....	87

VIII. BÖLÜM

Şiddet Felsefeleri.....	89
Şiddetin Ontolojileri.....	89
Karşılıklılık Felsefeleri.....	93

BİBLİYOGRAFYA	101
----------------------------	-----

DİPNOTLAR	102
------------------------	-----

BİRİNCİ BÖLÜM

TANIMLAR SORUNU

Şiddet; cinayet, işkence, darbe (vuruş) ve etkili eylem, savaş, baskı, suçluluk, terörizm vb. demektir. Birbirlerine uymayan tüm bu olgulardan, şiddetin yapısını açıklayan bir tanıma nasıl ulaşılacaktır?

I. "Şiddet" in Anlamı ve Etimolojisi

Konuya getirilebilecek güzel bir yaklaşım, günlük kullanım ve etimoloji açısından araştırma yapmak olacaktır.

1) Çağdaş Fransızca sözlükler (örneğin Robert, 1964), şiddet; a) Bir kişiye, güç veya baskı uygulayarak isteği dışında bir şey yapmak veya yaptırmak; b) Şiddet uygulama eylemi; c) Duyguların kabaca ifade edilmesine doğal eğilim; d) Bir şeyin karşı konulamaz gücü; e) Bir eylemin hoyrat yapısı olarak tanımlanmaktadır.

Böylesi değişik anlamlar iki ana doğrultuda toparlanabilir: "Şiddet" terimi bir yanda olgular ve eylemleri; diğer yanda da, gücün, duygunun veya bir doğa unsurunun varoluş üslubunu belirlemektedir - doğanın veya bir tutkunun şiddeti. İlk anlamıyla şiddet, huzur karşıtıdır. Onu bozar veya tartışmaya açar. İkinci anlamda sözkonusu olan ise ölçüleri aşan ve kuralları çiğneyen kaba ya da çılgın bir güçtür.

2) Terimin kökenine baktığımız zaman ise şunları görürüz:

Şiddet, Latince *violentia*'dan gelmektedir. *Violentia*, şiddet, sert ya da acımasız kişilik, güç demektir. *Violare* fiili ise şiddet kullanarak davranmak, değer bilmemek, (kurallara) karşı gelmek anlamını taşır. Bu sözcükler *vis* ile bağlantılıdır. *Vis* ise, güç, erk, yetke, şiddet, bedensel güç kullanımı demek olduğu gibi, nitelik, bolluk, öz ya da bir şeyin asıl yapısı anlamlarına da gelir. Daha derine incek olursak, *vis* sözcüğünün, etken güç, bir cismin gücünü kullanma olanağı yani etkinlik, de-

ger, yaşam gücü anlamlarını da kapsadığını görürüz.

Latince'den Yunanca'ya geçerse, yukarıda verdiğimiz anlam kökenlerini güçlendirebiliriz. Latince'deki vise karşılık Homeros'un dilinde is kullanılır ki o da kas veya bedensel güç demektir ve bia ile ilintilidir. Bia; yaşamsal güç, bedensel güç, esenlik ve aynı zamanda güç kullanımı, şiddet kullanımı, yaptırım uygulayan, şiddet kullanan anlamlarına gelir. Uzmanlar bu terimleri Sanskritçe'de üstünlük, güç, üstün egemenlik anlamlarına gelen j'(i)ya ile özdeşleştiriyorlar.

3) Demek ki, ne yana dönerssek dönelim, şiddet kavramının özünde, bir şeye karşı kullanıldığında şiddet olgusunu yaratan doğal gücü görüyoruz. Bu anlamın çekirdeğine doğru gittikçe de değer yargıları kaybolmakta ve yerlerini vasıfsız güce terketmektedirler. Zaten bu güç, bir canlıda da olsa, bir eşyada da olsa değer ne olduğunu bilmez. Belirli ölçüleri aştığı veya bir düzeni bozduğu zaman da "şiddet" olarak algılanır.

4) Sözcüğün günlük kullanımını incelersek, anlam çeşitliliğinin nerelere varabileceğini de anlayabiliriz. Çekirdek kavram "güç"tür. Bu yüzden şiddet dendiği zaman öncelikle anlaşılan bir 'bedensel davranışlar ve eylemler' dizisi olmaktadır. Şiddet her şeyden önce vurma ve kötü davranma eylemidir. Bu yüzden her zaman iz bırakır. Halbuki gücün şiddet olarak tanımlanabilmesi için belirlenmiş olan normlar çok çeşitlidir. Bu yüzden neredeyse norm sayısı kadar şiddet biçimin bulunduğu kabul edilebilir.

II. Hukuksal Tanımlamalar

Günlük kullarımdaki anlamların sayıca çeşitliliğine karşın hukukça önerilen tanımlar çok kesindir.

Ceza hukukunda, insana karşı gerçekleştirilen bütün vurmalar (darbeler) şiddet olarak nitelenmez. Tasarlanarak işlenen cinayetler ile ırza yapılan tecavüzler ayrı olgular olarak ele alınır. Gerçek anlamıyla şiddet, ceza kanununun 309, 310 ve 311'inci maddelerinde, "Darbe, Şiddet ve Etkili Eylemler (müessir fiil)" başlığı altında toplanmıştır.

Hukukçular bu tür eylemler için "İnsanın, benzerlerine karşı giriştiği, onlarda önemli ya da önemsiz hasarlar veya yaralar oluşturan, saldırganlık ve hoyratlık ifade eden hareketlerdir"1 açıklamasında bulunmaktadır. Bu tanım; şiddet ile kalıcı bedensel hasar yaratan güç kullanımı arasındaki bağı vurgulamaktadır. Fakat hukukun gelişmesi ile bu tanım suçlamaların

artmasına olanak verecek anlamları da içermeye başlamıştır. “Sadece dış (harici) bir unsur ile şiddetli bir temas sonucu oluşan hasarlardan oluşan gerçek (doğrudan) darbelerle iç (dahili) olgular da eklendi (hastalıklara sebebiyet verilmesi, bedensel sakatlıklar)”²

Bu yüzden bugüne kadar kullanılan “Şiddet, Darbe ve Yaralama” kavramının yerini artık, daha özdeksiz (madde-siz/maddî olmayan/immatériel) bir kavram olan “Şiddet ve Etkili Eylem” aldı. Şiddet ve etkili eylemin kapsadığı davranışlar, kurbanın bedenini hedef almakla beraber darbe kadar güçlü olmayabilirler. Birini yere atmak, ona tükürmek, saçını yolmak şiddet ve etkili eylem kapsamına girer. Birini tehdit ederek veya malına kötü davranarak ruhsal durumunun bozulmasına neden olmak da bu kavramın içinde algılanır. Bir de, dördüncü sınıf suç oluşturan hafif şiddet eylemleri vardır. Bu kavramın kapsamı içinde, gerçek anlamda darbe içermeyen hareketler, itip kakma, isabet ettirmeden tükürme, üzerine çöp atma gibi eylemler bulunur.

Öte yandan kanunların somut koşullar altında belirli şiddet eylemlerine izin verdiğini de gözardı etmemek gerekir: Spor, cerrahi veya düzenin sağlanması gibi.

Medeni hukukta, şiddet eylemi, bir insanın istemi üzerinde, onu geri adım atmaya zorlayacak baskı uygulaması olarak geçer.

Roma Hukuku böylesi bir şiddet eyleminin oluşması için Metus Atrox -Dehşete düşürücü korku- içermesi koşulunu getirmişti. Fransız Medeni Hukuku (Yurttaşlık Yasası'nın 1112. maddesi), “Sağduyu sahibi bir insanı etkileyebilirliği” yeterli bulmakta ve bunun “Kişilerin yaşına, cinsiyetine ve koşullarına göre” farklılıklar taşıyabileceğini kabul etmektedir. Şiddet eylemi kişinin kendine, malına, yakınlarına karşı önemli bir zararın korkusunu yaşatmalıdır. Saygının yarattığı korku duygusu ise şiddet olarak algılanmaz ve akitlerin geçersiz sayılmasına neden olmaz.

Somut durumları ele almayı hedefleyen şu hukuksal yaklaşım da, yukarıda ele aldığımız özellikleri içermektedir:

Şiddet eylemi her şeyden önce bedensel bir saldırıdır fakat normlara bağlıdır ve görecelidir (özellikle bu bağlamda, insanın kişisel bütünlük normlarına...). Norm değişince, eylem, şiddet eylemi niteliğini yitirebilir. Spor alanında, cerrahi alanda ve kanunları koruma görevi sırasında başvuru alan yasal şiddet eylemleri gibi... Öte yandan suç kavramının gelişmesi ile

şiddet eylemlerine karşı duyarlılık da artmaktadır.

Araştırmanın bu aşamasında iki görünüm belirlemiştir. Biri sonuçları ile tanımlanabilen, bedensel güç unsuru, diğeri de kuralcı (normatif) bir düzene saldırı ile somutlaşan çığneme (ihlal) olgusu ki bu daha özdeksizdir.

Bedensel saldırı olarak şiddet kolaylıkla tanımlanabilir. Kuralların çığnemesi bağlamında ise hemen hemen her şey şiddet olarak algılanabilir.

III. Şiddetin Tanımları

Bu durum, şiddeti tanımlamayı zorlaştırmakta ve önerilen tanımlarda bir çeşitliliğe yol açmaktadır.

Sadece olayları ele alarak nesnel bir tanım geliştirmeye çalışılabilir. Bu bağlamda sosyolog H. L. Nieburg şiddeti, "Kişileri veya malları yaralamaya ya da yoketmeye yönelik doğrudan veya dolaylı eylem" olarak tanımlamaktadır.³ H. D. Graham ve T. R. Gurr ise, "Dar anlamda 'şiddet', insanı yaralamaya, mala zarar vermeye yönelik bir davranış olarak tanımlanır. Toplumsal veya kişisel olarak böylesi eylemleri, iyi, kötü, ne iyi ne kötü olarak algılayabiliriz. Bu, hareketin kime karşı yapıldığına ve hareketi kimin başlattığına göre değişir"⁴ diye yazmışlardır.

Doğal olarak bu tanımların normlardan arınmış olduklarını öne sürmek olası değildir. Burada kişilerin ve malların bütünlüğü kavramı sözkonusu olmaktadır. Bu tanımlar gerçekte esas olarak hukuksal ayrımları doğrulama çabasıdadırlar. Fakat şiddeti sanki bütün tarafları eşit kabul ederek anlatma eğilimindedirler. Ne var ki gerçek böyle değildir. Bu yöntemsel yaklaşım hem meşru ve gayrimeşru kavramlarını yok saymakta, hem de kuramsal kalmaya mahkum gibi görünmektedir: İstatistikler ne eylemciler tarafından yapılmaktadır, ne de tarafsız gözlemciler tarafından...

Bu tanımları yeterince yansız olmadıkları için de eleştirebiliriz: Kapsamları ve sonuçları belirli şiddet eylemlerini ele almakta, daha karmaşık (şaşırtıcı/aldatıcı) şiddet hareketlerine değinmemektedirler.

Hem şiddet durumlarını, hem de şiddet eylemlerini açıklayan bir tanım vermeye çalışalım: "Bir karşılıklı ilişkiler ortamında taraflardan biri veya birkaçı doğrudan veya dolaylı, toplu veya dağınık olarak, diğerlerinin bir veya birkaçının bedensel bütünlüğüne veya törel (ahlaki/ moral/manevi) bütün-

lügüne veya mallarına veya simgesel ve sembolik ve kültürel değerlerine, oranı ne olursa olsun zarar verecek şekilde davranırsa, orada şiddet vardır.”⁵

Amaç birçok olguyu açığa çıkarmaktır. Bunlar

a) Önce karşılıklı ilişkiler yumağının karmaşık yapısıdır. Burada pek çok sorumlu bulunabilir. Hatta devlet kademeleri dahi işin içinde olabilir (hukuk kurumu, bazı totaliter rejimlerde kamplara sürgünlerin bürokrasi tarafından örgütlenmesi). Böylece sorumlu sayısı arttıkça sorumluluk bölünür, dağılır ve azalır. Bu durumda şiddet olayı, iki düşmanın çarpışması olmaktadır, adsız (anonim) bir düzeneğin, sorumluluğunu kimsenin yüklenmediği bir etkinliği haline dönüşür (20. yüzyıl soykırımları, Sovyet ve Nazi kampları).

b) Şiddetin, kullanılan araçlara göre değişik oluşum kipleridir. Elleriyle öldürmek, kurşunlamak veya bir bombalama emrini imzalamak aynı şey değildir. Teknoloji alanındaki ilerlemeler şiddet eylemlerinin giderek daha özgün yöntemlerin kullanımıyla dolaylı yollardan gerçekleştirilmesini sağlamıştır.

c) Timing, yani şiddetin zaman içindeki yayılımıdır. Şiddet eylemi bir kerede (toptan), kademeli, hatta hissettirmeden (zamana yayılmış olarak) gerçekleştirilebilir. Doğrudan öldürmek kadar, açıklıktan ölmeye terketmek veya yetersiz beslenme koşulları yaratmak da olasıdır. Bir rakip doğrudan doğruya saf dışı bırakılabilir veya bir dizi mesleki ve yönetsel yasaklama ile onun siyasi ve toplumsal yaşamdan çekilmesine yol açılabilir. Burada şiddet durumu ile şiddet eylemi arasındaki fark açık bir şekilde belirlemektedir. İşin zor yanı, şiddet durumlarının toplumsal yaşamın tüm yönlerini kapsayan ve bu yüzden saptanabilirlikleri giderek azalan bir dizi egemenlik (tahakküm) konumunu da içermesidir.

d) Verilebilecek zararın çeşitliliğidir: Ağır veya hafif bedensel zararlar, ruhsal veya törel zararlar, mala verilebilecek zararlar, yakınlar veya ekinsele değerlere verilebilecek zararlar... Burada da durum kolaylıkla içinden çıkılmaz bir görünüm almaktadır. Maddesel ve bedensel olanlar görülebildikleri için en önemli zararlar olarak algılanmaktadırlar, fakat ruhsal ve törel zulüm, sürekli baskı ve tehdit, geleneklere ve inançlara saldırı da çok ciddi boyutlara ulaşabilir. Aslında sorun “kişi”nin kesin sınırlarını saptamaktır. Bu sınırın bedensel varlık olgusuna indirgenebileceği kesin değildir. Aslında sorunun özünde, nesnel tanımların yetersizlikleri yatıyor: Sorun, değer yargılarını bir tarafa bırakarak, nicel bir araştırmaya olanak

tanıyacak ölçütleri saptayabilmektir. Halbuki böyle ölçütler (örneğin adaletyazanakları gibi) toplumsal hesaplar ile istatistikleri doğrular ve belirli toplumsal normlara uygunluk gösterir. Başka bir anlatım tarzı ile bütün değer yargılarından arındırma çabalarının en azından bir kısmı başarısız olmaya mahkumdur.

Bununla beraber, bu tanımların yine de çok önemli bir yararı vardır, çünkü toplumsal rezaletlere karşı tavırlar ile toplumsal değerleri göreceleyerek, konunun aslı (olaylar) ile ilgilendirilmesini sağlarlar. Aynı zamanda, nicel bir değerlendirmeyi; böylece toplumsal düzeneklerin işleyişinin daha iyi anlaşılması ile de daha bilinçli bir tavır olası kılarlar.

IV. Şiddet ve Kargaşa

Aslında şiddetin ölçütlerden ve görüş açılarından soyutlanarak irdelenebileceğini sanmak yanlış olur. Ölçütlerle görüşler hukuksal, toplumsal, hatta bazen insanın bedensel güçsüzlük ile ruhsal zayıflık derecesi ile ilintili olarak kişisel dahi olabilirler.

Konu nesnel bir yaklaşım ile ele alınmak isteniyorsa, bütün normların araç içine alınmaya çalışılması veya kişinin bedensel bütünlüğüne dayanılması gerekir. Böylece de şiddet kavramının kuralcı yapısı gözden kaçırılır.

Gerçekten de zihnimizde belirlediğimiz olgunun kapsamına, kargaşa, işlerin çığırından çıkması ve düzenin bozulması da girmektedir. Deyimleme açısından, G. Sorel veya H. Arendt konu ile ilgili olarak kitaplar dolusu yazı yazmışlar, fakat hiçbir yazıda kavramı tam olarak tanımlamamışlardır. Örneğin G. Sorel'e göre genel bir grevin şiddeti, "Düzeltilemez bir bunalımın kuramını içerir."⁶ H. Arendt ise "Şiddet alanına yaklaştığımızda karşımıza çıkan o bütünüyle karmaşık, olacakları önceden kestirebilmenin olanaksızlaştığı ortam" un-surundan söz ediyor.⁷

Böylece şiddet, olacakları önceden kestirememe, kuralsızlık, mutlak dengesizlik ile özdeşleşmiş olmaktadır. Tanımlama güçlüklerine artık şaşırnamak gerekir. Kargaşa, toplu karışıklık, başkaldırı kavramları gibi, şiddet kavramı da, normlardan; doğal, olağan veya yasal olarak nitelendirilen durumlarda uygulanan yönetim kurallarından uzaklaşma anlamını içerir. Düzeni, istikrarı olmayan, her an herşeyin (ama herşeyin) olabileceği bir durum nasıl tanımlanabilir? Kurallara ve normla-

ra karşı gelme olarak şiddet kavramı, bünyesinde olacağın kestirilememesi gözdağını barındırır. Düzgün ve düzenli bir dünya için, denge bozukluğu ve kargaşa demektir. Buna göre "şiddet" sözcüğü mutlak kargaşanın adı gibidir ve bu anlamıyla Hobbes'in sözünü ettiği "Herkesin herkesle savaştığı uygarlık dışı duruma" benzer.⁸

Şiddet ortamındaki 'olacakları önceden kestirememesi' olgusunu, güvensizlik ortamında da görürüz. Şiddetin tırmanması tartışmalarının özünde bulunan güvensizlik duygusunun doğrudan doğruya şiddetle ilgili olduğu durumlar oldukça ender görülür. Güvensizlik ile ilintili kavramlar daha ziyade her şeyin olabileceği, her şeyin beklenebileceği, günlük yaşamda artık hiçbir şeyden emin olunamayacağı kavramlarıdır. Başka bir deyimle, kargaşa ve şiddet birbirleri ile bir kere de burada bağıntılı olmaktadır.

Şiddet yolu ile düzenin uzun veya kısa süreli engellenmesi, bozulması, tartışılması fikrinden, kavramın önemli görünüm-lerinden biri daha açığa çıkar: Şiddet edimseldir (performatiftir). Bir metnin veya bir deyimden edimsel olması demek, onun oluşması ile (yazılması-söylenmesi) bir eylemin gerçekleşmesi demektir. Örneğin gelin ile damatın "Evet, kabul ediyorum!" demeleri gibi. Bu tümce söylenmeden taraflar evli değildirler. Tümce ağızdan çıktıktan sonra taraflar evlenmiş olurlar. Aynı şekilde herhangi bir şeyi -hareket, davranış, tutum- şiddet olarak nitelemek, onu ciddiye alıp harekete geçmek demektir. Şiddet kavramı, başkaldırı kavramına bağlı olduğu için, sözkonusu başkaldırıya karşı beslenen olumlu veya olumsuz duyguları da yüklenir. Onun yardımıyla bir tehdit canlı tutulabilir veya bir felaket önenebilir. Sonu gelmiş bir toplumun kurallarına karşı gelmeyi simgeleyen rahatlatıcı şiddet, yüzyıl başında G. Sorel tarafından olduğu gibi '60'lı yıllarda da alkışlanmıştır. Buna karşılık güvensizliğin ve şiddetin tırmanması karşısında, günümüzde artık her türlü dağınıklığı, tüm toplumun düzenini bozmaya yönelik şiddet hareketleri olarak algılama eğilimi belirlemiştir. Siyasi söylemlerde veya kamuoyunu meşgul eden sorunlar arasında anılan şiddet kavramı yansız değildir: Olumlu veya olumsuz değerlendirmeleri yansıtır ve yürütülen eylemler ile istenmeyen durumlara karşı bir silah gibi çevrilir. Sözünü ettiğimiz değerlendirmeler doğal olarak toplumsal gruplar içinde geçerli olan ölçütler doğrultusundadır. Nesnel yaklaşımların yanı sıra, şiddet kavramının kuralcı kaynakçalar olmadan bir anlam taşımadığını ve onun kınama, kutlama veya et-

kileme etkinliklerinin bir kenara itilemeyeceğini gözardı etmektir. Şiddet, kaynakça grubun önem verdiği değerlere göre tanımlanır ve dizginlenir. İnsan toplulukları çok farklıdır. Bazı değerler daha büyük kitleler tarafından önemsenir, fakat yine de fikirler ve kanıların çeşitliliği ile benzeşmezliği ortadan kalkmaz. Şiddet kavramı bu çeşitlilikler ile bu benzeşmezlikleri o kadar açık bir şekilde ortaya çıkarır ki, bazen olayların denetimini ele almak için şiddete başvurulması, önemli değerlerin yitirmek üzere olduğunun en kesin göstergesi haline gelir -Biz de kendimizi bir karşıtlığın tam ortasında buluveririz.

V. Sonuç

Buraya kadar ele aldıklarımız, şiddetin tamamıyla farklı görüş açılarını yansıtması yüzünden tanımlanamaz olduğu kanısını uyandırmamalıdır. Dört noktaya dikkat çekmek istiyoruz:

a) Nesnel tanımların en yararlı tanımlar olduklarını, fakat önyargılardan sıyrılmadıklarını ve fenomenlerin tamamını da kapsamadıklarını kabul etmek gerekir.

b) Şiddetin dizginlenmesinde kullanılan hukuksal, kurumsal, grupsal veya alt grupsal ve hatta kişisel ölçütlere göre değişen öznel bir bileşen vardır. 13. yüzyıl İngiltere'sindeki şiddet ile 20. yüzyıl İngiltere'sindeki şiddeti karşılaştırmak, pek çok norm değişmiş olduğu için, sallıktan başka bir şey olmaz.

c) Görüş açıları arasında sağlam bir denge oluşturmak olası değildir. Yapılacak tek şey, onları birbirleri ile tamamlamak olmalıdır. Yalnız burada da zaman zaman değişik açılardan bakma gereği unutulmamalıdır.

d) Şiddet konusunda söylenmiş evrensel bir söz, belirlenmiş evrensel bir bilgi yoktur: Her toplumun kendine özgü şiddet sorunları vardır. Bunlar özgün normlarla belirlenir ve az ya da çok başarılı biçimlerde ele alınır. Felsefenin görkemli sorunlarının ve görkemli çözümlerinin yerini artık toplumların kendilerini idare etkinlikleri almıştır ve almaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞİDDETİN TARİHİ VE SOSYOLOJİSİ

Tarihsel ve sosyolojik kısa bir araştırma, şiddetin dizginlenmesi konusundaki belirsizlikler hakkında fikir vermeye yeter. Böyle bir araştırma bir yandan karşılaştırmalar yapmaya olanak sağlarken, bir yandan da bir sonraki bölümün de savını önerecektir: Günümüzde toplumsal yaşamın bütün yönlerinin idaresi, teknoloji ve kitle iletişim araçları (basın) değiştiği için, şiddetin görüntüsü ve ölçüsü de değişmektedir.

I. Şiddetin Nedenlerinden: Güvensizlik

Herhangi bir araştırmaya girişmeden önce şiddetin tarihsel ve sosyolojik olarak anlaşılabilmesinin karşısındaki sorunları belirlemek gerekir:

1) Geçen bölümde belirttiğimiz gibi, kurumsal ve hukuksal normların çeşitliliğini gözönünde tutmak gerekir. Örneğin nüfus planlamasının çocukların hayatına son vererek sağlandığı eski Çin'de yeni doğmuş bir bebeği öldürmek cinayet sayılmadığı için, uygulamanın eriştiği boyutları kestirebilmek olası değildir. C. Petonnet'nin⁹ belirli yerleşim alanlarında yaşayanlarla ilgili çalışmaları, bu insanların dünya görüşleri ile yaşam koşulları hakkında bilgi vermekte ve şiddetin, varoluşun doğal bir olgusu olarak algılandığını vurgulamaktadır. Onlar için, ufak tefek hırsızlıklardan "içeri girmek" veya kovuşturmayaya uğramak son derece doğaldır. Birçok toplumun bünyesinde genel şiddet düzeyi ile karşılaştırılamayacak biçimde davranan bazı alt gruplar vardır. Bunların uyguladığı şiddet, toplumdaki genel düzeyden farklı olduğu gibi, geçerli gelişme eğilimlerine de aykırıdır.

2) İkinci sorun, toplumların veri kayıt ve depolama yolu ile kendileri hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları konusudur.

Acaba elimizde belirli bir toplumda şiddeti nitel olarak değerlendirmemize olanak sağlayacak kadar güvenilir veri var mıdır, yok mudur? Örneğin Fransa'da suçluluk ile ilgili bir araştırma yapmak isteyenler Adalet Bakanlığı bünyesindeki birimlerde ancak 1825'den sonrasına ait istatistikler bulabilirler. Fransa'da suç ve cürümlerin gelişimi nitel olarak ancak bu tarihten itibaren incelenebilir.

Daha eski dönemlere ilişkin araştırmalar yapmak için arşivlerden geriye kalanları taramak gerekir. O arşivler ise hem eksiktirler, hem de belirli konulara hiç değinmezler.

Araştırma konusu savaşlar olunca, belirsizliklerin boyutları daha da büyümektedir. Savaşların sayısı, yaygınlıkları, ölü sayıları, yoğunlukları konusunda yapılan istatistiksel çalışmalar da 19. yüzyılda başlamıştır. J. D. Singer ve M. Small'ın 10 eseri, 1816-1965 dönemi ile ilgili veriler içerir. L. F. Richardson'un eseri 11 ise 1820-1949 dönemini ele alır. Daha eski dönemlere ilişkin bilgi bulmak olasıdır fakat bu bilgilerin güvenilirlikleri zayıftır. I. Ö. 5. yüzyılda yapılmış olan Peloponez Savaşı konusunda kesin ve doğru olarak ne bilebiliriz? Veri toplama ve istatistik gelenekleri ancak 19. yüzyılın başından itibaren, o da toplumların bürokratik yönetimlerinin gelişimi ile yerleşmeye başlamıştır. Günümüzde bilgi işlem sistemlerinde yaşanan "devrim", veri kayıt yöntemlerini de değiştirmiştir. Artık çok kısa süre içinde toplumsal yaşam ile ilgili feed back yapmayı sağlayan çizelgeler oluşturulabilmektedir.

Demek oluyor ki şiddetin tarihini yazma girişimi, yeterli verinin bulunmama sorunu ile karşı karşıyadır. Sosyoloji ise, konu ile ilgili verileri toplama ile ilgilenmeyen veya buna olanakları elverişli olmayan toplumlarda şiddetin derecesini saptayabilme zorlukları ile karşı karşıyadır.

3) Üçüncü bir konu, şiddetin denetimi, kaydı ve gelişiminin yansız olmamasıdır. Aksine, bir çekişmenin hedefleri içindedir ve taraflar arasındaki doğrudan mücadelenin şiddetlenmesine yol açar. İletişim olanakları ile arşivleme kaynaklarına egemen olanlar, rakiplerince veya kendilerince uygulanan şiddeti çıkarları doğrultusunda olduğundan fazla veya az gösterme eğilimindedirler. Belgelerde her zaman belli bir eksiklik veya yalan payı bulunur: "Belgeler, ayaklanmaların izlerini yok etmeyi yeğlerler. En kapsamlı ve en ayrıntılı tarihsel belgeler ya duruşma tutanaklarıdır veya polis karakollarından veya askeri birlikler ile benzeri devlet dairelerinden gelirler. Hepsinin de amacı rakiplerini yakalamak, tutuklamak ve cezalandırmaktır.

Bütün bu belgeler doğal olarak iktidarı ellerinde bulunduranların görüşlerini savunur. Tutuklanmaktan kurtulabilen karşıt- lar tarihin gözünden de kaçarlar.”¹² Bazen rakip gerçekte olduğundan çok daha fazla şiddete başvurmuş olmakla suçlanır. Bu duruma örnek olarak 1892-1894 döneminin Fransız anar- şistlerini gösterebiliriz (Ravachol, Emile Henry). Bazen de ra- kiplerin eylemleri bilinçli olarak yok varsayılır. Örneğin 1969- 1970 yıllarında Uruguay Birleşik Güçler Hükümeti, asi Tupa- maroslar'ın eylemleri hakkında her türlü bilginin yaymlanma- sını, hatta adlarının dahi anılmasını yasaklamıştı.

Ch. Tilly, tarihe “kuşbakışı” baktığımız sürece görebileceği- miz tek şiddet, “İktidarın yeniden yapılanmasına yol açan” olaylara bağlı olanlar olacağını vurguluyor.¹³ Başaramayanlar ile yenilenler unutulmaya mahkumdurlar. Hatta böyle olayla- rın kurbanları, artık tanıklık etmek için aramızda olmadıkla- rından ya da kendilerinden söz etmek tehlikeli olduğundan, tarihteki yerlerini tamamen yitirirler. Bu, topyekun kaybolan milletler, yokedilen veya sindirilen azınlıkların da sorunudur (Aztekler, Kuzey Amerika yerlileri). 20. yüzyılda yok etme olanakları gelişince soykırımlar da artmıştır (Türklerin yaptığı ileri sürülen Ermeni soykırımı, Naziler tarafından gerçekleştirilen Yahudi soykırımı, Sovyetler'in Ukrayna halkına karşı gi- riştikleri soykırım). Fakat garip bir şekilde bu olayların kur- banları sanki hiç varolmamış gibidirler. İletişim bu kadar önemli olunca hayalet ulusların ve acılı halkların varlığı veya yokluğu başlıbaşına birer mücadele konusu haline gelmekte- dir. Türkler, bir Ermeni kıyımının asla sözkonusu olmadığını söylemekte, kimileri de gaz odalarının siyonist propaganda ta- rafından uydurulmuş olduğunu savunmaktadırlar. Sovyet kamplarına sürülen milyonlar konusunda bazılarının gözleri- nin açılabilmesi için ise, Kruşçev raporunun açığa vurulmasını beklemek gerekmişti. Diktatörlüklerde ve totaliter ülkelerde “kaybolma” olaylarının artması da, artık “Kurbanın yok oldu- ğu yerde cinayetin de yok varsayılacağı” birçokları tarafın- dan anlaşıldığını göstermektedir.

II. Savaşlar

Quincy Wright, Richardson, Singer ve Small gibi uzmanlar, savaşın “Uluslararası şiddetin doğrudan oluşum belirtisi” ol- duğu konusunda birleşiyorlar. Bunlar ölü ve yaralı sayısının kabarık olduğu olaylardır ve ilkel kabileler arasındaki kavg

türü çarpışmalar bu tanımın kapsamına girmezler. Sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için diplomatik veriler ile savaşçı sayılarının tam olarak bilinmeleri gerekir. Böyle durumlarda kurban olarak sadece olaylara doğrudan katılanlardan ölen ve yaralananların mı kabul edilecekleri yoksa baskılar, salgın hastalıklar ve yıkımlar sonucu dolaylı olarak etkilenenlerin de mi dikkate alınması gerektiği, ayrı bir sorundur.

Singer ve Small, ölçüt olarak en az 5.000 savaşçı ve 1.000 ölü veya yaralıyı kabul ederek, 1816 ile 1965 yılları arasında 367, Rihardson ise aynı ölçütleri kullanarak 1820 ile 1949 yılları arasında 317 savaş belirlemişlerdir.

Sadece 500.000'i aşkın nüfuslu, uluslararası alanda tanınmış bağımsız devletler arasında 1816-1965 yılları arasında çıkan savaşların sonuçlarını aşağıdaki çizelgede görebiliriz:14

<i>Bölgeler</i>	<i>Birçok ülkenin çarpıştığı savaşların kurbanları</i>	<i>İki ülkenin çarpıştığı savaşların kurbanları</i>
Avrupa	22.430.000	21.973.700
Amerika	459.300	929.500
Afrika	8.376.200	29.800
Ortadoğu	10.986.700	783.800
Asya	16.639.700	5.472.800

Ne var ki bu tür istatistiklerden yola çıkarak N. Cousins türü genellemeler yapmak ve İ.Ö. 3.600'lerden günümüze kadar 14.500 savaşta 3.5 milyar insanın (1965 dünya nüfusundan çok) öldüğünü varsaymak olası değildir.

Yine de bazı sayısal karşılaştırmalar yapılabilir: P. Sorokin, 1601 ile 1925 yılları arasında, 9 Avrupa ülkesinin (Avusturya, Fransa, İngiltere, Rusya, Polonya, İspanya, İtalya, Hollanda ve Almanya) ordularını ve nüfuslarını da dikkate alan aşağıdaki çizelgeyi oluşturmuştu:15

<i>Yüzyıl</i>	<i>Kurbanlar</i>	<i>Nüfus</i>	<i>Silahlı güçler</i>	<i>Siviller</i>
20. yüzyıl- 1925'ekadar	22.035.150	401.000.000	60.425.000	340.575.000
19. yüzyıl	3.645.620	238.000.000	24.333.800	213.666.200

18. yüzyıl	4.505.990	135.000.000	31.055.500	103.944.500
17. yüzyıl	3.711.090	100.000.000	25.796.000	74.204.000

Rakamlar kesin olamaz. Fakat 20. yüzyılda görülen fark çarpıcıdır. Bu gelişim 1965'e kadar çıkan en kanlı savaşların istatistikleri ile de doğrulanmaktadır (Bu sayılar 1965'e kadar olan savaşları kapsadığından, içlerinde Vietnam ve İran-İrak savaşlarının verileri yoktur):

II. Dünya Savaşı	15 milyon
I. Dünya Savaşı	9 milyon
Kore Savaşı	2 milyon
Çin-Japon Savaşı	1 milyon
1877-1878 Türk-Rus Savaşı	285.000
1853-1856 Kırım Savaşı	264.000
1870 Fransa-Prusya Savaşı	187.500
1828-1829 Türk-Rus Savaşı	130.000
1904-1905 Rus-Japon Savaşı	130.000
1932-1935 Paraguay-Bolivya Savaşı	130.000

Genel olarak, çağdaş savaşların daha kanlı olduklarını, sivil halkı daha fazla etkilediklerini ve daha geniş kitlelere yayıldıklarını söyleyebiliriz. Bununla beraber savaşlar arasındaki barış dönemleri de daha uzundur. Eski savaşlar sayıca daha çok olmakla beraber, bugünküler kadar korkunç değillerdi.

Askeri şiddet, eldeki yoketme olanaklarına, güçlerin örgütlenmesine ve ikmal (lojistik) bağlıdır. F. Engels'in 1890'da dediği gibi "Günümüzde şiddet ordu ile donanmadır ve her ikisi de hepimizin bildiği gibi hepimize korkunç pahalıya mal olmaktadır."16 17. ve 18. yüzyıllarda asker toplamak ve beslemek pahalıya maloluyordu ve meydan savaşları kanlı idi (1758'de Zorndorf'ta Rus ordusu 42.000 askerini, yani tüm gücünün yarısını tek bir çarpışmada kaybetmişti).17 Bu yüzden cephe savaşlarından kaçınmaya başlandı ve düşmanın gücünü azaltmaya yönelik yıpratma savaşları geliştirildi. Fransız Devrimi sırasında 1793'de ilan edilen genel seferberlik ile topyekun savaşlar dönemi başladı. R. Leckie, 18 savaşların bugünkü yapılarına kavuşmalarına yol açan yedi husus saptamıştır:

-Fransız Devrimi ile birlikte, kitle savaşları dönemini başla-

tan Askerlik Yoklaması.

-1860'tan sonra silahların, ulaşım ve iletişim araçlarının gelişmesini sağlayan Sanayi Devrimi.

-Savaş idaresi yöntemlerinin uygulanmasına yol açan İsyönetimi Devrimi (Revolution Managériale). Böylece cepheden uzakta, olanaklar ile malzemenin hesabını yapan genelkurmay savaşları başladı.

-Tank ve uçakların Mekanik Devrimi. Motorlu araçlar savaşları daha hareketli ve süratli hale getirerek cephelerin her tarafa yayılmalarını sağladılar.

-II. Dünya Savaşı'ndan itibaren giderek daha karmaşık silahlar üretilebilmesini sağlayan Bilim Devrimi. 1870 Savaşı'nın askerleri, çarpışmaların başından sonuna kadar aynı tip tüfekleri kullannuşlarken, II. Dünya Savaşı'nda durum çok farklı olmuştur.

-Sıcak çarpışmalara karşı beliren nükleer savaş tehdidinin caydırıcılığı sonucu geliştirilen İçten Yıkıcı Savaş (Beşinci Kol) yöntemleri.

-Son olarak da, Elektronik Cihazlar ile Bilgi İşlem Cihazlarının Devrimi. Bu cihazların gelişmesi, otomatikleşme ve uzaktan kumanda hem yıkım hem de saf dışı bırakma yöntemlerini yetkinleştirmiştir.

Savaşların vahşet derecelerini saptayıp karşılaştırmaya sunmak olası değildir. Vahşet ve terör uygulaması artık yerleşmiş gibidir. Savaş kanunlarının çıkarılmaları ve Cenevre Konvansiyonu gibi uluslararası antlaşmaların imzalanmaları bu durumu değiştirememektedir. Gerçi artık savaş esirleri "beslenecek boğazlar ve olası yeni düşmanlar" olarak kabul edilip öldürülmemektedirler ama esir kamplarında durumlar iç açıcı değildir ve kötü davranış ile işkence ortadan henüz kalkmamıştır. II. Dünya Savaşı sırasında savaşmayanlar ile esirlerin kitleler halinde öldürülüşlerine tanık olundu. Değişen tek şey halkın katılım ve etkilenme oranları oldu. Otuz yıl savaşları gibi dönemlerde, ülkeleri istila eden ordular, açlık ve salgın hastalık da yayıyorlardı. 1618 yılında 21 milyon insanın yaşadığı Alman İmparatorluğu'nun nüfusu 1648 yılında sadece 13.8 milyondtu. 1638 Nüremberg Savaşı'nı, 18.000 askerin ölümüne neden olan tifüs ve çiçek kazanmıştı. Gerçi yoketme olanakları kısıtlı idi ama bakım, temizlik ve ikmal olanakları da içler acısı bir durumda idi. Günümüzde savaşlar daha yıkıcı olmakla beraber ikmal ve korunma olanakları çok gelişmiştir. Savaşlar daha öldürücü fakat daha seyrekler. Geçmişin savaşları ise

dolaylı yıkıma daha fazla yol açmakta idiler.

III. Siyasi Şiddet

Bu konuda da kesin değerlendirmeler yapmak zor gibidir. Bazı fenomenleri birbirlerinden yapay yollarla dahi olsa ayırmak gerekmektedir.

Kabul edilebilir bir sınıflandırma, Dağınık Siyasi Şiddet (arbede, ani eylem, ayaklanma), İktidara Karşı (aşağıdan) Şiddet, İktidar Şiddeti (yukarıdan, düzenin korunması, baskı, terör, zorbalık, dayak, darbe), Terörizm ve nihayet Siyasi Topluluğun (camia) Çökmesini Hedefleyen Şiddet (iç savaş) ulamlarını içerir. Böylesi ayrımların sağlıklı olabilmeleri için açıklığa gereksinim vardır. Halbuki gerçek siyasi yaşamda bu sayıların birbirlerine karıştıkları görülür.

1) Dağınık Siyasal-Toplumsal (Sosyopolitik) Şiddet - Bu kavram içinde, arbede, gruplar, tarikatlar, köyler arasında karşıt görüşlülük, dernekler arası kavgalar, ekmek ve hayat pahalılığı gerekçeleriyle girişilen eylemler ve tabii şakilik ve haydutluk gibi davranışlar anlaşılır. Bu tür şiddet olayları ilkindir, yereldir, iyi örgütlenmemiştir ve genellikle aniden patlak verir. Y.-M. Bercé 19 gibi yazarlar 18. yüzyıl sonuna kadar ağırlıklı olarak bu tür şiddet olaylarının görüldüğünü vurgulamaktadırlar. Hızlı iletişim araçlarından yoksun, kolluk güçlerinin zayıf ve etkisiz olduğu toplumlarda, halk hareketleri, tarım kesimindeki kavgalar, vergilere ya da merkezi iktidara karşı yapılan gösteriler, kendilerinden söz ettirebilseler bile bu zaman alır. Olaylar arasında eşgüdüm sağlanması ve eylemlerin yayılması çok ender gerçekleşir. 16. ve 17. yüzyılda Akitanya'da Croquant'lar, 1639'da Normandiya'da Va-Nu-Pied'ler, 17. yüzyılda Napoli, İsviçre, Katalanya ayaklanmaları, sefalete, devletin çağdaştırılmasına ve yeni vergilere karşı toplumsal birer patlama niteliğinde idi. Yankıları hâlâ Fransız çiftçileri ile bağcılarının gösterilerinde duyulmaktadır. Bu hareketler genellikle iz bırakmazlar ve iktidarın yapısını değiştirmezler. Etkileri, yıkımları bir anda doruklara ulaşır ama yine de sınırlı kalır. Daha çok, şiddete başvurumun tamamıyla terkedilmediği, şiddetin henüz devletin tekeline alınmadığı, siyasal ve toplumsal yaşamın doğal bir parçası olarak algılandığı toplumlarda görülür. "Tarihteki şiddet bir olağanüstü durumlar yumağı olarak kabul edilemez. Bu tür olaylar, toplumların yerleşik

kurumları içinden patlak vererek hükümetleri allak bullak eden -örneğin- 19. yüzyıl devrimleri ile karıştırılmamalıdır. Şiddete başvuru çok olağandı. Olaylar hep silahlı dolaşan yurttaşların kendilerini savunmaları, geleneksel kavgacılık, sınırlı boylarında oturanların birbirleriyle çatışma alışkanlıkları ya da belirli kişiler ile belirli yörelerin ayrıcalıklı sorunları vb. ile açıklanıyordu. Siyasi şiddet gerçi aşırı bir çözüm idi ama olası ve yasal idi. Herhangi bir bozunculuk savı taşıymıyordu. Öyle bir olanağı da yoktu. Ayaklanmaların böylesine meşrulaşması ve avamlaşması, devlet toplumsal ilişkileri denetlemeye başlayana ve güç kullanma yetkisini kendi tekeline alıncaya kadar sürdü.”²⁰

2. İktidara Karşı Şiddet veya Aşağıdan Şiddet - Yukarıda gördüğümüz şiddet türünün aksine, burada ele alacağımız ulam, iktidarı yeniden örgütlemeyi amaçlar. Bu kavramdan ayaklanmalar, devrimler, darbeler ve ihtilaller anlaşılır. 1642 ve 1688 İngiliz devrimleri, 1789 Fransız Devrimi ve bütün 19. yüzyıl boyunca süren Fransız halk hareketleri, 1917 Rus Devrimi böylesi eylemlerin en iyi bilinenleridir ama Afrika'daki ve Güney Amerika'daki darbe, iktidar için mücadele olarak algılanabilecek siyasi çatışmalar, olaylı grevler, arbedeler de bu başlık kapsamına girer.

İki dizi koşul aranır: Bir yandan karşıt fikirlere, tasarımlara ve çıkarılara sahip gruplar tarafından ele geçirilmesi sözkonusu olan merkezi bir iktidarın bulunması ve andığımız şekilde algılanması; diğer yandan da bilinçli grupların toplumun, siyasi iktidarın, devletin örgütlenmesi ile ilgili tasarımlar geliştirmeleri. Binyılcılık (İsa'nın yeryüzüne dönüp bin yıl hüküm süreceğini varsayan eski bir Hıristiyan inancı. Bugün de bazı tarikatlar buna inanır.ç.n.-Millénarisme) gibi dinsel kaynaklı ve kurucu efsaneler, devrimci ülkü biçimi olarak laikleşen dinsel mesihçilik (messianizm, mecazi anlamda ileride güzel günlerin geleceğine inanmaktır ç.n.), Reform döneminin dinsel köktenciligi (radikal dinci) veya Toplumsal Sözleşme (Le Contrat Social, Jean Jacques Rousseau'nun eseri, 1762 ç.n.) gibi aklileştirilmiş (rationalisé) siyasi tasarımlar, toplumdaki kendini savunma içgüdüleri ile beliren dağınık şiddet olaylarının yanında “çağdaş” gibi duran şiddet türünün devindirici gücünü oluşturdular. Bunlar, karşılarında sürekli gelişen devlet örgütlerini, onların anlaşmazlıklara, iktidar mücadelelerini zayıflatacak şekilde getirdikleri kurallaştırma düzeneklerinin ve meşru şiddete getirdikleri denetimleri buldular. Tarihsel gelişim süreci

içinde bu tür şiddet eylemlerinin örgütlenmeleri, aklileşmeleri ve giderek kurallılaşmaları çarpıcıdır.

Ch. Tilly²¹ veya E. J. Hobsbawn²² tarafından araştırılan Batı demokrasilerinde bu süreç açık bir şekilde görülür. Ch. Tilly'nin vurguladığı gibi, "1800'den bu yana, Batı Dünyası'nın tarihi, küçük çatışmalar ile bezenmiş devrimler, darbeler, iç savaşlarla dolu kanlı bir tarihtir."²³ Victoria İngiltere'sinde olduğu gibi reform ve şiddetin diyalektiğinden dahi sözedilebilir.

Fransa tarihinde ise sadece 1830 ve 1848 ayaklanmalarını 1877 Paris Komünü'nü değil, 1880'li yılların sonundaki anarşist hareketleri, 1907'de bağcıların çıkardıkları arbedeleri, 1831 ve 1834 yıllarında Lyon'da, 1869'da La Ricamarie'de, 1870'de Alsace'de yapılan olaylı grevleri, 1890, 1906, 1919-1920, 1936, 1947, 1968 karışıklıklarını da sayabiliriz. Aşağıda, Ch. Tilly tarafından iki ulusal gazetenin incelenmesi sonucu gerçekleştirilen, 1830-1860 ve 1930-1960 Fransa'sında en az 50 kişilik grupların katılması ile yaşanan şiddet olaylarının çizelgesini bulacaksınız.²⁴

1850-1860 ve 1940-1950 dönemlerinde olayların yatışması II. İmparatorluk'un uyguladığı olağanüstü baskılar ve Alman işgali ile açıklanabilir. Yoksa, Tilly'nin de vurguladığı gibi, şehirleşmeye, sanayileşmeye, çağdaşlaşmaya karşın Fransa hâlâ sakin bir ülke olamamıştır.

<i>Dönem</i>	<i>Olay sayısı</i>	<i>Grup sayısı</i>	<i>Olay başına ortalama grup sayısı</i>	<i>Eylemci sayısı (Bin)</i>
1830-1839	259	565	2.2	293
1840-1849	292	736	2.5	511
1850-1860	114	258	2.3	106
1930-1939	333	808	2.4	737
1940-1949	93	246	2.6	223
1950-1960	302	637	2.1	664

Olaylara karışan toplulukları inceleyen Tilly aşağıdaki yüzdeli oranlar çizelgesini de hazırlamıştır:²⁵

Grup türü	1830 1839	1840- 1849	1850 1860	1930 1939	194 1949	1950 1960
Kuru kalabalık	16.5	17.2	8.9	1.6	3.3	1.5
Örgütlü kalabalık	17.5	10.4	32.3	48.3	21.9	35.2
Askerler	20.5	16.2	15.2	3.0	8.5	1.9
Polis	10.9	16.9	24.5	24.5	24.9	31.8
Memurlar	3.5	6.0	4.3	1.0	3.7	1.5
Çalışma grubu	17.0	17.3	4.7	14.6	24.9	17.7
Aynı mekanı kullananlar	2.5	4.4	1.9	0.7	0.0	0.0
Diğer	11.7	11.7	8.2	6.3	12.8	10.5
Toplam	100.1	100.1	100.0	100.0	100.0	100.1

Görüldüğü gibi, kendiliğinden oluşan örgütsüz, belirli bir kimliği, saptanmış siyasi hedefi olmayan kalabalıklar giderek silinirlerken, yerlerini kendilerini mesleki ve siyasal açıdan tanımlayabilen, belirlenmiş siyasi görüşleri savunabilen gruplara bırakılmaktadırlar.

Aynı zamanda denetim ve dizginleme sorumluluğu da silahlı kuvvetlerden polise aktarılmaktadır. Tanımsal olarak göstericilere koşut olan baskı gücüdür. Siyasi şiddet ne kadar örgütlü olursa, baskı da o kadar seçmeci ve uyumlu olur.

Bu eğilimi terörizm konusunda, karşılaştığımız meslekelleşme ve uzmanlaşma bağlamında yeniden ele alacağız.

Bu açıdan baktığımız zaman polis güçlerinin doğuş ve gelişmelerinin tarihini de incelememiz gerektiğini görürüz. Her ne kadar Paris'te 1607 Mart'ından itibaren bir polis müdürü oldu ise de (16 Temmuz 1789'da yetkileri Paris Belediye Başkanı'na devredilmişti), bir güvenlik hizmeti olarak polis fikri 19. yüzyılın ürünüdür. Paris'te ilk üniformalı polis birliği 1829 Mart'ında kuruldu Silahsız "huzur bekçileri" 1848 Mart'ında oluşturuldu. II. İmparatorluk döneminde polis gücü düzenli olarak örgütlendi (1854, Ekim kararname).

1872 yılında Paris'te 6.000 huzur bekçisi vardı.²⁶ İngiltere-

re'de de benzer bir gelişme izlendi: 1819, Peterloo cinayetlerine yol açan işçi hareketleri ve kentlerin güvensizliği karşısında çağdaş bir polis gücünün kurulması gerektiği düşünöldü ise de Napoléon ve Prusya polislerinin oluşturdukları olumsuz görünüm yüzünden tasarı büyük tepki ile karşılandı. "Etkin bir polis gücü, bu ülke top-lumunun değerli varlıkları ve ayrıcalıkları olan sınırsız cylem özgürlüğü ve denetimsizlik ile bağdaşamaz. Ve komiteniz, böyle avantajların yok olmasının ya da azalmasının, polisin gelişmesi ve suçların takibi karşısında onaylanamayacak kadar büyük bir özveri olduğı kanı-sında."27 Aslında iktidara karşı oluşan şiddet hareketleri biçim olarak çeşitli unsurlara bağlıdırlar. Bunların en önemlileri iktidarın örgütlenme biçimi ile baskıların acımasızlık dereceleridir. Bu bakımdan demokratik yönetimler, kolluk kuvvetlerinin gereğinden fazla şişirildiğı, caydırıcılık unsuru olarak baskı ve şiddet uygulanan sert ve totaliter yönetimlerden daha zor durumdadırlar. Kanlı zorbalar, kendilerine şiddet kullanarak karşı konulmasından her zaman sıyrılırlar. Burada işin içine "halkın, siyasi eylem biçimi olarak başvuruşan şiddete karşı hoşgörü düzeyi:" kavramı giriyor - ki uzmanlar bunu "Toplumsal kolaylaştırma" olarak adlandırıyorlar. Örneğın Fransa, yasalara saygılı davranışlara önem veren demokrasilerin aksine, yüksek düzeyde şiddet kullanarak tartışma geleneklerine halk tarafından genellikle göz yumulan bir ülkedir. Hatta böylesi davranışlar genellikle halk tarafından onaylanır bile: İktidar merkezlerinin yoğunluğu (özellikle darbeler ve ihtilaller sözkonusu edildiğinde) ve bu merkezlerin yurttaşlara yakınlığı, toplum bilinci ile yoketme ve iletişim yöntemlerinin durumu da gözönünde bulundurulması gereken unsurlardır. Her iki yanda da yoketme ve etkisizleştirme yetenekleri geliştikçe, çatışmalar yeni kurallaşma biçimlerine bürünmekte ve şiddetli çarpışmaların yerini güç ve sokak gösterileri almaktadır.

3. İktidar Şiddeti veya Yukarıdan Şiddet - Burada sözkonusu olan, siyasi iktidarı oluşturmak, korumak ve işletmek için başvuruşan şiddettir. Devlet, toplumsal yaşam örgütlenmesi ve siyasal yaşam yönetiminin yapısal ve farklı bir aracı olduğı için, siyasi iktidarlar tarafından uygulanan şiddet, devlet tarafından uygulanan şiddetten daha geniş anlamlıdır.

A) Zorba İktidar - O kadar eskidirler ki, siyaset düşünürleri konu üzerine daha ilk çağlarda eğilmişlerdir. Aristoteles, Siyaset adlı eserinde buyurganlığı, siyasi iktidarın, bazı durumlarda kulların muvafakatına da sahip olarak, hiç kimseye karşı

sorumlu olmayan bir kişinin, çıkarları doğrultusunda uyguladığı monarşi olarak tanımlıyor. Tiranlar yerlerini korumak için terörist olarak da nitelendirilebileceğimiz yöntemlere başvururlar: Akıllı insanların sindirilmesi, nitelikli insanların öldürülmesi, toplantıların yasaklanması, örgütlenme ve eğitimin kısıtlanması, yurttaşların birbirlerinden kuşkuhanmalarının sağlanması ve özel hayatın -neredeysc- yok edilmesi... Aristoteles bu durumun, yurttaşların aşağılanması ve eyleme geçebilme olanaklarından yoksun olmaları şeklinde bir üçleme ile özetliyor.²⁸ Ona göre buyurganlık, monarşide dengenin bozulma ürünüdür (yani Platon'un Cumhuriyet adlı eserinde belirttiği gibi, "Demokratik bir yönetimde varolan kusurların büyümesinin bir sonucu" değildir). Kral veya prens, kullarına ya da tanrısal (ilahi) yasalara karşı görevlerini yerine getirmesiz olur.. Kcyyfi yönetimini ve şiddet uygulamalarını doruğa tımandırır.

Zorbalık ve buyurganlık konusundaki bu görüş, eski çağlardan 18. yüzyıla kadar geldi. Aynı düşüncenin yankılarını, H. Arendt gibi çağdaş bir yazarda da bulabiliyoruz. Bu kuram, siyasi yaşamın başlıca koşulu mutlak itaat iken bile, yöneten ile yönetilenler arasında bir akit olması zorunluluğu fikrinin zihinlerde var olduğunu kanıtlar. Saint Barthélemy katliamından sonra 1579'da 9. Charles'a karşı Duplessis Mornay'nin Vindiciae Contra Tyrannos'undan (Buyurganlardan Öc) 1651'de Crom-well'e karşı Edward Saxby'nin Killing No Murder'ine (Öldürmek Cinayet Değildir) kadar buyurganlara karşı suikastları savunan yazın eserlerinin dayanak noktası da aynı kuramdır.

Buyurganlık küçük toplumlarda rastlanan bir olgudur. Buyurgan, laf ebeliği (demagoji) yaparak halkın desteğini sağlar ve yakın çevresi ile kendi saray erkanına sürekli baskı uygular. Bu çevrenin dışında, baskı düzeneği kendini kesikli ve görkemli eylemlerle -işkence ve idamlarla- gösterir. Başka bir deyişle, buyurganlık merkezinden uzak durmayı başaranlar, baskıya karşılık belirli bir avantajdan yararlanabilirler. Günümüzde devlet düzeneklerinin gücü ve iletişim olanaklarının etkinliği dışında pek fazla konuda değişiklik olmamıştır: Tepkisiz kalarak ve politikadan uzak durarak buyurganlık uygulamalarından zarar görülmeyebilir.

B) Yıldırma-Sindirme - Ayaklanma çıkınca, iktidar pazarlık eder, ödün verir veya yıldırma-sindirme olanaklarını kullanır. İçinde yaşadığımız çağdaş toplumlarda ilk aklımıza gelen ön-

lcm, uzman ve yaygın güvenlik güçlerinin olaya süratle el koymasdır. Ne var ki gerçek her zaman böyle olmamıştır. Hükümdar veya onun taşradaki temsilcileri silahlı adamlar ve muhafızlar beslerdi. Belediye başkanları, kentlerdeki milislere başvurabilirlerdi. Bunlardan sonuç alınmadığında ise ordu dan yardım istenirdi.

Ayaklanma geleneksel, geçici ve törensel nitelik taşıdığı zaman müdahale de belirli kurallara göre yapılır, iktidar elebaş larını cezalandırdıktan sonra geriye kalanlar için kapsamlı bir af ilan ederdi. Sindirme düzeneklerinin başlıcaları, topluluklara olağanüstü vergiler yüklemek, onları aşağılamak ve bazı ayrıcalıklara son vermektir. Örneğin 1542 ayaklanmasından sonra La Rochelle şehrindeki önemli memurluklar kaldırıldı; 1628 ayaklanmasından sonra ise şehrin surları yıkıldı, saygınlığına ve ayrıcalıklarına son verildi.²⁹

Ayaklanmalar büyüyüp devleti tehdit eder boyutlara eriştiğinde, önlemler de geniş kapsamlı ve şiddetli olur. 17. ve 18. yüzyıl Avrupa'sındaki Köylü Savaşları, dehşet verici yöntemlerle bastırılmıştı. Rusya'da Kazak Razin'in 1666 yılında başlayan ayaklanması, 1671 yılında, bir yüzyıl sonra çıkan Pugaçev ayaklanmasından (1773-1774) çok daha kanlı bir biçimde sona erdirilmişti: Durumun denetim altına alınabilmesi için aylar gerekmiş binlerce kişi yaşamını yitirmişti.³⁰

Sindirme ve bastırmanın şiddeti ve yoğunluğu, devletin iktidara tek başına sahip olduğunu vurgulamak istemesinden çok, egemenliğini kanıtlayabilmek isteği ile orantılıdır. Bu bağlamda, Ortaçağ'dan bu yana gelişen modern devlet kavramı, yerel özellikler ile toplumsal yaşamın acımasızca yok edilmesi sonucu oluşmuştur: "Çağdaş devletin simgeleri kırbaç ve darağacıdır."³¹ Devlet, meşru şiddetin tekeline sahip olabilmek için yerel özerkliklere son vermek, dinsel azınlıkları yok etmek, çalışma ve toplum yaşamını yeni ilkeler çerçevesinde örgütlemek zorunda kalmıştır. Örneğin VIII. Henry (1509-1547), Enclosures (İngiliz soylularının arazilerini dikenli tülle çevirmelerine verilen teknik ad.ç.n.) hareketinin yollara döktüğü serserileri denetim altına alabilmek için bazı önlemlere başvurmuştur. 1530 tarihli bir ferman ile, tutuklanan serserilerin kırbaçlanacakları kararlaştırılmış, 1547'-de cezalar ağırlaştırılmıştı: Birinci tutuklanmada bir yıl serflik, ikincisinde ömür boyu toprak köleliği, üçüncüsünde idam!

C) *Terör* - Konu devleti düzenlemek değil de toplumu yenilemek olunca, işkence ve kırbaç ile sindirme yerine bambaşka

boyutta önlemlere başvurulmuştur. Fransız Devrimi sırasında yaşanan Terör Dönemi (1793-1794) böylesi uygulamaların çarpıcı örneklerindedir.

1793 yazında Kamu Selamet Komitesi kuruluncaya kadar, devrimin baskısı kendini (1792 yılında devrim adına yapılan katliamlar gibi) ayaküstü mahkemeler ile düzenli davaların (örneğin idam kararı ile sonuçlanan XVI. Louis davası) bir karışımı şeklinde gösteriyordu. Paris’li Sans-Culotte’ların hak talepleri, içeriden federalizm yanlılarının ayaklanma tehlikesi, dışarıdan yabancı orduların tehditleri karşısında, karşıtlara çabuk ve etkin darbeler indirmek ve onları dehşet yoluyla sindirmek isteyen konvansiyon, gündeme Terör’ü getirdi. Terör’ün kolluk gücü Genel Güvenlik Komitesi, yargı organı da Devrim Mahkemeleri’ydi. Büyük siyasi davaların görülmesine 1793 Ekim’inde başlandı. Birinci dalga 1794 başına kadar sürdü. 1794 Şubat’ında, Danton gibi bağışlayıcıların karşı çıkmalarına karşın ikinci evre başladı ve Robespierre’in devrilişine kadar sürdü. 1794 Mart’ında Danton ve bağışlayıcılar yok edildiler. Haziran 1794’den itibaren süreç hızlandırıldı: Yargılama yöntemleri basitleştirildi (Artık duruşmalardan önce sorgulama yapılmıyor, kanılar kanıt olarak kabul edilebiliyordu. Karar seçenekleri ise ikiye indirilmişti: Aklama ve idam!). Birbirleri ile ilgileri olmayan sanıkların davaları garip karışımlar halinde birleştirildi. Mahkemeye çıkarılmadan idam edilenleri de sayarsak bu dönemde 35.000-40.000 kişi yaşamını yitirdi. 100.000 ila 300.000 arası zanlı tutuklandı. Devrim mahkemeleri 17.000 idam kararı verdiler. 1793 Ekim’i ile 1794 Haziran’ı arasında 11.000 sanık, 1794 Haziran ve Temmuz’unda da 2.600 sanık hakkında mahkumiyet kararı verildi. İdamların yüzde 16’sı Paris’te, yüzde 51’i ayaklanma bölgelerinde infaz edildi. İdam edilenlerin yüzde 51’i sade yurttaş, yüzde 8.5’u soylu ve yüzde 6.5’u din adamı idi.

Sözünü ettiğimiz terör, yandaşları tarafından, iç ve dış düşmanlara karşı bir savunma yöntemi olarak algılanıyordu. Ayrıca da radikal ekonomik kararların alınmasına ve jakoben merkeziyetçiliğin oluşturulmasına olanak sağlıyordu: Bazen koşullar öylesine gelişir ki erdemli davranmak yetmez. O zaman terör, devrimin birliğini sağlayan ve onu düşmanlarından koruyan bir güç haline gelir. Çap olarak sınırlı kalmış olmasına karşın, Fransız Devrimi’nin terörist deneyi, sonraları karşımıza sürekli çıkacak olan bütün özellikleri taşıyordu: Toplu davalar, ayaküstü mahkemeler, sanık ulamlarının çok genel ta-

nımlanması, toplum birimlerinin, hatta yönetim birimlerinin tasfiyesi...

20. yüzyılda Sovyet terörü, (kıyaslanamayacak boyutlarda dahi olsa) aynı yöntemleri uygulamaktadır. 1917-1921 devriminin ardından, yeni bir iktidar oluşturulmasının “doğal” bir evresi olan karşı devrimcilerle (beyaz ordular, sosyalistler, burjuvazi) mücadele dönemi yaşandı. 1927-1928 yıllarından itibaren yeni hedef, yeni rejimin başarısızlıklarının sorumluları olarak suçlanan sınıf düşmanları (yöneticiler, ortakçılığa karşı çıkan köylüler) olarak belirlendi. 1934 yılından itibaren Stalinist terör, tasfiyeler, basit davalar, büyük siyasi davalar aracılığı ile halkın bütününe yöneldi. Siyasiler sürekli tedirginlik içinde yaşatıldı ve terörist yöntemler kullanılarak hizaya getirildi. Sovyetler Birliği’ndeki nüfus istatistiklerinde görülen gaplikleri inceler ve karşılaştırırsak bu uygulamaların doğurduğu sonuçların yaklaşık rakamlarını bulabiliriz:

“İdamlar bir milyondan aşağı değildir. Kamplarda (Gulag) sürekli olarak 8 ila 15 milyon zek bulunuyordu. Bu kamplarda yıllık ölüm oranı yüzde 10 civarında idi. 1936-1950 yılları arasında kamplarda ortalama 8 milyon tutuklunun bulunduğunu ve yıllık ölüm oranının yüzde 10 olduğunu kabul edersek, 12 milyon kişinin yaşamını yitirdiği sonucuna varırız. Buna bir milyon civarındaki idamı (ki bu çok iyimser bir tahmindir) da eklemek gerekir. Hesaba son olarak, Yezovçına döneminden önceki kayıpları; ortaklaştırma esnasında katledilen 3.055.000 kişi ile, gönderildikleri kamplarda bir yıl içinde hepsi ölen bir o kadar köylü ve “kulak” da katılmalıdır. Böylece karşımıza 20 milyon gibi bir ölü sayısı çıkıyor ki, Stalin’in çeyrek yüzyıl kadar süren dönemini düşünüp bunu yüzde 50 arttırarak bile abartmış sayılmayız.”³² Soljenitsin’in üç ciltlik Gulak Takımadaları adlı eserinde verilen bilgiler daha da kötümserdir.

Genel olarak terör düzeneğinin özelliği, oluşturduğu olağanüstü hukuk düzenidir. Burada adalet çabuk ve karikatürseldir. Polis gücü abartılı boyutlardadır ve gözaltına almalar, zorla alıkoymalar, keyfi tutuklamalar, yok etmelerle devlet içinde devlet olma eğilimindedir. Tehdit unsuru ise o kadar yaygındır ki, herhangi bir yurttaşı herhangi bir sebeple etkileyebilir. Devrimci terör döneminde, devrime bağlılıklarını kanıtlayamamış göçmenlerin ana-babaları, yurtsever belgesi alamamış olanlar, işten el çektilmiş veya görevden alınmış memurlar, davranışları, çevreleri, sözleri veya yazıları yüzünden zorbalığın, federasyonculuğun yandaşları, özgürlüklerin düşmanları

olarak algılananlar, geçim kaynaklarını açıklayamayanlar sürekli şüpheliler arasındadırlar. Zaten Sovyetler'in 1926 tarihli Ceza Yasası'nın "herkesi kapsayan" ünlü 58. maddesi, "İktidarı zayıflatabilecek her hareket karşı devrimcidir" tümcesi ile başlar.

Günümüz teröründen farklı olan nokta, olanaklardır: Toplumun bölünmesi, hafiyecilik/jurnalciliğin özendirilmesi, rakipleri saf dışı bırakma düzeneklerinin geliştirilmesi -ki hepsi de G. Orwell'in 1984'ünde öncelenmişti...

4. Terörizm - Yakın tarihte terörizm çarpıcı gelişmeler kaydederek siyasi davranış biçimlerine yeni bir boyut kazandırdı. Olgu daha yeni olduğu için henüz eksiksiz değildir. Yukarıda önerdiğimiz gibi, radikal bir eylemle iktidarın kökten değişmesine yol açan "Buyurgana Suikast", birçok açıdan terörizmin en ilkel şeklidir. Eğer terörizm, dehşet yayarak sindirme amacıyla siyasi rakipleri sistemli olarak öldürmek ise, buna çok eski örnekler bulabiliriz. Örneğin İ.S. 66-73 yıllarında Zilot ayaklanmasında milliyetçi, aşırı ve Roma düşmanı olduklarını savunarak ılımlı Yahudiler'e karşı kıyım başlatan, aslında ise hırsızdan başka bir şey olmayan "Sicaire"ler gibi... Bunlardan başka, I I ve 13. yüzyıllar Suriye'sinde, valileri, eyalet yöneticilerini katleden, Selahaddin'i de öldürmeyi deneyen Kattiller de sayılabilir. Eğer bu kadar eskiye gitmezsek, çağdaş terörizmin kökenlerini 19. yüzyılda buluruz. Bu, Buonarrotti, Blanqui, daha sonra ise Bakunin ve Neçayev gibi komplot ve darbe kuramcılarının çağıdır.

Terörist eylemler ve cinayetler 19. yüzyılın ikinci yarısında arttı. Rusya'da 1878-1881 yılları arasında Narodnaya Volya ve 1902-1911 yılları arasında Sosyalist Devrimciler terörü yaşandı. Fransa'da, Amerika Birleşik Devletleri'nde ve İspanya'da, İrlandalılar'ın, Makedonyalılar'ın, Sırp'ların, Ermeniler'in, anarşist işçi gruplarının terörü görüldü. Bu terör dalgasının yayılması karşısında, hükümdarlık dünyanın en tehlikeli mesleği haline geldi. 1878'de Vera Sasuliç, Trepov polis şefine suikast düzenledi. Aynı yıl I. Wilhelm'e, XII. Alphonse'a, İtalya Kralı Humberto'ya karşı başarısız suikast girişimleri oldu. II. Alexandre 1879'da iki, 1880'de iki saldırıdan kurtuldu, sonunda 1881'de öldürüldü. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Garfield de o yıl katledilmişti. 1892'de suikasttan kurtulma sırası Kraliçe Victoria'da idi. 1887'de III. Alexandre'a iki komplot kuruldu. 1880-1894 yılları Fransa'da anarşist grupların eyleme geçtikleri yıllardı. Ve 1894'de devlet başkanı Sadi Carnot,

Caserio tarafından öldürüldü. Avusturya Kraliçesi Elisabeth 1898'de, İtalya Kralı Humberto 1900'de öldürüldüler. 1900 ve 1901 yıllarında Alman İmparatoru II. Wilhelm'e iki suikast girişiminde bulunuldu. 1901'de bir anarşist Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Mac Kinley'i katletti. 1912 yılında XII. Alphonse'u öldürmek için bir girişim daha yapıldı. 1908'de Portekiz Kralı I. Carlos ve 1912'de İtalyan III. Viktor Emmanuel öldürüldü. Bunların yanısıra bombalı saldırılar da yayıldı. 1892 yılında Amerika Birleşik devletleri'nde 500, Avrupa'da ise 1000'den fazla bombalı saldırı oldu.

Terörizmin böylesine patlama yapmasının değişik açıklamaları olabilir. Sırplar, Makedonyalılar, Ermeniler için haydutluk bir tür kahramanlıktı. Ravachol ve Emile Henry'de, Lacenaire'vari bir "kibar katil" romantizminin kalıntıları vardı. Fakat genellikle kişileri terörist eylemlere iten, iktidara kendiliğinden sahip olma kuramı, halkın, öncü aydınlara nazaran siyasal bilinçlenmede yetersiz kaldığının aktivist bir saptamadır. Bu oluşuma özellikle patlayıcılar ve yakın dövüş silahları gibi tekniklerin gelişiminin de katkısı vardır. Teröristler devleti halktan kopuk olarak kabul ederler ve başta bulunanın yok edilmesiyle onun da kendiliğinden dağılacağını varsayarlar. Teröristlerin, duyarlılaştırılması gereken halk yığınlarına aydın öncülük etmek olan kuramları bazı açılardan şehir gerillalarına benzer. Terörizmin uluslararası siyasete alet oluşu ise soruna yepyeni bir boyut kazandırmıştır. Bu konuyu ileride yeniden irdeleyeceğiz.

5. İç Savaşlar - İç savaşlarda uygulanan şiddet her türlü ölçüyü aşmaktadır: İşkence, cinayet, tasfiye ve ihanetler, siyasi toplumun artık yıkılmış olduğunun ve karşıt güçlerin mutlak bir kuralsızlık ortamında kaldıklarının belirgeleridir. "Bu tür davranışlar, yıkıcı anarşiye engel olan toplumun geleneksel denetim düzeneklerinin yok edildiği hızlı toplumsal değişim süreçlerinde görülür."³³ Günümüzde Kolombiya'nın violenciasında, Orta Amerika'nın iç savaşlarında (Salvador, Guatemala) yaşanan vahşet, işte bu aşırı-şiddetten kaynaklanmaktadır. Tusidides, Peloponez Savaşı adlı eserinin üçüncü kitabında, İ.Ö. 427 yılında Korcira'yı mahveden iç savaştan söz ederken, bize bu durumların tıpatıp aynısını betimlemiştir: İhanetler, belirsizlikler, güven duygusunun bütünüyle yok olması, aşırılığa karşı aşırılık, hatta önlem olarak, aşırılık görmeden aşırılık. Her türlü uzlaşının olanak dışı kalması sonucu artık sözcüklerin bile bir anlam taşımaması: "Artık ne güvenilir bir

söz, ne de büyük bir yemin kalmıştı: Güvencelerin güvenilirliğini bilen güçlüler, güvenmektense önlem almayı yeğliyorlardı” (Kitap III, Böl. 82-83).

Bu gibi durumlarda toplumun bütün temelleri yerle bir olduğu için sadece yüksek düzeyde bir şiddet ortamı yaşanmakla kalmaz, toplumun bütün kuralları ayaklar altına alınır. Leviathan'ın ortak kuralları tarafından yönetilmeyen bir dünyadaki karşılıklı ilişkilerin önceden kestirilememesini ısrarla vurgulayan Hobbes'un İlkel Durum'undan uyarılma ile, bunun herkesin herkese karşı savaşı olduğunu söyleyebiliriz.

IV. Suçluluk

Günümüzde, şiddeti irdeleyen herkes suçluluğun tırmanışını vurgulamakta birbiriyle adeta yarış ediyor. Oysa ki suç ve şiddetin tırmanışı henüz saptanamamıştır. Aksine, toplumun durulduğunu gözlemekteyiz. Onaylansın ya da onaylanmasın, gelenekler uyarlaşmıştır. Gerçi kamuoyu giderek artan bir tedirginlik içindedir ama bu, suçluluğun artmasından değil, suçların normlarından kaynaklanmaktadır. Geçmiş toplumların aksine, günümüzdekiler giderek büyüyen bir güvenlik şemsiyesine alıştırlar. Bu şemsiye de sadece suçluluğu içermez, kapsamına -öncelikli olarak- sigorta ve toplumsal güvenliğin örgütlenmesi, serbest dolaşım alanlarının türdeşliği (homojenliği), yaşamın çeşitli yönlerinin devlet tarafından düzenlenmesi de girer. Güvenlik talepleri böylesine büyürken ve yayılırken, yasadışı davranışlar gerçek boyutlarını yansıtmayan oranlarda tedirginlikler yaratırlar. Normların değişimini küçümsememeliyiz.

Tarihsel açıdan uzak geçmiş hakkında sayısal bilgilere ulaşmak oldukça zordur. Fakat her şeyden habersiz de değiliz. Ve elimizdeki bütün bilgiler aynı noktada birleşmektedir: Geçmişte tamamen şiddet ile simgelenen dönemler yaşanmıştır.

Marc Bloch, Georges Duby ve Robert Mandrou, Jacques Le Goff gibi ciddi tarihçiler Ortaçağ ve Modern Çağlar'ın ilk dönemlerinin yaşam güvensizliği ve insan ilişkilerinde şiddetin sürekliliği konusunda fikir birliği içindedirler. Bu görüş suç dünyası ile ilgili araştırmalar tarafından da doğrulanmaktadır. Örneğin Anvers'te 14. yüzyılın ikinci yarısına ait suç dosyaları arbedelerin ve ölümle sonuçlanan şiddetli kavgaların sıklığını göstermektedir.³⁴ Başka bölgelerde, bedensel şiddet kadar hırsızlık da yaygındı. Cenevre'de 1562 yılında 197 cürüm ve

suçun yüzde 20'si hırsızlık, yüzde 20'si evlilik dışı ilişki, yüzde 11'i mesleki suç ve yüzde 11'i kavga idi. 1488 Haziran'ında Paris'te tutuklanan 100 dolayında suçlunun hemen hemen yarısı bedensel şiddetten, yüzde 13'ü hırsızlıktan, yüzde 12'si borçlarını ödememekten sanık idi.³⁵ Suçlular kendi aralarında küçük hırsız çetelerinden örgütlü haydut çetelerine kadar giden çeşitli birlikler oluşturlardı. Aralarına eski askerleri, üniversiteden atılmış öğrenci eskilerini ve serserileri de alırlardı. Serseriliğe son vermek için çıkarılan kanunlar özellikle bu tür suç odaklarını denetlemek için tasarlanmışlardı. Şehirlerde yaygınlaşan suçluluğun nedenleri arasında, yaşamın zorluğu, fakirlik, elverişsiz koşullar, bazı kişilerin tarımda meydana gelen değişiklikler, afetler ve salgın hastalıklar yüzünden yerlerinden-yurtlarından olmaları sayılabilir. Oradan oraya dolaşmak zorunda kalan bu gibiler sonunda şehirlere ulaştılar ve toplum şiddet ve suç ile ilgili olarak koymuş olduğu kuralları uygulatamaz oldu.

Araştırmalar özellikle halkı fakir, göçmen ve göçebelerden oluşan şehirlerde suç, şiddet ve zorbalık derecesinin yakın geçmişte bile çok yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Hırsızlık ile bedensel şiddet, suçluluğun en basit biçimleridir.

A. Farge, 18. yüzyılın ikinci yarısı ile ilgili olarak şunları yazmıştır: "Sokaktaki şiddet çağdaş duygularımızı etkiliyor. Châtelet'de yaralıları muayene ve tedavi etmekle görevli doktor ve cerrahların raporları, darbe ve yaraların ağırlığını gözler önüne sermektedir. Vurmak için her şey kullanılabilir: Kesici aletler, şişeler, tahta iskemleler, çakılar, tava ve tencereler-kazanlar, ızgara şişleri... Aslında şiddetin aletleri de, eylemleri de yaşam koşulları ile bağıntılıdır. Saldırı öteki şiddete, yaşamın şiddetine bir tepki niteliğindedir.³⁶ Bu şiddet, fakirlerin birbirlerine karşı uyguladıkları bir şiddetti. Pazarda, işte (işçiler arasında, usta ile çırak, kahya ile hizmetçi arasında), karı koca arasında, cinsel yaşamda görülmekteydi. Üstün sınıflarda ya görülmezdi ya da güvenlik güçleri aracılığı ile uygulanırdı. Bu güçler, "Fakirlerin güçlülere hınçlarını alabilecekleri en son noktaydı."³⁷

Bu davranışları önleyecek olan örgütlerin gereğinden zayıf olmaları, suçlulara belirli bir özgürlük alanı sağlamaktaydı. Cezalar ağır olunca da baskı süresiz ve rastlantısal olmaktadır. Düzen ve güvenlik, toplumsal yaşamın temelleri değildi. Haydutlara karşı beslenen sempati ancak böyle açıklanabilir. Modern devletlerin yavaş yavaş yerleşmeye başlayan denetim

birimleri (özellikle 17. yüzyıl sonundan itibaren polis örgütünü kurmuş olan Paris'te), şiddet tekeline henüz sahiplenmemişlerdi. Buraya kadar ele aldıklarımız, arşivlerde yaptığımız taramaların gözlemleri idi. Ayrıntılı bir çalışma,³⁸ 18. yüzyıl İngiltere'sindeki istatistik değerlendirmelerini vermektedir.

J.B. Given kraliyet "Eyre" arşivlerini taramıştır. "Eyre"ler, kraliyet adaletinin kontluklarda düzenlediği toplantılardı. Suçlardan, kraliyet erkinin temsilcilerinin davranışlarına kadar bütün toplumsal konularda yetkili idiler. Arşivleri ayrıntılı bilgiler içerirdi ve özellikle takibi ve cezalandırılması sadece kraliyet adaletinin yetkisinde bulunan cinayetler konusu çok düzenli tutulmuştu. "Eyre"lerin incelediği cinayetlerin sayısı ile kontlukların nüfusları karşılaştırıldığında 100.000 kişiye düşen cinayet oranı oldukça sağlıklı bir şekilde saptanabilir. Aşağıda çeşitli demografik değerlendirmelere göre yapılmış ve 1202-1276 dönemini kapsayan bir çizelge bulacaksınız:³⁹

100.000 nüfusa göre cinayet oranları

<i>Kontluk</i>	<i>Kurban sayısı</i>	<i>Given'in değerlendirmesi</i>	<i>Russel'in değerlendirmesi</i>	<i>1801 nüfus istatistiklerine göre</i>
Bedford	321	22	21	15
Bristol	16	4	-	-
Kent	494	23	18	7.9
Norfolk	719	9	15	11
Oxford	309	17	25	13.5
Warwick	376	47	22	10.9
Londra	199	12	-	-

Karşılaştırma yapılabilmesi için aşağıda değişik dönemlerde ve değişik toplumlarda işlenen cinayetlerin oranlarını gösteren başka bir çizelge sunulmuştur:

<i>Yer</i>	<i>Dönem</i>	<i>Oran</i>
Büyük Britanya	1930-1939	0.4
Büyük Britanya	1940-1949	0.4

Büyük Britanya	1950-1954	0.4
Büyük Britanya	1955-1956	0.4
Büyük Britanya	1957	0.4
Büyük Britanya	1958	0.3
Büyük Britanya	1959	0.4
Amerika Birleşik Devletleri	1974-97	
Middlesex (Büyük Britanya)	1580-1603	6.3
Filadelfiya	1948-1952	5.7
Milwaukee	1948-1952	2.3
Miami	1948-1952	15.1
İtalya	1951-1956	1.2
Japonya	1951-1956	2.2
Fransa	1951-1956	0.7
Belçika	1951-1956	0.8
Sri Lanka	1957	5.9
Nottinghamshire (B.B.)	1530-1558	3.8-14.8

Görüldüğü gibi 13. yüzyıl İngiltere'sinde başka zaman ve başka toplumlardakinden daha fazla cinayet işlenmektedir. Given, araştırmasını daha derinleştirerek, cinayetlerin genellikle aile, komşuluk, meslek, hizmet ve arkadaşlık dayanışması uğruna işlendiklerini belirlemiştir: Arbedeler, taraflar arasında ciddi çatışmalara dönüşmekteydi. Katillerin yüzde 90'ı erkekti. Çoğunun toplumsal konumu çok basitti. El konulan mallara bakılırsa yüzde 60'ının hiçbir şeyi yoktu. Yüzde 17'sinin varlığı ancak bir günlük hizmet karşılığı kadardı. Katillerin yüzde 85'inin, kırsal kesimde bağımsızlık ifadesi olan bir at satın alacak olanağı bile yoktu: Günöbirlik işçi idiler. Suç eylemlerine pek çok hukuk adamı da katılmıştı. Oxford'un cinayet oranı çok yüksekti: 100.000'de 35.4. Yönetici kesimin suç oranı ise düşüktü: "Şiddet, zayıfların ve fakirlerin işiydi. Genellikle de köylülerarası anlaşmazlıkların çözömlenme biçimi idi. Askeri başarıları ululayan bir ahlâk anlayışı ile yetişmiş olmalarına rağmen zengin ve güçlülerin çoğu, kendi aralarındaki anlaşmazlıkları çözmek için şiddete başvuramazlardı."40 Mahkeme kararlarının incelenmesi, cezaların şüpheli olduklarını onaylamakta, bu da genel olarak şiddetin olağan ve bağışlanabilir olarak algılandığını göstermektedir: Cinayetlerin yüzde 21'inin suçlusu bulunamamıştı. Sanıkların yüzde 27'si aklanmış, yüzde 41.4'ü yasadışı ilan edilmiş -ki bu, başka bir bölgeye kaçtıkları anlamına gelmekteydi- ve yüzde 7.1'i de idam edilmişlerdi. Şiddet o kadar olağandı ki, ticaret ve pazar yolla-

rı boyunca yerleşmiş haydut ve hırsızların mesleği olmuştu. Bunlar sık sık şehirlere sığınır, suç ortakları tarafından saklanırlar, tutuklandıklarında da korunurlardı. Zaten polis yoktu ve bunlara karşı koymak için milisleri örgütlemek gerekiyordu.

Bölgelerarası farklılıklar da ilginçtir: Derebeylerinin zayıf, toplumun zayıf, yerleşimin dağınık olduğu yerlerde oranlar yüksekti. Özgürlük arttıkça tehlike ve şiddet de artıyordu. Garip bir şekilde, kırsal toplumun yaşamında yeni bir karakteristik olan kent ortamında durum daha sakindi. Herhalde toplumsal grupların parçalanması, toplu şiddet düzeneklerini zayıflatıyordu -iktidar mücadelesi yapılan durumlar hariç-.

Given'in araştırması, tarihçilerin şiddete koydukları tanıyı doğrulamaktadır: Hukuk düzeneklerinin çoğunlukça erişilemediği bir dünyada şiddet ve suç olağan yöntemlerdi. Zaten bedensel cezalar, turnuva, güreş, cirit gibi vahşi eğlenceler genel şiddet ortamını sürekli olarak canlı tutardı.

Sağlık ve hukuk istatistiklerine dayanarak suçluluğun 19. yüzyıldan bu yana olan gelişmesini incelersek, cinayetlerin hemen hemen her yerde azaldığını görürüz. İşte, 1825'ten bu yana Fransa'daki durumu gözteren çizelge:41

<i>Yıllar</i>	<i>Sayı</i>	<i>Oran</i>
1825-1830	436	1.37
1831-1840	397	1.19
1841-1850	408	1.17
1851-1860	332	0.92
1861-1870	300	0.79
1871-1880	352	0.96
1881-1890	397	1.04
1891-1900	373	0.97
1901-1910	427	1.09
1921-1930	448	1.11
1931-1938	372	0.89
1946-1950	374	0.91
1951-1960	170	0.39
1961-1970	219	0.45
1971-1975	240	0.46

Cinayetler her ne kadar son 20 yıldır artıyormuş gibi iseler de '70'li yıllarda işlenen cinayetler, 1825-1830 dönemine göre üçte bire inmiştir. Aynı gelişmeyi ölüme veya sakatlığa yol açan ciddi bedensel şiddet konusunda da görürüz. Dövme ve yaralama olaylarının durumu ise alkol tüketimindeki değişimler ile doğrudan bağıntılıdır.

Şiddet ve suç kavramı içinde mala saldırı da vardır. Burada değerlendirme farklı olacaktır fakat mala saldırıların, hırsızlığın eskisi kadar önemsenmediği ve kanıksandığı bolluk ve sigorta toplumlarında arttığını da unutmamak gerekir.

Demek oluyor ki, tarihsel verilerin ışığında, geleneklerin uyarlaştığını, şiddet ile suçun gerilediğini savunabiliyoruz. Bu sürecin bedeli toplumsal yaşamın giderek daha kısıtlayıcı biçimde yönetilmesi ve toplumsal denetimlerdeki artış olmuştur. Bu yüzden şiddetin arttığı varsayılacaksa, bunun suçlulukla değil, bizim, hiçbir dönemde bu kadar zayıf olmamış güven-sizliğe karşı aşırı duyarlılaşmamızla ilgisi vardır.

V. Yaşamın Şiddeti

Şiddet fenomenlerini irdelemeyi bitirmeden, yaşamın hoyratlığını etkileyen değişimleri de -toplumsal gruplar ve dönemler bağlamında- ele almak gerekmektedir. Zaten konuya şimdiye kadar birçok yerde değindik.

Sosyoloji araştırmaları, pek çok toplum grubunda yüksek düzeyde şiddetin, yaşamın doğal yapısı içinde olağan kabul edildiğini göstermektedir. Bu durum belirli yerleşim merkezlerinde oturanlarda, sokak çetelerinde, bazı sporlarla uğraşanlarda, bazı seçkin askeri birliklerde böyledir. 19. yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri'nin batısına göçen öncülerde olduğu gibi, şiddetin bir ekin biçimine dönüştüğünü söyleyebiliriz. Altına hücum döneminde Kaliforniya'ya gitmiş olan bir Fransız gezgin, San Fransisco'yu, "İpten-kazıktan kurtulmuş katiller ve haydutlar şehri" olarak anlatmış ve Amerikalılar'ın sorunlarını oyun salonlarında tabanca ile çözümlenmelerinden dehşete düştüğünden söz etmişti.⁴² Aynı şekilde şiddet ve sürekli ölüm korkusu, Meksikalı melez toplum yaşamının da bir parçası olmuş gibidir.⁴³ Meksika, dünyanın cinayet oranı en yüksek ülkelerinden biridir.

Böylesi şiddetin nedeni -örneğin halk tabakalarında- yaşam ve yaşama koşulları olabilir: "Gerçekten de, yeni getirilen iyileşmeler ne olursa olsun, halk sınıflarının yaşamı hâlâ diğer

toplumsal gruplarınkilerden daha basittir: Sürekli pislikten, sıkışıklıktan, evlerin küçüklüğünden yeterince sözedildi. Biz, bazı işçilerin çalışma koşullarının gürültü, pislik, pis koku (...) yüzünden dayanılmaz durumda olduğunu eklemek istiyoruz. Toplumumuzda hâlâ yük hayvanlarına yaptırılmayacak işler vardır ve onları işte bu halk sınıfları yüklenmektedirler. Bu koşullarda herhalde ölçülü ses tonu ile düzeyli sohbetler yapılamaz.”44 Böylesi kabalık, böylesi hoyratlık, uzun zaman eski toplumların yaşam normu oldu. N. Elias, görgü ve kibarlığın yerleştiği, inceliğin geliştiği, saldırganlığın gerilediği süreci ayrıntılarıyla incelemiştir.45 Bazen şiddet, bir grubun başkalarından ayrıldığı ve başkalarına karşı üstünlük sağladığı bir unsur halinde belirir. Örneğin sokak çetelerinde ve spor takımlarında durum böyledir. Son olarak da, yaşam ve ölüm arasındaki ilintinin fizikötesi varlığına bağlı olabilir. Bazı tarikatlar (Kattiller, Hint Thugları) böyledir. Meksika’da ise, niteliksizlik, melezleri zorbalıkla ve olaylarla karşı karşıya bırakır: “Kaderi aşabilmek için onu yenmek gerektiğini düşünerek, ona meydan okumak, ölümlü boy ölçüşmek isterler. Bunun için de sürekli olarak olay peşindedirler. Bu tutum, duyguları gizleyebilme, alaycılık, yasaları altüst edebilme yeteneklerini gerektirir, sadece zevk için, kendisini başkasının yerine koyabilme yeteneğini gerektirir ... oyunun oynanabilmesi için, keyfiliğe karşı gelebilmek için (...). Kaderle çatışmanın bu aşamasında ölüm birdenbire ortaya çıkarılır.”46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇAĞDAŞ ŞİDDETİN TEKNOLOJİSİ

Çağımızın geçmiş dönemlerden daha acımasız olduğunu varsaymak olası değildir. Zaten böyle bir karşılaştırmaya kalkışmak da anlamsız olur çünkü konular birbirlerinden çok farklıdır: Az gelişmiş toplumlar kabaydılar, vahşiydiler, saldırganlardılar ama öldürme olanakları kısıtlıydı. Onların yanında sözünü ettiğimiz teknoloji toplumlarında ise yıkım olanakları hatırı sayılır düzeylere erişmiştir ve her şey gibi şiddet de kullılaştırılmıştır.

Bu toplumlar arasında böylece oluşan uçurum, hem yıkım ve denetim olanaklarını, hem kitle iletişim olanaklarını (mass media) hem de toplumsal örgütlenme ve yönetim yöntemlerini kapsar. Koşut olarak, çağdaş toplumdaki teknik, yöntemsel ve yönetsel usçuluk, sorunların barışçı yollardan çözülmesine değer verilmesine, açık, kaba ve kanlı şiddet uygulamalarının yasaklanmasına yol açtı. Böylece şiddet yetenekleri arasında görülmemiş bir çatışkı ve usçul düzenin kesintisiz işleme ülküsü oluştu.

İyice anlaşılır olabilmek için, iki toplum türü arasındaki bu farklılığı ayırtılmak gerekir: Çağdaş dünya türdeş bir bütün değildir. Üzerinde değişik çağlarda yaşayan çeşitli ülkeler vardır ve her birindeki şiddet fenomenleri farklıdır. Hâlâ 17. ve 18. yüzyıllardaki köylü ayaklanmalarına (örneğin Latin Amerika'da..) binyılcı hareketlerinkine (örneğin Sendero Lwinino gerillaları ile Peru'da) benzer şiddet olaylarına rastlanmaktadır. Bazı şiddet olayları talep ettikleri haklar bakımından eskil, uluslararası terör odaklarıyla işbirlikleri bakımından ise çağdaş bir görünüme sahiptirler (örneğin Türk diplomatlara karşı yürütölen Ermeni terörü..). Bu tür farklılıklar aynı toplumun çeşitli kademeleri arasında da varolabilir: Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanan şiddet, siyahların gettolarının ve

kentlerin, fakat aynı zamanda da örgütlü suçun, siyasi cinayetlerin, yurttaşların kendi kendilerini savunmaları hâlâ canlı bir ilke olduğu için silah delillerinin (Gun Nuts) şiddetidir. Özetlemek gerekirse, günümüzde şiddet, sadece aşağıda ele alacaklarımızla sınırlı değildir. Tarih boyunca karşımıza çıkmış olan birçok davranışı da içerir. Biz sadece gelişim süreci içerisinde oluşmuş eğilimleri ve yeni oluşumların ana hatlarını irdeleyeceğiz.

I. Yoketmenin Teknolojisi

Çağdaş toplumların elinde sadece nükleer silahlardan oluşmayan korkunç bir ölüm teknolojisi vardır. Bunların özelliklerine bakalım:

1. Araç Çeşitliliği - Silah tüccarlarının kataloglarına veya büyük devlet donanmalarındaki Jana gibi askeri dergilere bakarsak, her gereksinime, her hedefe, her keseye uygun silahların bulunduğunu görürüz. Bunlar füzeler, uçaklar, elektronik kumanda olanakları, lazer veya kızılötesi hedef bulma düzenekli piyade silahları gibi karmaşık olanlardan en basitlerine, yakın dövüş ve av silahları gibi ucuz ve sağlamlarına, tarımsal kullanım patlayıcılarından molotof kokteyllerine kadar çetış çeşitlidir..

Silah sanayii ürünleri piyasa ve pazarlama kuralları gereğince geliştirilir: Kum savaşından kontrgerillaya veya kontrterörizmden topyekun nükleer savaşa kadar varolabilecek her türlü pazara seslenebilmeyi hedefler. Bugün dünyada bir tür şiddet süpermarketi açılmıştır.

2. Olanakların Derecelendirilmesi ve Ulaşılabilirliği - Bu silahlar kademeli olarak üretilir, takımlar halinde tasarlanır ve birbirlerini değişik durumlarda kullanılacak şekilde tamamlar. Düzen korumanın, terörle mücadelenin ve zırlı savaşın silahları farklıdır. Nükleer caydırıcılık bundan sonra konvansiyonel çatışma olmayacağı anlamına gelmez. Bunun için de güçlere ve hareket alanlarına uygun donanımın öngörülmesi gerekir. Bu yüzden Fransa birkaç yıldır, kısa zamanda uzak mesafelere ulaşabilecek, ateş gücü yüksek bir çevik kuvvet (Force Action Rapide-FAR) oluşturmaktadır.

Dizilerin alt kademelerine ulaşmak kolaydır. Bazı araçlar şiddet dışı amaçlar için geliştirildiklerinden serbestçe satılmaktadırlar. Örneğin av silahları ile mesleki kullanım patlayıcıları gibi... Ayrıca silahlar genellikle iyi korunmamaktadır-

lar (Silah depolarının veya silah taşıyan konvoyların soyulmalarını düşününüz). Üstelik yeni yatırımların masraflarını çıkarabilmek, silahları düzenli olarak yenileyebilmek için eldeki eskileri de “tenzilatlı tarifeden” de olsa satabilmek gerekmektedir. Uluslararası ekonomik rekabet ortamında, silah sanayii ihracat sektörüne de katkıda bulunur ve alıcı ülkelerin yedek parça ve uyumlu araç gereç gereksinimlerini sürekli kılarak bağımlılıklarını arttırır ve ittifaklara yaşam sağlar. Bütün bunlar, en karınışıklarının da dahil edildiği geniş bir silah ticaret trafiğinin doğmasına yol açar. Silahların derecenmesi göreceli dengelerin oluşmasını da sağlar. Rakipler, birbirlerini etkisiz hale getirecek olanakları ararlar. Biri teknolojik bir gelişme sağlayınca öbürü de süratle bunu etkisiz hale getirecek bir karşı gelişme oluşturarak durumu dengeler.

Bu silahların görece ulaşılabilirliği ise, devletin şiddet tekelini elinde bulundurması ilkesini yok etmektedir: Terörist gruplar dehşet verici silahları kolaylıkla edinebilmektedirler. Özellikle fakir ülkelerde, yabancı güçlerin de yardımından yararlanan siyasi karşıtlar, en az güvenlik güçlerinininkiler kadar etkili donanımlara kavuşabilmektedirler: İşte Mozambik'te Unita gerillaları, işte Nikaragua'daki Anti Sandinist ve Fas'taki Batı Sahra güçleri...

3. Araçların Karmaşıklığı, Gücü, Duyarlılığı - Günümüzün askeri gereçleri, bilimin en son gelişmelerine göre üretilen, yüksek teknoloji ürünleridir: Nükleer füzelerde uzay teknikleri kullanılmaktadır. Casus uydulara yakında askeri uydular da eklenecek ve yıldız savaşları çağı başlayacaktır. Nükleer silahlar için fizik teknolojisi, sözde yasak olmakla birlikte hâlâ üretilen ve son derece gelişmiş durumda bulunan kimyasal silahlar için de kimya teknolojisi kullanılmaktadır. Bilimsel gelişmeler anında askeri alana aktarılmakta hatta bazen bilimsel ve teknik gelişmeler askeri gereksinimler tarafından belirlenmektedir. Sanayi, bilim ve makine devrimlerinin silahlara sağladığı güç ve hareket yeteneğinden sonra günümüzde bilgi işlem, otomatik hedef bulma ve yönlendirme konularında kaydedilen gelişmeler yeni ve kökten değişiklikler sağlamışlardır. Örneğin hava savaşlarında önemli olan artık uçak değildir. Günümüzdeki bütün savaş uçaklarının nitelikleri hemen hemen aynıdır. Önemli olan yönlendirme, yönetme, bulma yetenekleri ile rakibi yanılmaya, silahlarını etkisiz hale getirmeye yönelik karşı önlemlerdir. Bir pilotun birkaç yüz metre içinde uçağı ile cambazlık yapması, veya 180 derece dönmesi olası

değildir, fakat belirli sinyallere belirli tepkileri göstermeye programlanmış seyir bilgisayarı ile otomatik pilot bunları başarabilir. Aynı bağlamda topların nişanlanması ve ateşlenmesi de artık otomatik ölçümler ve lazer yardımıyla yapılmaktadır. Yakın bir gelecekte piyadeler bile nişan almadan ateş edebileceklerdir.

Bu silahların gücü, tarihte gördüklerimiz ile kıyaslanamayacak kadar yüksektir. Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan ilk "A" bombalarının gücü hile 20.000 ton TNT'ye eşitti. Bugün en basit "H" bombası 1.000.000 ton TNT'yi geçmektedir. 1968'de dünyadaki nükleer gücün kişi başına 100 ton patlayıcı olduğu hesaplanmıştı. Bu güç konvansiyonel patlayıcılara ve giderek daha fazla mermiyi daha kısa sürede atabilen kişisel silahlara da uzanmaktadır.

Güç, çok ince hesaplarla sınıflandırılabilir ve denetlenebilir. Nükleer silahların gelişimi sadece giderek daha güçlü silahların üretilmesi yolunda olmamış, yaydıkları radyoaktivite miktarının azlığı ya da çokluğuna göre "temiz" veya "pis" bomba, "giyimli" bomba, konvansiyonel cephelerde kullanılmak üzere taktik nükleer başlık kavramları da oluşturulmuştur. Araştırmalar, malzemeye verilecek zararı en aza indirerek sadece insanlara etki eden nötron bombasını geliştirmeye yöneliktir.

Tahrip gücünün denetimi, minyatürleştirme ve mükemmelleştirme gibi teknolojik gelişmeler ile algılama yetenekleri sınırlı, geç ya da yanlış tepki verebilen, telaşlanabilen insan unsurunun hatalarına ve tereddütlerine bağımlı kalmayı önleyen otomatikleşme ile gerçekleştirilmiştir. Bilgisayarlar artık giderek daha fazla bilgi toplayabilmekte ve bunları otomatik olarak çözümlüyebilmektedirler. Zırhlı güçlerin kullanılmasında ve nişanlanmasında, topçu birliklerinde, hava kuvvetlerinde insan unsuru ya giderek daha fazla bilgisayar ile desteklenmektedir ya da tamamen kaldırılmıştır. Savaşların sevk ve idare aşamasında da, gerek birlikler düzeyinde ve gerekse cephenin tamamında, bilgilerin toplanması, çözümlenmesi, aktarılması bilgisayarlarca gerçekleştirilmektedir. Falkland savaşının da doğruladığı gibi, güçlü iletişim olanaklarına ve uydulara sahip olmak çok önemli bir üstünlüktür. Daha üst düzeyde, hareketin denetimi ve önlemlerin saptanması, düşmanların elindeki bilgilere göre yürütülür. Bilgilendirim birimleri tarafından toplanan ve otomatik olarak çözümlenen veriler, komutanlara ve siyasal yöneticilere cephe, alınacak önlemler, bunların insan ve malzeme cinsinden maliyetleri, diplomatik ve si-

yasal açıdan olası sonuçları hakkında mükemmele yakın bilgi sağlar. Vietnam Savaşı sırasında bombalanacak hedefleri biz-zat Başkan Lyndon Johnson saptar ve aynı gün sonuç raporla-rını alır.

Şiddet kullanımında varılan bu aşama, onun geçmişteki en önemli özelliklerinden birini yok etmiştir: Önceden kestirile-meme!.. Orduların kaderlerinin saptandığı güç gösterileri olan cephe savaşları uzun süre birinci planda kaldı. Artık durum değişmiştir. Şiddetin önceden kestirilemezliği ön plana hesap unsurunun çıkmasına yol açmıştır.

4. Kullanıcıların Profesyonelleşmeleri - Bütün bu silahlardaki karmaşıklık, kullanım zorluğu, onlardan yararlanan insanların da giderek teknolojik açıdan yetkinleşmelerini ve uzmanlaş-malarını gerektirmeye başlamıştır. Bunlar artık eskil toplum muharipleri gibi özgün bir sosyoloji sınıfı oluşturmaktadırlar. Uzmanlardır ve yüksek ücret almaktadırlar. Fransız Devrimi, askerlik yoklaması yöntemini geliştirmiş ve kitle savaşlarının başlamasına yol açmıştı. Günümüzde ise deneyimli ve yetkin uzmanlardan oluşan “Meslek Ordusu” kavramı oluşmaktadır. Artık yurttaş-askerin milliyetçi duygularının, disiplin ve itaatın yerini uzman teknisyenlerdeki mesleksel motivasyon almıştır. Fransızlar’ın Yabancılar Lejyonu veya Amerikalılar’ın Marines’leri gibi özel birlikler uzun süreli eğitim sonucu makine-leşmiş denebilecek düzeyde yetişmiş, deneyimli ve uzman as-kerlerden oluşmaktadırlar. Meslekten savaşçı olan bu askerle-re, her biri aynı zamanda birer mühendis olan deniz subayları-nı, pilotları, füze üslerinde görevli personeli, kadro unsurları-nı, destek düzeneğini örgütleyenleri ve özellikle de istihbarat-çıları eklemek gerekir. Meslekleştirme giderek değişik alanla-ra da yayılmaktadır: Sokak düzeninin korunması, terörizm ve eşkiyalığa karşı konulması gibi... Hükümetler, uçak kaçırma veya rehin alma gibi olaylarda artık özel olarak yetiştirilmiş uzman timlere başvurmaktadırlar. İngiliz “Special Air Service (SAS)” ve Fransız “Groupe d’Intervention de la Gendarmerie Nationale (GIGN)” komandoları son derece iyi eğitilmiş ve donatılmış birliklerdir.

Artık teröristlerin dünyasında bile meslekleşme başlamıştır. Üstelik bu, sanıldığı kadar yeni bir olgu da değildir. 1869’da Bakunin, halkın kurtarıcısı kahraman haydutları överken aynı yıl Catéchisme Révolutionnaire (Devrimci Kateşizma) yazarı Neçayef devrimciyi, yıkımdan başka bilim tanımayan, devrim-ci coşku yerine “Bilinçli ve soğukkanlı olarak kullanılan tecrü-

be" ile hareket eden kişi olarak betimliyordu. Bu eğilim de zaman içinde güç kazanmıştır. Artık teröristler özel kamplarda eğitilmekte, karmaşık araçları kullanabilmekte, yaşamını havaalanları, oteller, üsler, dostlarının kendilerini sakladıkları özel mekanlar arasında geçirmektedirler. İdeolojik eylemcinin yerini artık meslekten silahlışörler almaktadır.

Meslektenlik her alana yayılmaktadır. İşkence bile artık pis ve kanlı bir iş olmaktan çıkmış, tıbbın bir dalı haline gelmiştir. Artık insanlar hafif ateşte kızartılmamakta ya elektrik akımına tutulmakta ya da doktor denetimi altında uyuşturucu kullanmaya zorlanmaktadırlar.

5. Şiddetin Yeni Alanlara Yayılması - Şiddet için kullanılan bazı tekniklerin özgül olarak askeri sayılamaması gibi, insan yaşamının araçlandırma ve denetim yetenekleri de, -bazen- şiddete çok yakın eylemlere dönüşebilmektedirler.

Bu ulam içinde, propaganda, koşullandırma, beyin yıkama uygulamaları anılabilir. Slogan ve bildirilerin, hiç değiştirilmeden sürekli yinelenmeleri, sürekli katılım talepleri, ödüllendirme-cezalandırma yöntemleri ile önem arttırıcı konuların yaratılması, ulak olarak saygın kişilerden yararlanılması, beyin yıkamanın ayırdedici özellikleridir. Geçmişten günümüze pek de değişmemişlerdir ve hem koşullandırmanın temel uygulamalarından yararlanan medyalarca hem de özel eğitim kamplarında sürekli olarak kullanılmaktadırlar.

Giderek daha gelişmiş teknolojilerden yararlanılması ile açık şiddet kullanımında bir azalma gözlenmiş ise de bu, şiddetin tamamen yok olduğu anlamına değil, dalavere ve hilenin renksiz ve kişisiz kılıfına bürünmüş olduğu anlamına gelir. Böylece karşımızda sanki iki ayrı şiddet türü varmış gibi görünür. Aslında aralarındaki tek fark birinin açık ve belirgin, diğerrinin ise sessiz ve gizli olmasından başka bir şey değildir. Bu ayrım Stanley Kubrick'in Otomatik Portakal filminde ele alınmıştır. Suçlu Alex'in şiddeti ile Pr. Brodsky'nin şiddete karşı tedavisi arasındaki farkı saptamak olası değildir. İki denetim türü arasında yöntemlerin ayrımını göremez oluyor, sadece hedeflerin kimliklerini algılıyoruz.

6. Şiddetin Maliyeti - Buraya kadar ele aldıklarımızdan sonra şiddetin "dünyanın parasına" patladığını söylersek, sanırız hiç kimse şaşırmaz.

Tahmin edilebileceği gibi asıl para tutan, ileri teknolojidir. Sayılar, bizim gibi sıradan insanların algılayabileceklerinin çok üstündedir. 1985 yılında bir Super Mirage'in fiyatı 200 milyon

frank (1991 Nisan kurlarıyla yaklaşık 140 milyar TL. ç.n.), bir havadan havaya füzenininki 8, son model bir saldırı tankınıninki ise 24 milyon franktı (sırasıyla ve aynı kurlar itibariyle 5 milyar 600 milyon ve 16 milyar 800 milyon TL. ç.n.). Silahlanma yarışı, 19. yüzyıl sonlarında, büyük sanayi şirketlerinin kuruluş süreci sırasında başladı ve silah sanayii gelişmesini o günlerden bugünlere değin sürdürdü. Askeri harcamalar en fakirlerden en zenginlere, bütün ülkelerin bütçelerinde en önemli harcama kalemlerinden birini oluşturmaktadır.

Askeri harcamalar o denli büyük boyutlara ulaşmaktadırlar ki, yükün bir kısmını başka ülkelerin omuzlarına yıkmak için silah ticaretine girişmek zorunlu hale gelmektedir. Öte yandan askeri harcamalar son derece katıdır ve uzun vadeli bütçeler ve programlar gerektirir. Avrupa'nın üretmeye karar verdiği yeni savaş uçağı ancak '90'lı yılların ortalarında hazır olabilecektir. Bu yüzden askeri harcamalar hem miktar hem de yönlendirme yönünden ekonomik yaşamın tümüne etki ederler. Planlamalar yapılırken bu unsur hep dikkate alınır ve böylece adım adım askeri toplum olmaya doğru yol alınır.

Maliyet dendiği zaman sadece silah fiyatları anlaşılmalıdır. Yıkım da şiddetin bedelleri arasındadır: Maddi kayıplar ve yıkımlar, insan kayıpları, bir ülkede yaşamı onyıllar boyunca etkileyebilir. İşte I. Dünya Savaşı'ndaki Mihver devletlerinin, otuz yıllık Stalin teröründen sonra Sovyetler Birliği'nin ve günümüzde Vietnam'ın karşı karşıya buldukları, terhis olan askerlere, ölenlerin yakınlarına, sakat kalanlara yapılacak yardımlar, ödenecek tazminatlar, bağlanacak maaşlar sorunu... Şiddetin, toplumda yarattığı ruhsal çöküntü, İrlanda'da ve Lübnan'da olduğu gibi çocukların şiddet toplumu içinde yetişmeleri gibi sonuçları açısından maliyetlerine ise hiç değinmiyoruz.

II. Medya ve Şiddet

Radyo, televizyon, sinema, gazete, fotoğraf gibi kitle iletişim araçları günümüz gelişmiş toplumlarının öznelikleri arasındadır.

Şiddet, olağan duruma kıyasla bir bunalım olduğu için doğal olarak iletişim araçlarının ilgisini uyandırmıştır. Kolayca anlaşılacağı gibi, sakın bir günün sonunda bir gazeteyi veya bir televizyon haber bültenini hazırlamak kolay değildir. "Bu gün hiç bir şey olmadı" mı denecektir? İletişim araçları yaşamları-

nı sürdürebilmek için heyecan verici çeşitli olaylara gereksinim duyarlar. Bu bakımdan şiddet onların yaşamsal gıdaları gibidir ve olağan, kanıksanmış gündelik şiddet yerine olağanüstü, kanlı ve iğrenç olanlar her zaman yeğlenirler. Zaten teröristler de en çok bu zaaftan yararlanırlar. Çünkü -örneğin- 1983 yılında İranlı Şii teröristlerin Lübnan'daki Fransız ve Amerikan elçiliklerine karşı giriştikleri saldırılardan, 1980'den beri süren ve yüzbinlerce cana malolan İran-Irak savaşından daha çok sözedilmişti.

Kitle iletişim araçlarının getirdikleri yenilikler nelerdir?

1. Görüntü - Kişilerin olaylarla ve olgularla ilgileri ya onların doğrudan doğruya içlerinde bulunarak yaşama biçiminde veya anlatılanlardan öğrenme, sonuçlarından algılama, yani dolaylı olmaktadır. Uzun zaman boyunca dolaylı ilişkiler yazılı veya sözlü anlatılardan edinilen ve hiçbir zaman kesinlikle doğrulanamayan bilgilerle bezenmişti. Günümüzde artık çevremiz müthiş bir bilgi ağı ile sarılmıştır. Kitle iletişim araçları tarafından iletilen dolaylı bilgilerin büyük bir kısmı görüntülüdür ve bizim olayları -sanki orada imişiz gibi- algılamamızı sağlarlar. Görüntüler olayların -aslının aynı- birer kopyası gibidirler.

Ne var ki görüntüler, aslının aynı yapılarına karşın -belki de bu yapıları yüzünden- aldatıcıdır: Aslında gerçek olmasına gerçektirler de, içlerinden seçme yapılabilir, değişik montajlar yapılabilir, üzerlerine yorum bindirilebilir, bazılarında çerçevlendirme (kadraj) ve yeniden çerçevlendirme uygulanabilir ve istenmeyen kısımlar hiç gösterilmeyebilir. Bu tür biçimbozular (distorsion) şiddet görüntülerine de uygulanır.

Bu yüzden de gerçek şiddet yerine, şiddetin "öğrendiğimiz ve hayal ettiğimiz kadarı" önem kazanır. Araştırmaların belirdiğine göre, güvensizliğin tırmanışından şikayetçi olanların pek azı bizzat saldırıya uğramış ya da dayak yemiştir. Fakat falan olayı ya da filanın başına gelenleri duymuşlardır. Önemli olan yaşanmış gerçek değil, iletişim araçlarının öğrettikleri ya da gösterdikleri ve iletişim araçlarının gösterdiği kadardan öğrenilendir. Merkezi iktidardan yoksun toplumlarda görülen ve yaşanan şiddet yerelliğini korur ve olaylara doğrudan karışanların dışında pek kimsenin ilgisini çekmezdi. Bir sınır karakolunun düşman eline geçtiğinin öğrenilmesi bazen aylar sürmektedir. Halbuki artık iletişim araçları rehin alma olaylarını canlı yayınlamakta ve haber bültenlerinde her gün soygun istatistikleri okunmaktadır. Durum artık uluslararası bir boyut kazanmıştır. Bütün genelleştirmelerin en ufak olaylardan bile

anında haberleri olmakta ve bazı olaylardan basın kampanyaları için malzeme olarak yararlanılmaktadır. Böylece insan, olaylar saydamlaşmış duyusuna kapılmaktadır. Herşeyden haberder olunmaktadır. Saydamlık duyusu, video kamera, çoğaltına (reprographi), alıcı verici cihaz, haberleşme uydusu uygulamalarının gelişmesi ile giderek güçlenmektedir. Ne var ki saydamlık aldatıcılığı ortadan kaldırmamaktadır. İletişim araçları istenildiği gibi kullanılabilir ve çarpıcı olaylar, olağan haberlere her zaman yeğ tutulur.

Burada devreye "Bilgibozma" (dezenformasyon) kavramı girmektedir. Bilgibozına, bilginin alıkonması, değiştirilmesi, üzerinde gereğinden fazla durulmasının sağlanması ile gerçekleştirilebilir. Bu açıdan bakıldığında, İtalyan Kızıl Tugaylar, Uruguaylı Tupamaros'lar gibi çağdaş ulusal ve uluslararası terör örgütleri, iletişimden elde edilebilecek bütün üstünlüklerden yararlanmışlardır: İletişim araçları sayesinde eylemlerine, sonuçları ile kıyaslanamayacak ölçüde büyük ilgi gösterilmiş ve siyasal önem verilmiştir.

2. Görüntüler, Çarpışmaların Hedefini Oluşturmaktadırlar - Görüntüler böylesine önem kazanınca, şiddetin bilgilendirilmesi başlıbaşına bir çarpışma konusu olmuştur. Sözkonusu artık sadece çatışmaların denetimini elde bulundurmak değil, olayların gösteriliş biçimine de egemen olmaktır. Ordular foto film merkezleri kurdular, polisler basın büroları oluşturdular, teröristler bile gizli basın toplantıları düzenlemeye başladılar. 1983 Ekim'inde bir Güney Kore Boeing 747'sinin Sovyet avcı uçakları tarafından düşürülmesi, basın toplantıları, bildiriler, teyp kaydı ve harita yayınları yoluyla gerçek bir bilgilendirim savaşının yaşanmasına yol açtı. 1961-1962 yıllarında OAS'ın terörist saldırılarına hedef olanlar, hareketin kahramanlık olarak algılanışına engel olmak için kullanıldılar. Terörist gruplar işte bu yüzden sık sık bildirilerinin yayınlanmasını talep etmekte ya da iletişim araçlarından doğrudan doğruya kendileri yararlanmak istemektedirler. Bu bakımdan haberalma özgürlüğünün temel bir ilke olduğu (parasal güçler ile belirli grupların basın ve televizyon üzerindeki baskısı ne olursa olsun) demokratik ülkeler oldukça zor durumdadırlar.⁴⁷ Bilgilendirmenin denetim altında olduğu sert ve otoriter ve totaliter rejimlerde, karşıtların görüntüleri, haydut, asalak, deli gibi algılanmalarını sağlayacak şekilde yayınlanır ya da hiç yayınlanmaz. Bu tür rejimlerde, bilgilendirme denetiminin yanısıra iletişim uygulamalarına karşı ambargo da uygulanabilir: Doğru

bloku ülkelerinde bir rejim karşıtının yazı makinesini onartabilmesi başlıbaşına bir olaydı.

3. Şiddetin Tül Perde Ardına Alınması - İletişim araçlarının kullanılmalarının en önemli sonuçlarından biri de şiddet görüntülerinin olağanlaşarak ve kanıksanarak sanki gerçek değilmiş gibi algılanır olmalarıdır. Şiddetin gerçek yüzü güzel değildir. Bir katliam yerinin fotoğrafı, parçalanmış insanlardan arta kalanların, duvarlara sıçramış kan lekelerinin mide bulandırıcılığını gerektiği gibi bütün çarpıcılığıyla yansıtamaz.

Görüntülerin zayıf kalmalarının birçok sebebi vardır. Örnek olarak, aşırı olanlarının sansür edilmeleri, çoğaltına sırasında netliğin yitirilmesi, yönetmenlerin görüntüleri sanatsal açıdan yorumlayabilmek için onlara biçimleme uygulamaları ve görüntülerin sürekli tekrar yüzünden kanıksanması sayılabilir. Böylece görüntüler sivri ve dokunaklı yanları giderilerek yumuşatılmış olurlar. Parlak kâğıt üzerinde şiddet, tül perde gerisinden bakılıyormuş sanısını uyandırır. Çağdaş şiddet görüntüleri aracılığı ile büyük ölçüde olağanlaştırılmış ve yumuşatılmış olarak algılanır. Şiddet görüntüleri asıl bu yönleriyle tehlikelidirler. Şiddet unsuru içeren filmlerin seyircilerin saldırganlığına etki edip etmedikleri uzun süredir tartışılmaktadır. Bu konuda yapılmış olan son araştırmalar, laboratuvar ortamında şiddet gözlemi ile saldırganlık arasında bir bağıntı olduğunu kanıtlamışsa da, gerçek ortamlarda yapılan çalışmalar bu denli bağlayıcı sonuçlar vermemişlerdir.

Yine de şiddet görüntülerinin onun olağan, olduğundan daha zararsız olarak algılanmasına ve sonuçta kanıksanmasına katkıda bulunduğu yadsınamaz. Böylece artık etkilemez olan görüntülerle, ender oluşan fakat sanıldığından çok daha çarpıcı olan gerçekler arasında bir uçurum oluşur.

III. Çağdaş Toplumlarda Etkilenebilirlik ve Direniş

Buraya kadar yoketme ve araçlandırma olanaklarının yeniliğini ve önemini, sonra da iletişim araçlarının gelişim sonuçlarını irdeledik. Şimdi de çağdaş toplumlarda gözlemlenen şiddetten etkilenebilirlik ve şiddete karşı dirençten oluşan garip karışımı inceleyelim.

Çağdaş toplumların etkilenebilirliklerinin sebebi olağanüstü karmaşıklaşmışlıklarıdır. Karmaşıklık, ülkeler arasındaki ve ülkelerin kendi içlerindeki iş bölümlerinden, toplumsal ilişki-

lerden, ülkesel ve ülkelerarası ticaretten, iletişim ve ulaştırma şebekelerinden kaynaklanır. Artık güvenliğin her türlü bir hak haline gelmiş, ilkesel anlamda dahi olsa geleceğin yumuşaması ve uygarlaşması, kabalağa ve şiddete karşı hoşgörüyü azaltmıştır. Ne var ki hâlâ az gelişmiş anakaralarla, görüntüleri, düşünceleri ve kişilerin dolaşım özgürlüğünü denetim altına almaya çalışan erktekelci idarelerin bulunduğunu da unutmamak gerekir.

Bununla birlikte, karmaşıklığın varolduğu her yerde, şiddetin tehditlerinden etkilenebilirlik de vardır. Terörizmin '70'li yıllardan bu yana kaydettiği gelişme bu durumu iyice belirginleştirmiştir: İstasyonlara ve havaalanlarına karşı girilen saldırılar, rehin almalar, adam ve uçak kaçırmalar siyasal mücadelenin kolay yöntemleri haline gelmiştir. Terörist eylemler sağladıkları sonuçlar ve etkiler gözönüne alınırsa ucuza bile malolurlar. Kararlı ve iyi eğitilmiş birkaç kişi önemli can ve mal kaybına neden olabilir, iletişim olanaklarını kullanarak reklam yapabilir. Dağınık terörist unsurları, bunlara karşı caydırıcılık ve önlem olarak geliştirilen yapılanmaların (deteksiyon, üstbaş arama, ulaşım araçlarının gecikmeli hareketleri) yüksek maliyetlerini de unutmamak gerekir. Üstelik tüm bu önlemlerin pek azı teröristleri gerçekten caydırabilmektedir çünkü eylemciler, saatli bombalar kullanarak emin bir yere saklanacak zaman bulabilmekte ya da kendilerini doğrudan doğruya rehneleri kalkan gibi kullanarak korumaktadırlar. Her zaman yararlanabilecekleri gizli üslerin ve belli bir kesimin uluslararası desteğinin de varlığı belli sığınakları kullanabilmelerini sağlar. İsterseniz size bu konu ile ilgili birkaç somut rakam verelim: 1968 ile 1974 yılları arasında gerçekleşen uçak kaçırma olaylarında korsanların sadece yüzde 10'u öldürülmüş veya tutuklanmıştır. Güvenlik ve devlet güçlerinin hiçbir pazarlığa yanaşmadıkları durumlarda bile hava korsanlarının yüzde 70'i özel izinlerden yararlanarak kurtulabilmişler, 1971-1975 yılları arasında yakalananların ise sadece yüzde 50'si mahkum edilebilmiştir.⁴⁸

Bugüne kadar hiç denenmemiş olmakla birlikte (Fransız Demiryolları'na yapılan birkaç şantaj hariç), bir ülkeye teknolojik terörizm tehdidiyle boyun eğdirmek pek o kadar hayal ürünü sayılmamalıdır. Çağdaş toplumların teknolojisi o denli karmaşık, silahlar ise o denli mükemmel hale gelmiştir ki, nükleer aşırıtı (ihtilas) veya büyük boyutlu zehirlenme tehditleri gözönünde bulundurulabilir hale gelmiştir.⁴⁹ Tatil dönemle-

rinde yol kesmek gibi bazı sert eylemler öldürücü değildirler fakat yine de ülke ekonomisine zarar verebilirler. Bunun belirgin bir örneği kamyoncuların 1984 kışında Fransa'da yaptıkları eylemler sırasında yaşanmıştır.

Sözünü ettiğimiz etkilenebilirliğin çerçevesi sanıldığından daha dardır.

Her şeyden önce etkilenebilirliği büyütmemek gerekir. "Çağdaş toplumlar rasyonel idareleri yüzünden tehditlere ve düzen bozukluklarına karşı daha duyarlıdırlar" denirse de bu bütünüyle doğru değildir. Ne kadar çağdaş ve karmaşık olursa olsun her toplumun içinde, suça karşı alınması zorunlu ekonomik önlemler veya trafik kazaları gibi düzensizlikler ve kaçak çalışma, vergi kaçağı gibi önemli ve değerlendirmesi güç düzenler vardır. Savurganlık ve kayıplar çok sık görülür. Şiddetin neden olduğu bunalımlar önce toplumun bu karanlık kesimlerinde etki yitirirler. Ayrıca böyle zayıf toplumlarda toplumsal unsurlar tarafından sürekli yeni düzenlemeler ve tehdide karşı koyma düzenekleri, sonuçları ayıklama (tecrit) ve sınırlama düzenekleri geliştirilir. Bunlar arasında sigorta ve yineli güvence ile caydırıcılık ve önleme çalışmaları sayılabilir. '70'li yılların başında uçak kaçırma olayları başlayınca ortalığı önce bir şaşkınlık ve telaş kapladı. Sonra önlemler alındı. Bunların bazıları doğru, bazıları da yanlış önlemlerdi: Uçaklarda güvenlik görevlisi bulundurmak (oldukça tehlikeli bir yöntem olduğu için İsrail ve Sovyetler Birliği'nden başka ülkeler tarafından terkedildi), deteksiyon sistemleri, üst arama, patolojik uçak korsanlarının psikolojik portrelerinin oluşturulması, karşı terörizm, istihbarat çalışmaları, özel olarak eğitilmiş uzman anti terör timleri gibi...

Böylece oluşan sürekli rasyonelleştirme ve kurallaştırma hareketi bir süre sonra şiddeti de kapsadı: Şiddet bir yandan kırıksandı, bir yandan da -kısmen de olsa- kısıtlandı ve denetim altına alındı: Şiddetin teknolojileriyle başedebilmek için karşı teknolojiler geliştirildi.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ŞİDDETİN YÖNETİMİ VE DENETİMİ

Bilinçsiz hırs patlamaları ve umutsuz başkaldırıları gibi istisnalar bir yana bırakılacak olursa, toplumsal ve siyasal yaşamın pek çok yönü gibi şiddet olgusunda da rasyonelleştirme ve hesap vardır. Şiddet, belirlenmiş bir sonuca yönelik birçok rasyonel seçenekten biri olarak düzenli eylem kapsamına girer. Bu, ilke olarak sağlık verilen bir yöntem olmamakla birlikte, varlığının yadsındığı da söylenemez. Her şey etkinliğinin doğru tartılmasına bağlıdır.

Şiddetin böylesine rasyonelleşmesi önce kural tanımaz terör yönetimlerinde görülür. Aynı rasyonalizm, çatışmaları denetleyen ve çarpışmalarda üstünlük sağlamaya çalışan iç ve dış karşıtlarca uygulanan şiddet stratejilerinde de vardır. Nihayet, kişiler ve gruplar tarafından uygulanan şiddetin, tehlike ve düzensizliklerin toplumsal kurallarca denetleniş ve yönetiliş biçiminde de aynı rasyonalizme rastlanır.

Bu olgular ister terörün ahlâksızlığı olarak, ister toplumsal ve siyasal sorunlara gerçekçi bir yaklaşım olarak algılandıkça, şiddetin çekiciliğini kaybetmekte olduğu kesindir. Şiddet artık ne temelde sapkın bir yöntem, ne de kötülüklerden arıtıcı bir güç olarak algılanmaktadır: Bütün amaçlara hizmet edebilir. Halbuki şiddet uzun zaman boyunca bir baskı unsuru ya da ezilenlerin son çaresi olarak kabul edilmişti. Burada benimseydiğimiz bakış açısına göre şiddet ne temiz ne de kirlidir. Ne kutsaldır ne de onur kırıcı... Ürünü ve getirisi kadar değer taşır.

I. Terör Yönetimi

Şiddetin sistematik ve ölçülü kullanımı bir yönetim biçimi olabilir. Gerçi ne terör yeni bir olgudur ne de buyurganlık; fa-

kat çağımızda terörün örgütlenmesi oldukça yeni boyutlara erişmiştir. İki aşırı tür vardır: Devlet terörizmi ve totaliter sistemler. Bunların değişik bileşimlerinden, baskıcı rejimlerin çeşitliliği doğar.

1. Devlet Terörizmi - Sindirme ve rakipleri yok etme yöntemlerine sistemli başvuru yalnız karşılara özgü bir davranış değildir. Devlet de terör kullanır.

Hukuksal açıdan devlet, iktidarın kurumlaşmış biçimidir. Keyfilik yerine kurallılığı öngörür. Bireylerin güvenliğini sağlamakla yükümlüdür ve şiddet kullanımını yasal olarak kendi tekeline almıştır. Şiddeti yasalar çerçevesinde kendi uygular: Gücünü "belirli bir düzen ve aynılık içinde ve bilinen kurallar uyarınca" gösterir.⁵⁰

Kural denince akla, düzen, süreklilik ve kamusalılık gelir: Bir yasa ne gizli, ne de geriye dönük (retroaktif/ makabiline şamil) olabilir (geriye dönük geçerliliği olan bir yasa yürürlüğe girdiği anda gizli olmuş olur). Bir kere uygulanabilecek yasa da olamaz. Başka bir deyişle şiddet devlet tarafından da uygulanırsa, bu devlet sert bir devlet de olsa, yine de bazı kurallara uyulması zorunludur.

Devlet terörü bu kuralların getirdiği kısıtlamaları gözardı eder: Yasaların kişilere veya etnik kökenlere göre ayrımcı uygulanması (Nazi Almanya'sı veya Vichy Fransa'sındaki Yahudi düşmanı yasalar), özel mahkemeler, sıkıyönetim veya olağanüstü durum uygulamalarının her biri, siyasi yaşamda bu tür bir yasadışılığa geçişin aşamalarıdır. Bu duruma iki örnek daha vernek gerekirse, 17 Eylül 1793'de Fransa'da çıkarılan "Zanlılar Hakkında Devrim Yasası" ve 1926 tarihli Sovyet Ceza Yasası sayılabilir.

1926 tarihli Sovyet Ceza Yasası casusluk şüphesini veya casusluk şüphesine yol açabilecek ilişkileri, sanayiye, ulaşıma, ticarete, paranın dolaşımına zarar verebilecek her türlü hareketi, terörist niyetleri, Sovyet iktidarını yıkmaya, zedelemeye, zayıflatmaya yönelik bildirimleri, suçluları ihbar etmemeyi vb. devlete karşı suç sayıyordu.

Olağanüstü yasalar, polisin her yerde hissedilen varlığı ve her şeye yeten gücü, örgütlü bir ihbarcılık ve jurnalcilik sistemi, yoktan varedilen komplolar, iletişim araçları tarafından geniş boyutlarda yayınlanan mahkemeler, itiraflar ve özeleştiriler, herkesin her an düzenin dışlıları tarafından yutulma, basit veya anlaşılmasız gerekçelerle sürgün veya idam edilme tehlikesi: İşte Stalinist devlet terörizminin ana hatları.⁵¹

Bir yandan yasallık böyle tartışmalı boyutlara ulaşırken, bir yandan da polis ve istihbarat örgütleri hiçbir denetimle karşılaşmadan olağanüstü gelişerek karşıtları tutuklar, onlara işkence uygular ve gerekirse onları yok eder... 1976-1977 yılları arasında Montoneroslar'a karşı mücadele sırasında Arjantinli askerler, işkence sonrası öldürülen on bin kadar rejim karşıtının "kaybolmasına" neden olmuşlardı. Bazen bu baskı güçleri; polislerden, katillerden ve bazı aşırılarından oluşarak kendilerine "devlete yardımcı güçler" adını veren gruplardan da destek görür. Bunlara örnek ise Arjantin'i, Brezilya'yı ve Guatemala'yı kırıp geçiren, günümüzde de Salvador'da görülen "Ölüm Bölükleri"dir.

Devlet terörizminin en şaşırtıcı yönü işkence ve kaybolma olaylarının genelleşmesidir.

18. yüzyıl sonundan bu yana işkence bir azalma sürecine girmiş ve 19. yüzyılın Komün'deki toplu idamlar gibi siyasal çatışmalarına rağmen hortlamamıştı. 20. yüzyılda ise hükümetlerin gündelik kullanım alanına girdi. Amnesty International'in yıllık raporlarında da belirttiği gibi, işkence pek çok ülkede uygulanmakta ne var ki kesinlikle yadsınmaktadır. Zaten etkisinin bir bölümü de işte bu gizli yapısından kaynaklanmaktadır: Yurttaşlar tutuklanırlarsa işkence görebileceklerini bilmektedirler. İşkencenin amacı sanığı konuşurmak değildir. İşkence kurbanların canlarını yakmaya, onların onurlarını kırmaya ve dirençlerini ykmaya yöneliktir. Dehşete düşürmeyi; yakınları, komşuları, arkadaşları ve giderek bütün bir toplumu dehşete düşürmeyi amaçlar: Halkın, işkence merkezlerinin var olduklarını, buraya düşen insanların kaybolabileceklerini, bazen sonsuza dek bulunamayabileceklerini ve bu duruma herkesin düşebileceğini bilmesi gerekmektedir. Kaybolmak demek, bir insanın bir gün, hiç varolmamış birisi oluvermesi demektir. Hükümet tarafından uygulanan işkence bütün pisliklerinden arınır ve birdenbire "tertemiz" oluverir: İşkenceciler birer cellat olmaktan çıkar, elektrot kullanan birer teknisyen, ruhsal etki, duygu sömürüsü, koşullandırma ve duyumdañ yoksun bırakma uzmanı birer doktora dönüşür. Sonuç ayındır: Toplumsal alanın parçalanması, kamu yaşamının yokolması, yurttaşlar arasında kuşku ve korku yayılması, insanların sıkıntı ile kendi içlerine kapanmaları... Aristoteles, devletin bu boyutlarda uygulanan terör siyasetini zorbalığa özgü olarak nitelirmektedir. Sonuç ise hep ayındır: Yaşamın siyasetten soyutlanması...

2. Totaliter Sistem - Şiddet ve terör açıktan açığa uygulanmayabilir. Totaliter yönetimler ilk (terörist) evreyi aştıktan sonra daha sessiz ve daha ucuz yöntemlere başvururlar ve karmaşık bir yaptırım, özendirme, yoksunlaştırma sistemi oluştururlar. İktidarlar son umar olarak yine bedensel güce başvururlarsa da, itaat görmek için genellikle başka yöntemler kullanırlar: Ekonomik ve parasal özendirmeler, ikna ve etki gibi... Bilgilendirme ve iletişim kişilerin katılımını sağlamaya, inandırma (ikna) düzeneklerini etkilemeye, hatta zihinleri koşullandırmaya yarar. Bağımlılıklar ile ekonomik teşvikler toplum içinde bir çıkar ilişki yumağı oluşturur ve bu da tekbiçimciliği pekiştirir. Yurttaşlar baskılardan korktukları için ya da ideolojik destek verebilirler. En azından "uslu" durabilirler. Böylesine davranmalarının nedeni ise, en basit deyişle "işlerine öyle gelmesi" olabilir.

Totaliter idareler itaatın bütün bu boyutlarından yararlanırlar. Fakat işin ucunda, iktidarın baskıcı yapısının inandırıcılığını sürdürme tasası, bunun için de mutlaka şiddet unsuru vardır. Aslında işler genel olarak "tatlılıkla" yürütülür. Halkın propaganda yolu ile denetim birimlerine bölünmesi, öğrencilerin ve işçilerin ideolojik açıdan yetiştirilmeleri, bilgilendirmenin tek elde toplanması, gençlik kuruluşlarının örgütlenmesi, sendika ve tek parti bireylerin büyük bir kısmını düzenin içine çeker. Bunlar, varlıklarını sürdürebilmek, konut bulabilmek, tedavi olabilmek, yolculuk edebilmek için, toplumun ekonomik yaşamını elinde bulunduran devlet erkine bağımlıdırlar. Sisteme uyum her zaman ödüllendirilir. En azından bu şekilde davrananlar daha az zorluk çekerler. Sosyalist ülkelerdeki Nomenklatura ve az gelişmiş ülkelerdeki üstün sınıf bireylerinden oluşan iktidara yakın memurların durumu böyledir. Aksi davranarak desteklerini çekenler ya da karşıt saflara geçenlere ise türlü-çeşitli bedeller ödetilir: Bunlar, bürokratik sorunlar yaratılmasından, polis tarafından izlenmeye, bazı görevlerin ulaşılamaz hale gelmesinden, çocukların eğitim sorunlarıyla karşılaşmaya başlamasına kadar geniş bir yelpazeye yayılırlar. Sonunda oradan-buradan ihraç edilmeye başlayan kişi kendisini toplumdışı bir ayrılıkçı durumunda buluverir. İş, ehliyeti, telefonu, ülke içi pasaportu, toplumsal güvenliği ve giderek kimliği bile elinden alınır. Bu duruma düşmüş bir birey, toplum tarafından da dışlanır, uygunsuz, hatta zararlı biri olarak kabul edilir.

Polonyalı ve Sovyet rejim karşıtları konusunda yazılmış

eserler, Sakarof olayı, A. Zinovyev'in yapıtları, Çekoslovakya'da 1968 sonrası normale dönüş sürecine tanıklık eden (örneğin Milan Kundera'nın kiler gibi) yazın ürünleri aynı noktada birleşmektedir: Totaliter sistemler açık şiddet uygulamalarına başvurmaktansa, egemenliklerini genel, ayrılmaz, algılanamaz, boğucu ve karmaşık bir bağımlılık, tehdit, teşvik ve ihraçlar ağı ile oluşturma yoluna giderler. Şiddet, bir denetimler sistemi içinde silinir-yok olur. Polonya'da general Jaruzelski darbesi, bu tür, yumuşak oldukları kadar acımasız baskı süreçlerinin yöntemini bütün çıplaklığıyla açığa çıkarmıştır.

Terör yönetimlerinin bu yöntemleri, şiddeti toplumsal ve siyasal yaşamın doğal bir parçası olarak kabul ederler. Belirli bir açıdan bakılırsa uygulamaları, yönetim kullanışları, verimlilik ölçütlerine sinik ve gerçekçi yaklaşımları ile çağdaş bile sayılabilirler. Aynı zamanda da, örtük olarak da olsa, siyasal yaşamı bir egemen güçler ilişkisi olarak algılamaları buyurganlık dönemlerini ve hukuk devleti kavramının yerleşmesinden önceki anlayışları çağrıştırmaktadır. Gerçekten de bunlar, hem uluslararası siyaset alanında (prens düşmanlara karşı) hem de iç yönetim alanında (iktidar kullara karşı) devletten çok siyasi cemaat şemasına uyarlar. Zorba idarceler, sağcı olsunlar, solcu olsunlar, toplumu bir "sınıf kavgası ortamı" olarak düşünürler. Marx'ın çözümlemeleri uyarınca bu, onların kendilerini tarihsel bağlamda doğrulamaları, aynı zamanda da sınırlamalarıdır: Siyasal toplumu çıkınaza götürürler.

II. Şiddetin Stratejileri

Klasik siyasal çözümlemeye göre devletler birbirleriyle potansiyel bir savaş içindedirler. İç politikada ise meşru şiddeti tekelinde bulunduran otorite, karşı karşıya bulunan gruplara, sorunların barışçı yollardan çözülmesi gerektiğini buyurur. Bazı uzmanlar, çağımızda durumun tersine döndüğünü gözlemlediklerini sanmışlardır: Devletler iç bünyelerinde şiddetin tırmanışına göz yumarlarken, birbirleri arasında -özellikle nükleer tehditten korkarak- görüşmeler ve pazarlıklar sürdürmeye özen gösterirler.⁵² Aslında '70'li yılların başından bu yana hem yerel anlaşmazlıkların sayısı artmış, hem de uluslararası gerginlik bir tırmanma eğilimine girmiştir: O halde "iç ve dış politikada gerçek ve açık çatışmaların çıkmadığı, şiddetin kâh patlama yaparak kâh tehdit ederek sürekli gündemde kaldığı ve oyunlarını olabildiğince rasyonel oynamaya çalışan ta-

raflarca denetim altında tutulduğu bir soğuk savaş ortamı geliştirilmiştir” demek daha doğru olur. Şiddetin stratejisi kavramından anladığımız da işte budur. Bu açıdan bakıldığında şiddetin yöntem değiştirerek siyaset içinde de sürdüğü görülür. Siyaset dünyasında şiddetin yeri, pazarlıklar, kışkırtmalar, yaptırım tehditlerinden sonra gelir ve daha ileri aşamalarda yerini başka ilişki türlerine bırakır. Bir sendika liderinin hükümete karşı savurduğu tehdit, ses.siz yürüyüşler, şiddet eylemleri, birbirlerini güçlendiren, birbirlerinin inandırıcılığını arttıran ilişkiler zincirlerine örnek oluşturabilir. Somut örnek olarak ise Fransa’da bağcılarla kamyoncuların küfürlü-kavgalı gösterileri verilebilir. Aynı bağlamda, Libya ve İran yöneticilerinin uluslararası düşmanlarına karşı giriştikleri sözlü saldırılardan sonra değişik boyutlarda terör olaylarının tırmanışı da düşünülebilir.

Şiddet ve tehdit, birbirlerini destekleyen iki olgu gibidir. Sözkonusu olan, niyetlerin açıklanması ve bunların gerçekleştirilebileceğine karşı tarafın inandırılmasıdır. Ne var ki böylesine bir etkileşim yumağı içinde sadece tek bir “karşı taraf” yoktur. Olayların dışında kalan bir kitle vardır ki, onun desteği ya da muhalefeti de çok önemlidir. Bu kitle yerine göre uluslararası kamuoyu, yerine göre bağlantısız ülkeler, yerine göre de fazla ileri gitmek istemeyen müttefikler olabilir. İç politika da ise, sözkonusu edilenler arasında sessiz çoğunluk, kararsız seçmenler vb. sayılabilir. Bu yüzden taraflar bir yandan kendi aralarındaki mücadeleyi sürdürürken bir yandan da kamuoyunun nabzını dikkate almak zorundadırlar. İyi bir iletişim politikası kamuoyunu kendi yanına çekmeyi, en azından karşı tarafa destek vermesini önlemeyi amaçlar: Bu aşamada şiddet kadar onu algılama biçimi de önemlidir. Bilgi yayma-bilgi bozma kampanyalarının, çarpıcı girişimlerin, kışkırtmaların bu aşamada oynadıkları rol yadsınamaz.

Bu mücadelede şiddet ögesi kademelidir ve denetim altındadır. Taraflar karşıtlarını, sakınılacak eylemlere bile zorlayabilirler. Örneğin asiler, hükümetleri kendilerine karşı acımasız bir baskı uygulamak zorunda bırakmaya çalışırlar. Böylece “ezilen-mazlum” pozisyonuna yükselerek halkın desteğini kazanabilmeyi umarlar.⁵³

Böylesi stratejilerde, birbirleriyle mücadele eden taraflar arasında bir iletişim bulunduğu varsayılır: Her şeyden önce amaçların karşı tarafça anlaşılmasına olanak sağlanmalı, taraflar birbirlerini, eylemlerini yorumlayacak kadar rasyonel ka-

bul etmelidirler. Böylesi bir anlaşımın uygulamada sağlanmasının ve korunmasının her zaman kolay olmayacağı açıktır.⁵⁴

Stratejiler çelişkili sonuçlara da yolaçabilirler. Taraflar birbirlerini -beklenmedik, sürpriz eylemlerde bulunarak- şaşırtmak istediklerinden hem mücadelenin tırmanmasına neden olabilirler⁵⁵ ve de kararsız izleyicileri çatışmaların içine çekebilirler.

Stratejilerin doğurabilecekleri bütünüyle aksi bir sonuç ise, anlaşmazlıkların, tarafların belirli sınırları aşmamak, belirli yöntemlerin dışına çıkmamak konularında uzlaşmalarıyla belirli kurallara oturmalarıdır.

Örneğin demokratik ülkelerdeki kitle gösterileri bu tür kurallı çatışma biçimlerindedir: Taraflar birbirlerine ne kadar kalabalık ve güçlü olduklarını gösterirler ve bu gücü kullanmak istemediklerinin fakat gerekirse pekala kullanabileceklerinin anlaşılmasını sağlarlar. Uluslararası terörizm bile zaman içinde belirli kurallara bağlanmıştır: İlk uçak kaçırma eylemleri kanlı olaylara sahne oldukları halde artık bu tür terör hareketleri genellikle can kaybı olmadan sonuçlanmaktadır. Teröristlerin öldürmeye de, işin sonunda öldürülmeye de niyetleri yoktur. Sigorta şirketleri de tazminat ödemeye meraklı değildirler.

Şiddet stratejilerinin yararları tartışılmaz. Filistin terörü Filistin hareketinin tanınmasına hukuksal düzeydeki bütün girişimlerden daha fazla katkıda bulunmuştur. 19. yüzyıl işçi eylemleri ve grevleri de işçi sendikalarının tanınmaları yönünde atılmış ciddi adımlar olmuşlardır. Şiddet, sonuca ulaşmak açısından yararlı bir eylem biçimidir. Bu, en azından demokratik ülkelerde böyledir. Stratejinin sınırları, tırmanmada denetimin elden geçirilmesi tehlikesine ve umutsuzlar, deliler, budalalar gibi kaybedecek ya da kazanacak bir şeyleri olmayanlarla olan-bitenden hiçbir şey anlayamayanların neden oldukları belirsizlik unsuruna bağlıdır. Taraflardan biri, uzlaşmadaki asgari müşterekleri paylaşmaktan vazgeçerse tırmanma akıl dışı boyutlara ulaşabilir. Bu yüzden iç politikada şiddet, ya korkunç tırmanışlara sahne olmuş, ya da daha barışçı bir etkileşim biçimine dönüşmüştür.⁵⁶

Uluslararası ilişkiler alanında ise şiddet strateji kuralları her zamankinden daha etkilidirler. Bu durum kendini süpergüçlerin birbirleri ile olan doğrudan ilişkilerinde değil, daha çok yerel çatışmalara dolaylı katılımlarında ve 20. yüzyılın yeniliği olan uluslararası terörizm alanında gösterir.

III. Düzensizlik ve Riziko Yönetimi

Şiddet sadece etkin bir etkileşim aracı değildir. Genellikle çözüme kavuşturulması gereken büyük bir toplumsal sorun olarak kabul edilir. Gerçi istenilen sonuçlara ulaşabilmek için şiddet kullanımının giderek yaygınlaşan bir yöntem haline dönüşmesine karşı duyarlı olunması doğaldır ama, çağdaş toplumların da karşı karşıya kaldıkları tehditleri denetim altına alabilmek için sürekli yeni düzenekler geliştirdiklerini de unutmamak gerekir. Bunlar hem fenomenlerin incelenmesine, hem de eylem örgütlerinin oluşturulmasına yararlar: Kuram ile pratiğin birbirlerinden ayrılmasına olanak yoktur ve sonuç toplumsal pragmatizme götürür.

İnsan davranışlarının özgür bireylere özgü nedenler tarafından belirlendiklerini sananlar, denetim ve oyunların çokluğu karşısında şaşırabilirler. Oyunlar genellikle haklarında yeterli bilgi sahibi olunamayan fenomenler üzerinde oynanır ve sonucu önemli ölçüde etkileyebilirler. Şiddete karşı önlemler ve bu önlemlerden de belirli sonuçlar çıkarınamıza rağmen gerçekte şiddet hakkında kesin hiçbir bilgiye sahip değiliz. Bu yüzden toplumsal kuram yapısının böyle olduğunu, yeterince eksiksiz ve yeterince saydam olmadığı halde pratiğin belirli ve kesin bir değerinin bulunduğunu kabul etmemiz zorunludur: Bütün vaktimizi, bütün etkenlerini bilmediğimiz durumlara, bütünüyle bilmediğimiz ve denetleyemediğimiz yöntemler kullanarak egemen olmaya çabalamakla geçiriyoruz. Amacımız şüpheciliğe ve doğaçlamaya methiye düzmek değil, toplum hakkındaki bilgilerimizin giderilemez değirmiliğini vurgulamaktır. Üzerinde araştırmalar yapılan ve oyunlar oynanan nesnelere arasında bilgilerimiz ve davranışlarımızla biz de varız. Bu yüzden de başka bir konuma geçip, duruma nesnel ve yansız olarak bakabilmemiz olası değildir.

Şiddetin toplumsal denetimine birkaç örnek vereceğiz:

1. Şehir Ortamında Şiddet - Güvensizlik, gelişmiş ülke şehirlerinde genel bir fenomendir. 1975 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde kaydedilen 20.000 cinayetin yüzde 25'i sadece 10 kentte işlenmişti. Tehlikeli semtleri, katilleri ve kurbanları genellikle gelir düzeyi düşük kesimlerin oluşturduğunu biliyoruz. Şiddet özellikle şiddet kullanan ana-babaların, şiddete

dayalı eğitim gören bireylerin çoğunlukta olduğu fakir alt kültürlerde görülür. Cinayetlerin çoğu birbirlerini tanıyan kişiler arasında işlenmektedir. 1971 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde kaydedilen cinayetlerin yüzde 40'ı kurbanlarını tanıyan kişiler tarafından, yüzde 25'ten fazlası da karı-koca arasında işlenmişti. Cinayet dosyalarının incelenmesi bu tür suçların işlenmesinde etken unsurların silah bulundurma, alkol bağımlılığı ve bunalımlı geçmiş olduğunu göstermiştir. Cinayet ortamının belirleyici durumu, bir meyhancde silahlı sarhoşların kavgası olarak önerilebilir. Kavgaların çoğu ise, erkeklik gösterilerinden çıkmaktadır. Sosyologlar bu tür canilere "doğal vahşi" adını vermektedirler.⁵⁷ Bu unsurların belirlenmesi, doğrudan karşı eyleme geçilmesi için yeterli olmamakla birlikte, yararlı öneriler getirilebilmesine olanak sağlamaktadır. Bireyleri birbirlerine karşı şiddet kullanan ailelerde, şiddetin toplumsal bir gerçek olarak algılandığının ve erkeklik gösterilerinin saldırganlığa yol açtıklarının belirlenmesi üzerine bir eğitim ve özellikle de dayak yiyen, ana-babalarının kötü davranışları ile karşı karşıya bulunan çocuklara yardım politikası belirleme zorunluluğu doğmuştur. Somut olaylar bağlamında, aile ortamı bunalımları (özellikle karı-koca kavgaları) uzmanlar ve polis tarafından özel olarak incelenmelidir: Fransa'da toplumsal yardımcıları bu işlevin bir kısmını yerine getirirlerse de bunalımlar doruklara ulaştıklarında onlar da yetersiz kalırlar. Amerika Birleşik Devletleri'nin birçok eyaletinde, bunalımlara çözüm aramaya yardımcı olmak üzere toplumsal danışmanlık örgütleri oluşturulmuştur. Ayrıca polis örgütü içinde, bünyesinde kadın polisler de bulunduran ve bir hırsızlık, bir kavga ya da küçük çapta bir esrar satış olayına, değişik davranışlarla yaklaşan özel birimler kurulmuştur.

2. Polislerin Tutumu - Polislik de birçok araştırmaya konu olmuş ve böylece kavramın barındırdığı şiddet tehlikesi ile bunun denetim altına alınabilmesi için gerekli önlemler saptanabilmiştir.

Polis de ordu ve bazı spor takımları gibi şiddetle mesleki olarak ilgili bir gruptur. Görevi şiddeti denetlemektir, fakat kendisi de zaman zaman -hem de yetkili makamlarca belirlenenin çok üstünde şiddete başvurur. Polisin uyguladığı şiddet düzeyi ile kendisi için belirlenmiş sınırlar arasında bir fark olmadığını varsaymak saflıktan başka bir şey olmaz.

İrdelenmesi gereken ilk konu, polisin nevrotik durumudur. Polis yasaları temsil etmek zorundadır. Giderek kendini yasa-

larla özdeşleştirir. Mesleksel olarak her türlü kuraldışılığa duyarlı olmalıdır (halbuki bizler kurallara duyarlı olmak durumunda, yani bütünüyle aksi uçtayız). Üniforma ve silah onu ayrıksınlaştırır. Bu koşullar altında polislik mesleğine ilgi duyanlar zaten saldırgan yapıdaki kişilerden oluşur. Halbuki gündelik işlevi içinde polis, şiddetle sürekli iç içe değildir. Polisin görevleri arasında ağırlıklı yeri, küçük sorunları barışçı yollardan çözmek, bireyler arasında gerginliğe yol açabilecek durumlara el koymak, kararsız kalmışları kendi yararları doğrultusundaki davranışlara yöneltmek tutar. Polis trafiği düzenler, kazalarla ilgilenir, dengesizlerle ve sarhoşlarla uğraşır, okul çıkışlarını denetler... ara sıra da haydutlarla çarpışır. Görevlerin böylesine çeşitli olması, polislik görevlerinin de farklılaşmasına neden olmuştur. Gece yaşamını, uyuşturucu ticaretini, fuhuşu denetlemek, soygun ve rehin olaylarına müdahale etmek için özel birimler kurulmuştur. Polislik mesleğinin güçlükleri, tehlikeleri ve bu durumun yaratabileceği gerginlik, moral eğitim, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, erkeklik gösterilerine hevesin kadınlı-erkekli birimlerin oluşturulmasıyla azaltılması, etnik ve toplumsal kökenleri değişik memurlara aynı timler içinde görev verilmesiyle belirli ölçüde aşılmıştır. İlk bakışta çelişkili gibi görülmekle beraber silah ve iletişim olanaklarının güçlü olması polislerde bulunan tedirginlik duygusunu yok ettiği için, iyi donatılmış polisler kendilerinden daha emin olmakta ve şiddete daha ender başvurmaktadırlar.

3. Cezaevlerinde Şiddet - Amerika Birleşik Devletleri cezaevlerindeki büyük ayaklanmalar, Fransa cezaevlerindeki ayaklanmalar gibi cezaevi isyanları, hükümlülerin birbirlerine karşı giriştikleri cinsel saldırılar, cinayetler gibi şiddet eylemleri, gardiyanların mahkumlara uyguladıkları dayak türü şiddet, mahkumların kendi kendilerine karşı uyguladıkları sakatlama, intihar benzeri şiddet olayları o denli ağır sorunlardır ve o denli ciddi sonuçlar doğururlar ki üzerlerine eğilme ve çeşitli araştırmalar yapma gereksinimi duyulmuştur.

Burada da karşımıza çıkan ilk olgu, cezaevlerinde geçerli ilkeler ile uygulamalar arasındaki uçurumdur. Cezaevlerindeki gündelik uygulamalar, içeride bulunan (mahkum + gardiyan) kişi sayısına bağlıdır ve düzenin korunması ile cezaların gereği gibi uygulanmasından başka bir şeyi kendine tasa etmeyen toplumun sandığından çok farklıdır.

Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde tehlikeli cezaevleri vardır, tehlikesiz cezaevleri vardır. Şiddet, mahkumların,

gençler başta olmak üzere kavgalara tutuşmalarına yol açar. Düşmanlıkların başlıca nedeni etnik gruplaşmalardır. Cezaevlerinde bulunan insanların zaten şiddet kullanıma yatkın kişiler olduklarını unutmamalıyız. Bireylerde zaten bulunan saldırganlık eğilimi, kalabalık, cinsel sorunlar, erkeklik gösterileri, eşcinsel tehditler ve kıskançlıklar, gizli kurallar ile mahkumlar arasında varılan özel anlaşmalar yüzünden katlanarak artar. Mahkumlar arasındaki anlaşmazlıklar, grupsal dayanışmalar yüzünden kurumlaşır ve zaman zaman alevlenir. Sessizlik, gizli bir yasanın buyruğu imişçesine kesinlikle korunduğundan, kimse kimseyi ihbar edemez. Son zainanlarda uygulanmaya başlayan yeni bir yöntemle basit suçlardan hüküm giyenleri cezaevine göndermeme yolu denenmeye başlamıştır. Böylece hem cezaevlerindeki aşırı kalabalığın oluşması önlenerek hem de basit suçlardan hüküm giyenlerin “kaşarlanmış” mahkumlar tarafından “zehirlenmeleri” engellenecekti. Ne var ki bu önlemler de cezaevlerinde şiddet kullanımının önüne geçemedi. Bu kez içerisi, en azılı ve radikal mahkumlara kaldı. Bu koşullar karşısında, cezaevlerinde şiddet sorununun tekil önlemlerle değil bir “önlemler dizisi” ile çözülebileceği anlaşıldı. Bu önlemler arasında cezaevlerinin kalabalıklaşmasının önlenmesi, mahkumların cinsel sorunlarının çözülmesi, içeride süre olarak neredeyse mahkumlar kadar kalan cezaevi personelinin daha iyi eğitilmesi, basit suçlardan hüküm giyenlerin hapsedilmemesi, bir şikayet mekanizmasının kurulması ve gereğinde cezaevi yönetimi ile mahkumların arasındaki sorunlara eğilecek bir “arabuluculuk kurumu” oluşturulması⁵⁸ sayılabilir. Cezaevlerinde gözlenen şiddeti azaltmak için düşünülen bu önlemler eleştirilebilir. Cezaevlerinin fazla rahat olmasının sakıncaları sözkonusu edilebilir. Basit suçlardan hüküm giyenlere cezaevinin yerini tutacak başka ve etkin ceza verilmemesinin, bu suçlulara yaptırım uygulanmaması anlamına geleceği ileri sürülebilir. İyi hali görülen mahkumlara izin veya erken tahliye olanakları tanındığında bunların dışarı çıkınca yeniden suç işleyebileceklerine dikkat çekilebilir. İzinde iken bile suç işleyenlerin bulunduğu anımsatılabilir... Bu savların tümünde gerçek payı vardır. Cezaevlerindeki şiddet sorununa çözüm arama tekil bir erek değildir. Adalet düzeneklerine ve suçluların denetimine değin, tamamlayıcı veya karşıt başka toplumsal kaygılardan soyutlanamaz. Tutulması gereken yol, bu sorunlarla ilgili kurumlar, çeşitli toplumsal gruplar, yurttaşlar arasında varılacak bir uzlaşma ile belirlen-

melidir. Ortaya çıkacak olan çözüm önerileri etkin olsa da olmasa da, yine de birer çözüm önerisi olma niteliğini taşıyacaklardır.

4. Uluslararası Terörizm - '70'li yılların başından beri gelişen uluslararası terörizmin tehditlerine çeşitli tepkilerin geldiğini buraya kadar birçok kez vurguladık. İstihbarat örgütleri dünyadaki 10 kadar terörist grubu ve bin kadar etkin teröristi oldukça yakından tanımakta, araçlarının ve destekçilerinin kimler olduklarını da bilmektedirler. Kuşkuğu kişilerin hareketleri de yakından izlenmektedir. Özel eylem birimlerinin karşı terörizmi sonuçsuz kalmamıştır. Artık hemen hemen her ülkede uzman müdahale birimleri kurulmuştur ve 1972 Münih Olimpiyatları sırasında İsraili atletlerin rehin alınmaları olayı gibi kötü yönetilen ve bu yüzden de o denli kanın akmasıyla sonuçlanan bir eylem daha yapılabilmesi pek olası değildir.

Hedefteki diplomatlar ve işadamları gibi kişiler durumları hakkında bilgi sahibidirler ve bunlardan bazıları özel korunma eğitimi bile görmektedirler. Uluslararası ilişkilerin kuralları Libya, İran, Suriye, Bulgaristan gibi bazı ülkelerin teröristlere verdiği desteğin de giderek azalmasına yol açmaktadır.

Bu sürecin, hiç varolmamış olması gereken bir olgunun kanıksanmasını sağlamış olması üzücüdür. Aslında her ne kadar karşılaşılan sorunlara pragmatik yaklaşma zorunluluğu, terörizmi resmileştirmekte ise de, bu tür yaklaşımlar olumlu sonuçlar vermekte ve önceleri kestirilemeyen gelişmelere yol açabilecek bir durumu olağanlaştırmaktadır.

IV. Şiddetin Değerlendirilme Biçimleri

Terörün, stratejik mücadelelerinin aracı, dikkate alınması ve denetlenmesi gereken bir meydan okuma yöntemi olarak şiddet, toplumsal yaşamın bir parçası olmuştur. Toplum, şiddetin varlığını kabul etmiş, ona göz yummuş, onu şekle sokmuştur. Bölümün başında kullandığımız "rasyonalizasyon" kavramının anlamı işte budur.

Bu süreç içinde şiddet değişik ölçülerde değerlendirilir ve bu değerlendirmeler gerektiğinde değiştirilebilir. Örgütlü suç alanında bazı gangsterler zenginleştikçe saygınlaşarak günün birinde başarılı birer işadamı olarak toplumsal kabul görebilirler. Teröristler gün gelip de siyasal muhatap olarak bile kabul görebilirler. Böyle aşama yapan teröristler içinde başba-

kan olanları bile vardır. Bazı muhaliflerin birdenbire deli olarak ilan edilmeleri, bazı subayların kahraman iken cani oluvmeleri, diktatörlerin başarılı olup olmamaları ölçüsünde halkın babası olarak alkışlanmaları ya da kendilerini tarihin çöplüğünde bulmaları da olasıdır. Kısaca her şey olağanlaşır, her şey kanıksanır. İnsan her şeye alışır. Başlangıçta rezalet olarak niteleyip lanetlediği işkencenin hükümetlerce kullanılması karşısında bile öfkelenmez olur...

Gerçek şu ki, şiddet duruma göre ya hoşgörülür, ya yasaklanır, ya düzenlenir, ya özendirilir ya da farkına dahi varılmaz. Bu durumu daha iyi anlayabilmek için bir yandan suç ve şiddetin doğurduğu güvensizlik ortamı lanetlenirken bir yandan da trafik kazalarının günlük yaşamın olağan bir parçası olarak kabul edildiğini düşünmek bile yeter: 1976 yılında Fransa'da 1.599 cinayet işlenmiş veya cinayet girişiminde bulunulmuş, bireylere karşı 65.107 şiddet eylemi gerçekleştirilmiş iken, trafik kazaları 13.787 kişinin ölümüne, 357.451 kişinin ise yaralanmasına neden olmuştur. Şiddetin algılanmasındaki bu farklılık toplumlardaki değer yargılarının ve ölçütlerin çeşitliliğini vurgulamaktadır. Bu durum ayrıca, kanıksananın ve yaşamı örgütleyen kurallaştırma sürecinin gücünü de göstermektedir.

Ne olursa olsun, şiddeti rasyonelleştirme hareketi, belirsizliğin bilinci ile irdelenmelidir. Süreç onu bir yandan olağana ve basite indirgerken, bir yandan da hatırı sayılır bir ölçülen-dirme oluşturmaktadır. Frankfurt Okulu filozofları Adorno, Horkheimer, Marcuse gibi bazı uzmanlar, bu olağan şiddetin, rasyonelliğin kabul edilemez hizmetine girmesi ve bu durumun buna hiç de gerek duymayan toplumlarda gerçekleşmesi yüzünden büsbütün utanç verici olduğunu vurguluyorlar. Öte yandan şiddet yönteminin insanlar arasındaki -hiçbir zaman bütünüyle barışçıl olmayan- ilişkilere uyum ve denetim düzeyleri kazandırmış olmasını da küçümsemeyelim.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ANTROPOLOJİK AÇIDAN ŞİDDETİN NEDENLERİ

Antropolojik yaklaşım toplumsal durumların karmaşıklığını bir yana bırakarak (biz onları gelecek bölümde ele alacağız), şiddet ile insan doğasının değişik yönleri arasındaki bağıntıyı irdellemektedir.

Bu çalışmaların kapsamı içine çeşitli yöntemler girmektedir: Şiddetin nörofizyolojik temellerinin araştırılması, şiddet hayvansal bir davranış olarak kabul edildiğinde ırabilimin (éthologie) katkılarının saptanması, Homo Sapiens'in ve onun yeteneklerinin tarihöncesi antropoloji açısından irdelenmesi gibi... Bu kapsama psikoloji ve psikanaliz de katılabilir.

Şiddet kavramı değer yargılarını da içerdiğinden ve sosyolojik yananamlar da taşıdığından, yıkıcı olsun, yaratıcı ya da zararlı olsun insan saldırganlığının bütün yönlerini inceleyen araştırmalara engel oluşturabilir. Bu yüzden antropolojik çalışmalar, şiddet kavramını bir yana bırakarak, saldırganlıktan, saldırıdan, savaşçılıktan sözetmeyi yeğlerler. Bu çalışmalarda en çok kullanılan saldırganlık kavramının anlamı, saldırmaya ve çatışmaya bir öneğilim içerir. Eksik yanı -ve bu denli tutulmasının nedeni- ise, her türlü aşırı ve/veya zararlı davranışı kapsayabilmesidir. Savaşçılık kavramı da belirli açılardan aynı yananlamı taşırsa da, ek olarak olumlu bir yapıyı, hatta işlevsel ve uyumsal bir yapıyı da önerir.

Saldırganlık, oldukça geniş bir anlamı olduğu ve olumlu ya da kesinlikle olumsuz yananamlar da taşımadığı için, işin daha başında onun yaşamsal içgüdüler veya yıkıcı güçler arasında sayılmasına yol açacak yorumlar yapılmasını engeller. Biz bu sözcüğü, uyum sağlayıcı olsun, uyum bozucu olsun, bütün saldırıların kaynağını belirleyici anlamı ile kullanacağız.

I. Nörofizyolojik Görüş

En basit organizmalar bile yaşamlarını, içinde buldukları çevreden gelen ve her biri birer saldırı olarak nitelendirilebilecek etkilere tepki göstererek sürdürürler. Selye,59 karmaşık organizmaların strese, yani çevreden gelen baskılara uyum sendromlarını incelemiştir. Gerilime neden olan unsurlar (stressors) çeşitli mikroplar ya da ısı, gürültü, ışık gibi çevre parametrelerindeki değişiklikler de olabilir. Genel Uyum Sendromu (GUS), saldırıya uğrayan organizmaların genel tepkisidir (İç salgı bezlerinin işleyişindeki değişiklikler, bünyesel değişiklikler, ateş, kalp damarlarındaki sorunlar, bayılmalar gibi organik tepkiler). Yerel Uyum Sendromu (YUS) ise yerel yangılı tepkileri betimler (ülserler, çıbanlar). Organizma önce bir alarm evresi geçirir sonra da direnişe başlar. Daha sonra direnç, yavaş ya da hızlı bir şekilde yok olur.

Gerilim ile saldırganlık arasındaki ilişki iki türlü oluşabilir.

Önce gerilim ortamlarının bağımlaşık (korelatif) saldırganlığı gözlenir: Örneğin, hastaların yaygın tezazarlığı, hastalanmak üzere olan çocukların neşelerini yitirmeleri gibi, saldırıya uğrayan organizmaların genel dengeleri bozulduğunda ortaya çıkan durumlar... Burada saldırganlık, genel uyum sendromunun bulma-yönlendirme başlangıcını karşılar: Saldırıya uğrayan organizma, karşılık vermek için bir hedef arar ve ilk bulduğuna yönelir. Öte yandan saldırganlığın kendisi de, sinirlenme -özellikle de sinirin içe atılması- ile şiddetlenen mide, onikiparmak bağırsağı ülserleri ve kalp sorunları gibi uyum belirtileri ve bir tür gerilim başlatan bir olgudur.

Nörofizyologlar ise etkilenen değişik nörolojik devrelere göre farklı saldırganlık türleri bulunduğunu savunmaktadırlar. Buna göre yaygın tezazarlığa ve korkuya yakın ortabeyinsel bir saldırganlık, hedefi daha belirgin kızgınlıklara bağlı arabeysel bir saldırganlık ve simgesel, tarihsel ve tutkusal unsurlara dayanan uhrevi ve beyinzarsal saldırganlıkların bulunmaları olasıdır.

Delgado'nun beyin bölgesine gönderdiği elektriksel uyarılarla yaptığı araştırmalar, saldırganlıkları başlatan ve durduran bölgelerin haritasının oluşturulmasını sağlamıştır. Bu da saldırganlığın denetlenebilme ve yönlendirilebilmesine olanak tanımıştır. Örneğin denizati bölgesinin uyarılması saldırganlık krizlerine yolaçarken beyin zarının alın bölgesi uyarıldığında içtenlik ve gülümseme sağlanmaktadır. Delgado'nun görkemli deneylerine örnek olarak, beyinlerine uzaktan kumandalı

elektrotlar yerleştirilen boğaların saldırılarının bıçakla kesilmişler gibi aniden durdurulabilmelerini verebiliriz.

Beyinsel bölgeler ile saldırganlık arasındaki bu ilinti, saldırganlığın farmakolojik kullanımları ile de doğrulanmıştır. Ruh-sal denge bozukluklarının tedavisinde ya da daha genel olarak sakinleştirici olarak kullanılan Fenolteazin, Metrobamat veya Diazepam gibi maddelere sıklıca başvurulmakta ve bunlardan çağdaş toplumlarda saldırganlığın denetim unsurları olarak yaygın biçimde yararlanılmaktadır.

Nörofizyolojik çalışmalarla ilgili iki konuya daha dikkat çekmek gerekir:

Gerçi araştırmalar çok ileri aşamalara ulaşmış ve etkin düzeylere erişilmiştir fakat, saldırganlığın ortaya çıkmasında ve durdurulmasında çok önemli unsurlar olan simgecilik ve edinilmiş değerleri yeterince önemsemeyen hatta bütünüyle yok sayan basit bağlılaşımları irdelemekten vazgeçilmemiştir.

Kadınlardan adet öncesi belirlisine bağlı saldırganlık ve tezkızarlıklarından söz edenler, âdet olgusuna verilen toplumsal ve ekinel anlamları hiç düşünmezler. Bu anlamlar fizyolojik verileri karmaşıklaştırabilir hatta değiştirebilirler.

II. şiddet ve Seciye

Dar anlamıyla seciye, hayvanların doğal ortamlarındaki davranışlarını inceler. K. Lorenz ve Eibl-Eibesfeldt'-in60 çalışmaları bu bilimin alanını insan davranışlarını da kapsayacak şekilde genişletmişlerdir.

Hayvan saldırganlığı konusunda seciyenin saptadığı ve kolay kolay yadsınamayacak bazı hususlar vardır.

1. Türlerarası şiddetten söz etmek olası değildir. Değişik türden hayvanlar doğal ortamda dağılırlar ve birbirleriyle karşılaşmamaya gayret ederler. Çatışmalar sadece avlanma amacıyla çıkar ve fazla kanlı olmazlar. Avcı avını öldürmeye, av ise ya kaçmaya ya da kendini savunmaya çalışır.

2. Gerçek saldırganlık tür içindedir. Yani aynı türün bireyleri arasında görülür ve bir içgüdüye benzer. Başka bir deyişle programlanmış ve otomatik bir görünümü vardır. Harekete geçirici belli etkiler tepki görür ve belli saldırgan davranışlara yol açarlar (Belirtiler-Tehdit-Olay-Durulma). Saldırganlık belirtileri aynı zamanda birer araştırma-tanıma istek belirtileridir ve tür içi saldırganlık, toplumsal bağların kurulması ile dayanıştır.61

3. Bu saldırganlıkların belirli işlevleri de vardır: Bireylerin alana, çevredeki barınma olanakları ölçüsünde yayılmalarını sağlarlar. Güçlü erkeklerin dişilere daha rahat yaklaşabilmelerine olanak sağlayarak cinsel alanda etkili olurlar ve gruplar içinde egemenlik düzenlerinin oluşmasına yol açarak toplumsal hiyerarşilerin belirmesine, böylece de normların egemen birey tarafından saptanmasına yolaçarlar -ki bu da saldırganlığın azalmasına neden olur.

4. Tür içi saldırganlığın yok edici yanı yoktur. Hem hayvanların pençe, diş ve boynuzdan ibaret silahları fazla tehlikeli değildir, hem de saldırganlık belirli törensel yapılar içinde uygulanır. Bu da şiddet etkisini azaltır. Kurallı davranış biçimleri saldırganlığı simgesel düzeye indirger ya da yönünü değiştirerek zayıfın kaçabilmesini sağlar.

Boyun eğme kuralları ise, zayıfa gücünün egemenliğini kabul etme ve şerrinden korunma olanağını tanır.

Saldırganlığı azaltan ve giderek tamamen yokolmasını sağlayan bu törenleştirme düzenleri, toplumda örgütlenmiş ve öncelgelenmiş grupların oluşmasını sağlar. Bu da bireylerin ve türün varlığını sürdürebilmesini olasılaştırır.

5. İçgüdünün yapay ortamlarla karşılaşması ya da bireyin başarısız olması gibi özel koşullarda tür içi saldırganlık, lethazasyon adı verilen patolojik davranışlara da yol açabilir. Laboratuvar ortamında, hayvanat bahçelerinde, sirklerde, bazı cvcil hayvanlarda görülen nevrozlar, sapkınlıklar, öldürme hırsı gibi davranış bozukluklarının kaynağı işte budur. Doğal saldırganlık yönelebileceği bir hedef bulamazsa ya da koşullandırmalar yüzünden etkiler belirsizleşirse hayvan şiddeti kendine karşı uygulamaya, yavrularını yemeye, patolojik davranışlarda bulunmaya başlar ve grup içinde çatışmalar çıkar.⁶²

Bu gözlemlerden sonra saldırganlığın çevreden geldiğini savunanları desteklemek olası değildir.⁶³ Bazı hayvanların saldırganlığı uygun eğitim uygulayarak geliştirilebilirse de bu, türün doğasında saldırganlığın zaten varolması önkoşuluna bağlıdır ve bu olgudan yola çıkılarak, köpek yetiştiricilerinin ya da yarış boğası eğiticilerinin yaptıkları gibi bir seçme-eleme sürecine gerek duyulur. Saldırganlık içgüdüsünün kendiliğinden mi oluştuğu (Lorenz) yoksa açlık, cinsiyet gibi başka güdülerin zorlamasıyla mı geliştiği (Timbergen) tartışması ise hâlâ açıktır. Ne olursa olsun, iç istem bakımından da (içgüdüye uyum), onu karşılama yöntemleri bakımından da (başlatıcı,

oluşum sırasında yönlendirici ve durdurucu) bir “saldırganlık içgüdüsünün” varlığı kesin gibidir.⁶⁴ Yukarıda da gördüğümüz gibi bu içgüdünün, türün uyum sağlayabilmesi ve gelişmesi açısından olumlu işlevleri vardır. Filogenetik açısından bu içgüdü (özellikle Lorenz'e göre), toplumsal ilişkileri oluşturmaya, ilişki ve iletişim kurmaya yöneliktir. Bu, canlılar arasındaki ilişkileri çatışma yoluyla düzenleyen bir içgüdüdür. D. van Caneghem'in önerdiği gibi,⁶⁵ Lorenz burada Hegel'den Sartre'a uzanan bir geleneğe uyararak doğuştancı (inneist), güreci (dinamist) ve yapısalcı bir çizgide görünüyor.

Yaşam doğuştan var olan bir çatışma gücü tarafından biçimlendirilir. Lorenz'in kendi deyimiyle, “kötülük iyi işlere de yarayabilir.”⁶⁶

Sözkonusu insan saldırganlığı olunca, kötülüğün olumlu yanlarını görmek o kadar kolay olmamaktadır.

Bütün diğer hayvanlarda olduğu gibi insanlarda da saldırganlık vardır. İlk insanlarda bu içgüdünün uyumsal bir yanının olduğu düşünülebilirse de, insanlar çevrelerine ege-men olmaya başladıkça, kalabalık gruplar oluşturacak pratikleri öğrendikçe ve kullanmaya başladıkça, içgüdü zararlı olmaya başladı. İnsanların yaratıcılıkları ve silahların gelişimi zararın artmasına neden oldu. Kurallar genellikle ya eksik kaldı ya da karmaşık ve yapay durumlara uyum sağlayamadı. Toplulukların boyutları ise bireyler arasındaki mesafeyi iletişim bozukluklarını arttırdı. Eğer insan ürkek ve araç-gereçten yoksun bir hayvan olarak kalmış olsaydı içgüdülerinin hepsine gereksinim duyardı. Doğal yapısı bozuk ve fethedici bir hayvana dönüştüğünden beri işe, saldırganlığını türlerarası boyuta taşımış ve bu da tanık olduğumuz bütün yıkımlara yol açmıştır. Önceleri ekin, içgüdüleri tamamlar nitelikteydi. Fakat sonuçta ekin, içgüdüleri gereksiz ve tehlikeli kılmıştır. Eibl-Eibesfeldt, Lorenz'inkine yakın bir görüş bildirerek,⁶⁷ içgüdüsel davranışların biyolojik filtreleri ile ekinel filtreleri arasında giderek büyüyen bir uçurumun oluştuğu savını açıklamıştır.

Bu tür görüşler iyimser olmamızı engellemektedirler. Saldırganlığın frenlenmesi için kitlelerin spora yönlendirilmeleri, kural düzeneklerinin geliştirilmesi, toplumsal birimlerin küçültülmesi öğütlenmişse de insan yine de saldırgan, kıpırdak, doğal yapısı bozuk bir hayvan olmaktan çıkarılamamıştır ve hayvanlarda içgüdünün lethalizasyonu olarak görülen -söylenildiği kadar korkunç sonuçlar da vermeyen- durumun çok daha büyük boyutlu bir örneğini yaşamaktadır. Burada asıl zor olan

ekinini yerini saptamaktır: Acaba ekin, insan doğasını -dengesini de bozarak- tamamlamakta mıdır yoksa insan, doğasından ötürü ekinsel bir hayvan, içgüdülerini yapmacığa terketmiş bir hayvan mıdır?

III. Tarihöncesi Antropolojinin Katkıları

Bu konu ile ilgili sorulara tarihöncesi antropolojinin verdiği yanıtlar ilginçtir:

6.5 milyon yıl önce yaşamış olan Ostralopitek (güney maymunu), Homo Sapiens'in 1400 cc.'lik beyninin yanında küçük kalan 450-600 cc.'lik beynine karşın bir maymun değildi. 2 milyon yıl önce yaşamış bulunan Homo Habilis'in kafatası 800 cm³'ü bulmuştu. Bu "tür" ayakta yaşıyordu. Dişleri etobur ve otobur yaşama uyum sağlamıştı. Ayakta durabildiği için ellerinden yararlanabiliyordu. Bu da alet kullanabilmesine olanak sağlıyordu. Bir süre sonra, ilkel aletler gelişmeye başladı. 1.7 milyon yıl önce yaşamış olan Homo Erectus, etoburdu. Ateşi biliyor, basit aletleri kullanabiliyordu. Topluluklarda ilk kurallar belirlenmeye başlamıştı. Bu yaratık avcı idi. Hem hayvanları hem de 'kendi cinsini avlıyordu'.

Hayvanlar dünyasıyla insanlar arasındaki kopukluk bu noktada başlamış olsa gerekir: Geri çekilme ve kaçma tepkileri yerine, insanların kısa zaman içinde, henüz şiddet ve vahşete başvurmasalar da, saldırı ve takibi benimsedikleri görülür. "Maymunlarda bulunan merak ve egemenlik tutkularına, etoburlara özgü öğrenme isteği ve saldırı özellikleri de eklendi."68 Artık maymunluktan çıkmış olan bu maymun, avlanmaya da alıştı. Daha iyi avlanmak için de belirli bölgelerin dışına çıkmaya ve ne bulursa yemeye başladı. Ayakta durabilmesi ile işe yaramaya başlayan ve alet kullanılabilmesine olanak veren elleri, yeteneklerinin ve zekâsının, özellikle de beyninde ellerini kullanmasına kumanda eden merkezlerin gelişmesini sağladı. Alet kullanımı, avcılarını birbirleriyle işbirliği yapmaya, bir süre sonra da simgesel bir iletişim dizgesi oluşturmaya yöneltti. Bu da bir süre sonra bireyler arasında bilgi alış verişinin başlamasına yol açtı. Kısaca insanı insan yapan özellikler, alet kullanma, avlanma, etoburluk-otoburluktur:

Fethedici ve yayılmacı saldırganlık insanların araştırmacı ve sömürücü yönde uygulamaları bulmasını sağlamıştır. Artık insanlar, bölgelerinin küçük alanlara sıkışmasıyla yetinemez olmuşlardı. Saldırganlık; fetih, yıkma ve sömürme duyguları ile

koşuttur. Bu açıdan bakarsak, saldırganlığın insanların özünde olduğunu, buluşların, araştırmaların ve ekin üretiminin hep buna bağlı olduğunu görürüz.

Kimileri,69 insanlardaki saldırgan yapının yıkıcı ve olumsuz özelliklerine neolitik devrim sırasında (İ.Ö. 9.000-7.000), avcılık-toplamacılıktan doğayı kullanma aşamasına geçtiklerinde ve madenleri işlemeyi öğrendiklerinde, savaşçılarla tarımcılar arasında toplumsal öncelgeler oluştuğunda kavuştuğunu ileri sürerler. Yazgısal olguların sırasını böylesine değiştirsek bile, Ostralopitck'-in temel özelliğinin Neolitik Çağ'dan çok önce başlayan teknik yaratıcılık ve araçsal olanaklar olduğu gerçeği değişmez.

İnsan yaratıcılığının, bütün araştırmacılığı, kullanıcılığı, fethediciliği ve saldırganlığı ile yadsınamazlığı karşısında, ekin tarafından dengesi bozulmuş ve yokedilmiş hayvan mitosunu terketmek gerekmektedir. Özünün bozulması, insan denen hayvanın özünde vardır.

G. Bataille, antropoloji uzmanı olmamasına karşın insanlığın bu yanını, yaratıcı, fethedici, meraklı-araştır-macı ve çeşitli yöntemlerle sınırlarını sürekli zorlayan hayvan özelliğini çok iyi anlamıştır. *Théorie de la Religion* (Din Kuramı)'da,70 doğaya gömülmüş hayvanın doğrudanlığı ile, insan dediğimiz alet kullanıcı hayvanın çevresine karşı dışavurumcülüğünü karşılaştırmıştır. Alet kullanan insan hayvanı, doğanın sürekliliğini, bilgisine hizmet edebilecek ve yönetilebilecek nesnelere ayırır. Burada ilk şiddet olgusu görülmektedir. Bu şiddet, yaratıcı bir şiddettir. İnsan süreklilikten, dolaysızlıktan ve giderek doğadan kopar ve kuralların hiçe sayıldığı bir aşırılıklar dünyasına girer. Aynı G. Bataille, hayvanlığın bu ilk yadsınmasıyla birlikte, hayvanlığa -artık olanaksızlaşan- geriye dönüş özleminin de başladığını, bu özlemin şölenlerle, kurban törenleriyle, vahşetle belirlenen ve insanlığın giderek daha kökten aşırılıklara kaymasına neden olan değişik bir şiddet türünün oluşmasına yol açtığını da anlamıştır. Bu yeni şiddet türü, insanlığı hayvanlığa geri döndürememekle kalmamış, insana özgü denge bozukluğunu ve kural tanımazlığı daha kökten bir şekilde ortaya çıkarmıştır. İnsan artık dehşet yeteneği olan bir canlıya dönüşmüştür ve bu açıdan doğada bir benzeri daha yoktur.

Bakış açımızı böylesine değiştirebileceğimizi kabul ettiğimiz andan itibaren insan şiddetini artık evrimin bir hatası olarak göremeyiz. İnsan şiddeti kendi özgünlüğü içinde irdelenmeli-

dir. Artık gözlerimizi, doğada benzeri olmayan insan yıkıcılığına ve acımasızlığına çevirebiliriz. Yırtıcı hayvanlarla çarpışmak zorunda bırakılan gladyatör zavallıdır. Fakat bu, şiddet, dehşet, işkence alanlarında insan yaratıcılığı için ne bir örnek ne de bir ölçü olabilir. İşkence, eziyet, ceza ve cinayet alanlarında insan yaratıcılığı sınır tanımaz. İşkence müzeleri acı, korku ve ölüm üretim hizmetlerine sunulan yaratıcılığın cinnete dönüşünü sergilemektedirler. Bilinen ve anında canlı vücutlara acı aracı olarak yansıtılmayan uygulamayı yoktur. Uygulayımalsı beceri, insan vücut duygularının ve dayanıksızlığının bilimi her zaman korkunç bir işbirliği içinde olmuşlardır. Bataille, insan acımasızlığındaki çılgınlığın, sadece öldürmeyi amaçlamayacak kadar gereksiz olduğunu, ancak haddini aşmaya çalışan bir varlıkça uygulanması durumunda anlaşılabilirliğini görebilmiştir. Hayvanlar, bütün doğrudanlılıklarıyla, ve kendilerini durduran hiçbir yasak tanımadıkları halde ne barışçı ne acımasız, sadece doğaldırlar. İnsan ise şiddet alanında giderek daha karmaşık, daha kapsamlı, daha gelişmiş buluşlara yönelmekte, çılgınca bir yaratıcılıkla bütün kuralları ayaklar altına almaktadır.

IV. Şiddetin Psikolojisi

Şiddet ve saldırganlık değişik yaklaşımlarla irdelenmişlerdir. Bunların bir bölümü genel psikolojiden yola çıkarak saldırganlığı ve nedenlerini, saldırgan davranışların incelenmesiyle oluşan kuramlar önermişlerdir. Bir kısım araştırmacılar şiddet yanlısı veya saldırgan kişilikleri birer klinik vaka olarak görür. Bazı uzmanlar ise saldırganlığa dayanan ilişkileri toplumsal etkileşim olarak algırlarlar.

1. Saldırganlığın Genel Psikolojisi - Belirli unsurlarla saldırgan davranışlar arasındaki bağlantının kurallarını araştırır. Araştırmalar genel olarak deneysel ve istatistikeldir. Biz kısaca birkaç noktaya değineceğiz. Daha ayrıntılı bilgi içinse, D. van Caneghem'in daha önce de andığımız *Agréssivitée et Combativité Humaines (İnsanın Saldırganlığı ve Savaşçılığı)* adlı başyapıtını sağlık vereceğiz.

A) Davranışçı (behaviorist) ya da yeni davranışçı (neo behaviorist) türden mekanik kuramlar kızgınlık ve saldırganlık tepkilerine yol açan etkilerden söz ederler.

Hareket olanaklarından, yiyecekten veya içecekten yoksun bırakılan, genel anlamda kısıtlamalarla karşı karşıya kalan ço-

cuklarda hiddet belirtileri görülür. Aşırı etkiler ve ağır tahrikler de tezazarlık ve saldırganlık nedenleridir.⁷¹ Aşırı sıcaklığın, gürültünün ve nemin saldırganlığa etkileri deneylerle saptanmıştır. Büyük yerleşim merkezlerinde ve kalabalık semtlerde ara sıra yaşanan (gürültücülere karşı ölümcül öfke buhranları gibi) yaz faciaları genellikle böyle nedenlere dayanır.

Başka bir açıdan bakarak yapılan araştırmalar, seciye ve psikoloji, bazı ani hareketlerin, keskin ve düzensiz şekillerin korku ve düşmanlık uyandırdıklarını, yumuşak şekillere ise sevecenlikle yaklaşıldığını göstermiştir. Son olarak, saldırganlık öğrenim ve koşullanmalarının son derece dayanıklı olduklarını, kişiliğin bütününe kapsadıklarını, bu yüzden de Skinner'in önerdiği karşı koşullandırmanın çok güç gibi görüldüğünü de belirtelim.

B) Psikolojik kuramlardan bazıları saldırganlığın öğrenilmesinde örneklerin önemini vurgulamaktadırlar. Saldırganlık ve şiddet, duygusal yükü fazla birtakım örnekler yolu ile "öğrenilir". Örneğin genç suçluların çoğu, çocukluklarını geçirdikleri aile çevrelerinde dayak veya eziyet görmüşlerdir.

Bandura'nın araştırmaları⁷² dikkatimizi, basında yayınlanan saldırgan davranış örneklerinin çocuklar üzerinde, özellikle de sorunlu çocuklar üzerinde yaptıkları etkiye dikkat çekmektedir. Saldırganlık ya taklit yoluyla, ya saldırgan içgüdülerin serbest kalmasıyla, ya geçmişte oluşmuş saldırgan davranış eğilimlerinin su yüzüne çıkmasıyla ya da genel tahrik unsurunun artmasıyla oluşmaktadır.

Bu açıklama şeklinde çözülemeyen sorun, "taklit" in anlamının ne olduğu, nasıl harekete geçirildiği, soyutlanabilir davranışları mı, kişiliğin tamamını mı etkilediğidir.

C) Dinamik psikoloji açısından ise J. Dollard'ın eski çalışmalarını anımsatmamız gerekir.⁷³

J. Dollard'ın ana kuramı, saldırganlığın (' Bir öznenin etkilere karşı yasak tepkiler gösterme durumu' anlamında) huzursuzluk karşısında gösterilen ilk ve karakteristik tepki olduğudur. Saldırganlık, huzursuzluğun tahrik gücü, tepki girişiklik (interférence) derecesi ve yolaçtığı tepki ile doğru orantılı olarak azalır ya da çoğalır. Başka bir deyişle, etki ne kadar güçlü olursa huzursuzluk o kadar yoğun olur ya da saldırganlık, huzursuzluğun davranış biçimlerini etkilediği oranda etkili olur. Şiddet, doğrudan doğruya huzursuzluğun kaynağına yönelir. O da yasaklanmışsa, dolaylı saldırganlıklar ya da öznenin kendi kendine karşı giriştiği saldırganlık hareketleri görülmeye

başlar. Sonuç olarak saldırganlık, huzursuzluğun boşalma ve patlama şekli olarak kabul edilebilir. Şiddet ve türevlerinin psikolojisi büyük ölçüde Selye'nin gerilim ve sonuçları hakkındaki görüşlerine dayanır.

Bu savlar, deneysel yollarla kanıtlanmışlardır. Örneğin bebeklerin yoksun bırakıldıkları süt miktarı ile kızgınlık derecelerinin oranları ölçülmüştür. Buradan çıkarılabilecek yorumlar, J. Dollard ve yardımcıları tarafından, toplumsal yaşamın çeşitli yönlerini kapsayacak şekilde geliştirilmişlerdir. Eğitim olanaklarına veya ekonomik ya da cinsel olanaklara ulaşamamanın, bu olanaklardan yoksun kalmanın yarattığı huzursuzluklar günümüz toplumlarında yaşanan saldırganlıkları kısmen de olsa açıklayabilmektedirler. Filmlerdeki ya da duyumcu basındaki düşsel şiddet ile spor karşılaşmaları ise bu huzursuzlukları yeniden yönlendirme işlevi görmektedirler.

2. Klinik ve İstatistik Çalışmalar - Klinik araştırmalar, saldırgan kişiliklerin oluşmasında etkin olan sarsıcı (travmatik) unsurları, huzursuzlukların rolünü, parçalanmış ailelerin ve aile bunalımlarının önemini, kişilik bölünmesi ve paranoyak kişilik oluşma süreçlerinin yerini vurgulamaktadırlar. Her bir olgunun katkısını özetlemek tanımsal olarak zordur. Bu alanda Dicks'in74 Nazi Almanya'sı yenilgisinden sonra savaş suçlularının kişilikleri üzerinde yaptığı incelemeler, Fromm75 ve Bettelheim'in76 toplama kamplarında durumun, mağduriyetin ve saldırganlığa karşı direnişin ruhdurumları konularındaki araştırmaları gibi çok değerli çalışmaların sözünü etmek gerekir. İleride tekrar değineceğimiz psikanaliz, nefret, mazoşizm, sadizm, paranoyak veya içekapanık (sizoid) kişilik yapıları gibi kavramların derinlemesine incelenmesine olanak sağlanmış ve klinik açıklamaların kavramsal temellerinin yenilebilmeleri bu çalışmaların katkılarından yararlanmışlardır.

İstatistiksel araştırmalar ise insanın kendine karşı uyguladığı ve intihara kadar vardırabileceği saldırganlık ile başkalarına karşı uyguladığı saldırganlık arasında, sanki aynı saldırganlık, yerine göre öznenin kendisine, yerine göre de dış dünyasına karşı uygulanıyormuşçasına bir bağlantı olduğunu ortaya koymuşlardır. Aşk cinayetleri ve buna benzer bazı suç türleri, özsever (narsisik) tipler için intiharla özdeştir. Sadece kurban değişmekte, öznenin kendisi değil de bir başkası olmaktadır. Durkheim'in77 büyük araştırması başta olmak üzere, intihar hakkında yapılan sosyolojik çalışmalar, kişinin kâh kendine kâh başkasına doğru yönlendirdiği saldırganlığın dönüşlülüğü

konusunda benzer sonuçlara ulaşmışlardır.

İstatistik esaslı başka araştırmalar ise saldırganlık ile yüz şekli ve vücut yapısı, saldırganlık ve fizyolojik bozukluklar (Örneğin, elektroensefalografik bulgular), saldırganlık ve kalıtsal (genetik) bozukluklar (Bu sav, ünlü `cani kromozomu'nun anafikridir) arasındaki bağıntıları incelemişlerdir. Tüm bu araştırmaların ardında, "doğuştan suçlu" tipini görmek olasıdır. Ne var ki hiçbir, sapaklıklarla (anomalilerle) biyolojik tezazarlık arasında, saralılarda veya fazladan kromozomu olanlarda görüldüğünden daha kapsamlı bir ilinti bulamamışlardır. Kaldı ki, kişiliksel unsurlar hiçbir zaman gözönünden uzak tutulmamalıdır.

3. Toplumsal Psikoloji - Bilimin bu dalı da saldırganlığı ev şiddeti etkileşimsel durumlar bağlamında inceler. Her ne kadar hiçbir yaklaşımın, şiddetin ve saldırganlığın belirli "durumlarda" oluştuğunu, saldırgan ve kurban olarak nitelediğimiz tarafları karşı karşıya getirdiğini, bunların saldırı ve şiddet olaylarında oynadıkları "kurban ve saldırgan" rolleri ile birbirlerini karşılıklı olarak koşullandırdıklarını gözardı etmemesi gerekirse de, bazı ilginç deneyler, olayların ve grupsal ve erksel etkenlerin özde toplumsal boyutları üzerinde yoğunlaşmışlardır.

Fromm tarafından açıklanan Zimbardo deneyleri (1972), cezaevi yaşamını incelemeyi amaçlayan bir çalışma sırasında normal denekleri rastgele iki gruba ayırmış, bir grup gardiyanlık görevini üstlenirken, diğer grup da hükümlü rolü oynamıştı. "Gardiyanlar", rollerini son derece ciddiye almışlar, hatta bir süre sonra gerçek birer gardiyan gibi davranmaya başlamışlardı. Mahkumlar ise (tutuklanış biçimleri durumlarını anlamalarına fırsat vermiyordu. Seçildikten sonra gerçek polisler tarafından gerçekten tutuklanmışlardı), genel bir bunalım ve mazoşizm aşaması geçirmişlerdi. Hemen hepsinde durumlarının belirsizliğinden kaynaklanan ve suçlulara özgü bir isteksizlik meydana gelmişti.

Bu deney, ahlâksal yönü tartışılabilir hatta sapkınlığı bile büyük ölçüde kabul görebilirse de, sonuçları açısından önemlidir. Hem toplum içinde yüklenilen rollerin gücüne işaret etmekte hem de yurtlarından sürülmüş, kamplarda toplanmış kitleler üzerinde sürdürülen çalışmaların sonuçlarını doğrulamaktadır. Kişilik tek başına belirleyici değildir. Durumun yapısına göre, kurbanların davranışları (özellikle de gerçekten suçsuz iseler) büsbütün zavallılaşmakta, gardiyanların saldır-

gan tutumları ise katlanma eğilimi göstermektedir.

Milgram'ın ünlü deneyleri de, daha radikal olmakla birlikte aynı doğrultudadırlar. Milgram deneklerini, bir bellek deneyi yapma bahanesiyle toplamıştı. Deneyler bir bilim adamının gözetiminde yapılıyordu. Deneklerin, kobay olarak belirlenmiş başka deneklerin öğrenme yeteneklerini sınamaları gerekiyordu. Hata gördükleri takdirde, ceza olarak, 15 volttan 300 volta kadar giderek artan şiddetlerde elektrik akımı verme yetkileri vardı. Gerçekte ise bu bir düzendi. Elektrik akımı verilmiyordu. Kobaylar denekler tarafından görülemeyecekleri biçimde yerleştirilmişlerdi ve sözde elektrik akımı verildiğinde, bir ses düzeninden daha önce kaydedilmiş gerçek çığlıklar, denekler tarafından atılıyormuşlar gibi yükseliyordu. Alınan sonuçlar şaşkınlık vericiydiler. İlk çarpıcı nokta, ceza verme yetkisi ile donanan deneklerin hiçbirinin itiraz etmemesi oldu. Bunlar "işe" başlamadan önce, acı verici ve tehlikeli olabilecek derecede ceza aşamalarında duracaklarını belirtmişken, hepsi de tehlikeli sınırı aşmış, hatta yüzde 60'ı deneyi sonuna kadar sürdürmüştü. Yüzlerini gergin ve üzgün ifadeler kaplamış ve kendilerini bilime hizmet ediyor olmakla savunmaya çalışmışlar fakat gerçek şu ki, karşılarındaki insanlara elektrik vermekten çekinmemişlerdir.

Bu deneyden, hepsi birbirinden çarpıcı çeşitli dersler alınmıştır:

Her şeyden önce insanlar kendi itaatkarlık ve saldırganlıklarını çok kötü değerlendirmektedirler. Akım gücü tehlikeli düzeylere erişince duracaklarını söyleyenler, deney sırasında hiç de öyle davranmamışlardır. Başka bir deyişle insanlar, özerkliklerine aşırı güven duymaktadırlar. Skinner bu duruma "özgür ve onurlu davranış yanılması" adını vermektedir. Söz konusu şiddet olunca, hiç kimse sınırlarını bilememektedir. Bu deneyden alınması gereken bir başka ders ise, denekler içinde çok yüksek bir oranın, yetkililere körükörüne itaat ettiği, giderek yüklendiği görevi iyi yapmak ve aldığı ücreti hak etmekten başka bir şey düşünmediği gerçeğidir. Kendisine itaat edilen kişinin "yetkili" olmasının önemini iyice vurgulayabilmek için, deneklerin, buyruklar bilimi temsil eden bir üniversite öğretim üyesi tarafından değil de herhangi birisi tarafından verildiğinde, ilk inlemeleri duyar duymaz deneyden vazgeçtiklerini de belirtmemiz gerekir.

Milgram78 deneylerinden alınacak en çarpıcı ders, sadizmle uzaktan yakından ilgileri bulunmayan, belirgin sapkın özellik-

leri olmayan kişilerin bile, itaat ve yetkililere boyun eğme ilkelere uğruna birer işkenceciye dönüşebilmeleridir. 20. yüzyılda yaşanan toplama kampları olgusu hakkında yapılan araştırmalar ve başvurulan tanıklıklar, yetkililere itaatın ulaşabileceği korkunç boyutların daha iyi anlaşılabilmesini sağlamıştır. H. Arendt'in, Nazi Almanya'sındaki Yahudi sorununa bulunan "kesin çözüm"ün başta gelen örgütleyicilerinden Eichmann gibi korkunç, bir o kadar da sıradan kişilikler hakkında kullandığı deyimini anımsatarak sorunun "kötülüğün olağanlığı" olduğunu ve duruma göre hepimizin birer cellada dönüştürülebileceğimizi söyleyebiliriz.

V. Psikanalitik Katkılar

Freud, saldırganlığın önemini çok erken saptamıştı. Saldırganlık sadece yıkım değildir. Öz-saldırgan (oto-agresif) davranışlarda, psikanalitik transfere direnişte, hasta psikanaliste karşı tavır takındığında, duyguların karşıtlığında, aşk ve nefrette, yakınların ölümünü isteme veya düşlemede, kötücül olay ve şakalarda da saldırganlık vardır.

Freud önceleri saldırganlığı belirli bir itkiye bağlamamıştı. Onun düşüncesine göre itki kavramı zaten değişken bir tepiyi ya da gücü içerir. Değişimler arasında yıkıcı veya öznenin kendine karşı olduğu durumlar da bulunabilir. Bu anlamıyla saldırganlık, tatmin olmak isteyen bir itkinin olası yazgısı gibidir.

1915 yılında Freud, *Les Pulsions et Leur Destin* (İtkiler ve Yazgıları)⁷⁹ adlı eserinde, iki tür itki bulunduğunu kabul etmişti. Kişiliği aşan cinsel itkiler ve kişinin özkorunmasını izleyen "ben"sel itkiler. Bu açıdan bakıldığında aşk ve nefret simetrik konumda görülmemektedir. Aşk, cinsel itkiler kapsamına girer. Nefret ise, "Ben"in kendini kabul ettirme ve varlığını sürdürebilme mücadelesi ile ilgilidir. Bu yüzden sadist ve mazoşist davranışların cinsel itkinin yıkıcı yönleri olduklarını kabul edebiliriz. Halbuki gerçek anlamda saldırganlık ve nefret özkorunmaya yani kişinin kendini ifade edebilmesine yönelik başka bir itkisel düzenekle ilgilidir.

1919 yılından, özellikle de *Au Delà du Principe de Plaisir*'den (Zevk İlkesinin Ötesinde)⁸⁰ sonra Freud, yaşam itkilerine (Eros) karşı duran bir ölüm itkisi fikrini geliştirmiştir. Bu savın ona maledilmesi, canlıların yapısıyla ve içgüdüsel yaşamın koruyucu karakteriyle ilgili nedenlerden olduğu kadar, tekrar fenomenlerinin veya nefretin özgünlüğü ve saldırgan-

lıkla yıkıcılıktan alınan zevk nedeniyle de olabilir. Ölüm itkisi, canlı birimleri parçalayarak onları inorganik duruma indirgemeye yöneliktir. Bir bölümü dışavurulmaz ve mazoşizmle özyıkımsal (oto-destüktif) tutumları açıklar. Dışa açılabilirdiği zaman ise, cinsel itkilerle birleşerek sadizme dönüşür ya da karşımıza yıkıcı ve saldırgan eğilimler olarak çıkar. Freud, genelde yaşam ve ölüm itkilerinin birbirlerini desteklediklerini ve beraber hareket ettiklerini vurgulamıştır. Öz korumacılık (yaşam itkisi) dış nesnelere karşı hedeflerine ulaşabilmek için saldırganlıktan yararlanır. Aynı bağlamda, aşk itkisi de doyuma ulaşabilmek için saldırganlık etkisine gereksinim duyar. Yıkıcılıktan ve saldırganlıktan alınan zevk, özellikle savaş ve kıyım sıralarında yüksek ve erotik güdülere karışır.⁸¹ Freud, *Malaise dans la Civilisation*'da (Uygarlığın Sıkıntısı)⁸² bu görüşünün toplumsal boyutunu irdeleyecek ve uygarlaşma ile toplumsal örgütlenme süreçlerinin aslında yaşam itkisine hizmet etmekle birlikte yabancılara karşı saldırganlık ve grup için birlik kaynağına dönüştürdükleri ölüm itkisinden de yararlandıklarını vurgulamıştır. Aynı uygarlık ve toplumsal örgütlenme bir yandan da bireylerin birbirlerine karşı şiddet kullanmalarını yasaklayarak onların itkilerini kısıtlamakta ve bastırmaktadır. İçgüdülerin baskı altına alınması, yaşam güvencesinin bedelidir. Uygarlık bu baskıyı, öncelikle bilinç olgusunun oluşmasını sağlayan gücün zorlamasıyla sağlar. Daha sonra bu zorlama süperben'in (süperego) içine atılır ve suçluluk duygusu, benin (egonun) ondan duyduğu korku olarak belirginleşir. Uygarlık, suçluluk duygusunun verdiği rahatsızlıktan soyutlanamaz.

Freud sonrası psikanalistler içinde ölüm ve yıkım itkilerinin üzerinde en çok duran Melanie Klein⁸³ olmuştur. Klein, Freud'un kavramlarını daha da ileri götürerek, çocuğunun gelişiminin başladığı andan itibaren ölüm itkisinin belli oranda dışlanarak nesnelere çevrildiğini, bunun da sadizmi doğurduğunu, fakat çocuğun bir yandan da kendini o itkinin dışavuramadığı bölümüne karşı savunmak zorunda kaldığını, bunun ise derin bir iç sıkıntısı yarattığını ileri sürmüştür. Buna göre, iç sıkıntısı ve korku, dışavurulan ve ruhsal varlığın içinde kalan saldırgan itkilerden doğmaktadır. Bu sıkıntı hem önemlidir hem de nesnelere ve ebeveynlerin düşsel süperbenine yönelik savunma düzeneklerinin (mekanizmalarının) oluşmasına yol açar. Melanie Klein'in görüşlerine göre, çocukların ruhçözümü (psikanalizi) sürekli olarak iç sıkıntılarla ve küçük ço-

cuklarda çeşitli yıkıcı düşlemelerle somutlaşan çok saldırgan hatta suçsal eğilimlerle karşılaşır. Burada bir kısır döngü vardır çünkü nesnelere ve ebeveynlerin süperbenine (süperego-suna) yönelik saldırgan itkilerde sıkıntı yaratırlar ve bu sıkıntılar da saldırganlığın artmasına neden olurlar. Bu sadizmin ve bu sıkıntıların üstesinden ancak başarılı bir cinsel gelişim gelebilir. Fakat bazen kısır döngünün yine de kırılmadığı olur. Sıkıntı ve saldırganlık güç kazanmayı sürdürür ve böylece karşımıza sadist bir çocuğun düşlemelerini güncelleştiren suça eğilimli kişilikler çıkar. Melanie Klein'e göre, suça eğilimli kişilerde süperben yok değildir. Bunlar bütünüyle içlerine gömemedikleri ebeveynsel süperbenleri yüzünden sıkıntı içindedirler ve tepkilerini huzursuzluk ve saldırganlık yoluyla dışavurmaktadırlar. E. Fromm,⁸⁴ konuya oluşul açıdan genetik açıdan değil de statik açıdan yaklaşarak saldırgan kişiliklerin tiplendirmelerini onların özseverlik derecelerine ve düşlemelerinin türlerine göre kurmakta, egemen düşlemeli sadistler (Stalin) ile ölüm düşlemeli ("hafif" cesetseverlerin Nirvana'ya varmaları) ve evrensel yıkım düşlemeli (Hitler) cesetseverler (nekrofiller) arasındaki farkı vurgulamaktadır.

VI. Sonuç

Saldırganlığa getirilen antropolojik açıklamaların çeşitliliği, genel bir sonuca varılmasını güçleştirmektedir. Zaman içinde belirli yakınlaşmalar olmuştur. Örneğin gerilim, huzursuzluk ve duygusal yaşam sarsıntıları arasında olduğu gibi... Kuramlararası birliğin karşısındaki en büyük engel, düşleme ve simgecilik boyutudur. Bunlar tamamen insansal olgulardır ve hayvanlar dünyasında bulunmamaktadırlar. Bu yüzden seciye ve nörofizyolojik yaklaşımların önemli bir boyutu eksik kalmaktadır.

Bu olumsuzluklara karşın, bu yaklaşımlar yine de belirli saptamalara olanak tanımaktadırlar. Bunlar bazen birbirleriyle çelişirler fakat varlıkları yine de yadsınamaz. Saldırganlık üzerinde geniş çaplı olarak uygulanan (ve bizim de yatıştırıcılar kullanarak kendi kendimize uyguladığımız) kimyasal denetimin üzerinde fazla durmamıza gerek yok. Seciye bölge unsurunun (bu unsurlar şehircilik ve konut sorunları sözkonusu olduğunda günümüzde de görülmektedirler) ve şiddetin kurallılaştırılmasından söz etmektedir. Tarihöncesi antropoloji, aletlerin önemini vurgulamakta, çeşitli psikolojik yaklaşımlar da

çocukluğun ve toplumsallaşma türlerinin önemi hakkında pek çok konuyu aydınlatmaktadırlar. Böylece şiddetin karşısında hissedilmeyen bir önlemler dizisi oluşmakta ve eğitim sistemi, toplumsal yardım, uyumsuz, zor veya tehlikeli ortamlardan gelen çocuklara yönelik özel merkezler, genç suçlular için yeniden eğitim kuruluşları aracılığıyla toplumsal yaşamımızdaki yerini almaktadır. Elimizde geçerli bir şiddetbilim olmamasına karşın, kişisel şiddete karşı yine de bir yönetim ve denetim düzeneği oluşturulmuştur.

Sözkonusu unsurların ve saldırganlığın nedenbilim çeşitlikleri o düzeydedir ki, tehlikeli kişiliklerin saptanmasının söz konusu edilmemesinden hoşnut olmak gerekir. Saldırganlığın denetimi, gerçekleşen şiddet eylemlerinden yola çıkılarak ve feed backlerle yapılmalıdır.

Elimizdeki kısmi ve çeşitli bilgilerin ilginç yönlerinden biri de kullanışlı düzenlemelere olanak tanımlarının yanısıra kendi şiddet yeteneklerimiz konusunda bizi aydınlatmaları ve özel bir eğitime gerek bırakmamalarıdır. Uygulanabilir toplumsal etkinlik ile, kişisel eğitimin kesiştiği bu noktada Aydınlanmacılar'ın ülküsünün bir bölümü de yer alır.

ALTINCI BÖLÜM

ŞİDDETİN NEDENLERİ: SOSYOLOJİK YAKLAŞIMLAR

Şiddetin sosyolojik açıklamaları birbirleri ile çelişkilidir. Cezaevleri, ailesel şiddet, sokak çeteleri, polisin tutumu hakkında yapılan bazı mikrososyolojik çalışmalar veya uluslararası ilişki araştırmalarının, pratik ve somut olduğu kadar kuramsal ereklere vardır ve onların gözünde amaçsız bir bilginin anlamı da olmaz. Fransa'da G. Bouthoul veya Amerika Birleşik Devletleri'nde Q. Wright'in polemolojik tasarımları yerlerini uzun süredir stratejik araştırma enstitülerinin ve ulusal savunma okullarının çalışmalarına bırakmışlardır.

Başka girişimler daha iddialı kavramsal ereklere yönelmişlerdir. Bunların kullanım yönü pek belirgin değildir. Bunlar, daha çok toplumsal kuram hatta şiddet felsefesi türündendirler. Bu durumda da kendi kendimize toplumsal işleyişin bilimsel değerlendirmesinin mi, düşüncüsel betimlemesinin mi söz konusu edildiği sorusunu sormamız doğal olacaktır.

Gerçekte sorular bu denli kesin ifadelerle sorulmamalıdır. Toplumsal kuramın, toplumsal öznelerin kendi kendilerini betimlemelerine, etkinliklerini yürüttükleri ortama karşı mucizevi bir özgürlükleri yoktur. Toplumsalın betimleme çokluğu bir noktaya kadar olasıdır. Bu çokluk, demokratik siyasal yaşamın temel ilkesini oluşturmaktadır. Belirli bir anlaşmazlık sınırı aşıldığında, tartışmanın varlık olasılığının dayandığı uzlaşım bile tehlikeye girer. Bu çokluğun bulunmama durumunda ise ortaya çıkan betimleme ve açıklama teklifi bilimsel doğruluk güvencesi değil, daha çok polissel katılık ve toplumsal tekparçalılık anlamına gelir. Gerçekte şiddet konusunda tek bir sosyolojik sav bulunması ya dünya görüşünün bağınazlığı ya da olanaksız bir iyimserlik demektir.

I. Ampirik Yaklaşımlar

1960'lı yıllarda zengin ve ayrıntılı anıpirik araştırmalar nitel örnekler oluşturmaya yönelerek siyasal şiddete ekonomik olanlar başta olmak üzere çeşitli göstergeler arasındaki ilişkileri saptamaya koyuldular: Uğraşlarının amacı, "İnsanların niçin ayaklandıklarını" ya da "İnsanların ne zaman ve neden başkaldırdıklarını" saptamaktı.85

Bu sosyologlar öncelikle John Dollard'ın saldırganlığı yoksunluk ve huzursuzluğa bir tepki olarak gören kuramlarından etkilenmişler, siyasi şiddet durumlarını ve bunların belirtenlerini saptamaya koyulmuşlardır. Bunlar gelişmiş istatistiksel olanaklar kullanarak çeşitli şiddet olayları ile değişik toplumsal-ekonomik göstergeler arasında bir ilişki belirlemeye çalışmışlardır.

Örneğin T.R. Gurr,86 psikolojik bir değişkeni, görece yoksunluk ile iç politikada şiddet oylumu ile oranlamaya çalışmıştır. Görece yoksunluk kavramından anlaşılan, kişilerin özlemleri ile başarıları ve gerçek kazançları arasındaki farktır. Gurr bu farkı, baskıcı gizilgüç (potansiyel), toplumun kurumsal örgütlenilme derecesi, önceden oluşmuş ve şiddeti kolaylaştıran geleneklerin bulunması veya şiddetin güncel toplumsal koşullar sonucu kolaylaşması, rejimin meşruluk derecesi gibi toplumsal unsurların süzgecinden geçirerek şiddet oylumuna katmıştır.

Gurr siyasi şiddetin yoğunluğunun değişik türlerini (gösteri, terörizm, iç savaş...), yaygınlığını (katılımcı sayısı..), süresini ve yoğunluğunu (kurbanlar..) irdeleyerek hesaplama yoluna gitmiştir. Görece yoksunluk, kalıcı görece yoksunluk ve geçici görece yoksunluk olarak ikiye ayrılır. Gurr, kalıcı görece yoksunluk göstergelerini siyasal ayrımcılık derecesi, yabancı sermayeye bağımlılık, eğitim olanaklarından yararlanabilme, dinsel çatışmaların yoğunluğu gibi verilere dayanarak oluşturmuştur. Geçici görece yoksunluk göstergeleri ise enflasyon oranı, ticaret dengesinin ve GSM'nin gelişimi, siyasal veya ekonomik ayrımcılığın yakın geçmişte gösterdiği seyir gibi verilerden yararlanarak saptanmıştır. Baskıcı gizilgüç ve toplumun kurumsal örgütlenme derecesi gibi ara değişkenler de ölçümlenmeye katılmalıdır. Bir örnek vermek istiyoruz. Gurr, baskıcı gizilgücü, değişik baskı güçlerinin sayısal önemlerini, bunların belirli ve kısa bir süre içinde görülen dürüşlüğünü ve aynı zaman dilimi içinde görülen yasadışı şiddet olaylarının oylumunu gözönüne alan karmaşık bir dizin oluşturarak de-

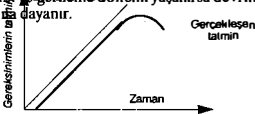
gerlendirmiştir. Başka değişkenler için uygulanan ve aynı oranda karmaşık olan ayrıntıların üzerinde durmak istemiyoruz.

Böylece Gurr, iç politikada şiddet derecesini ölçümleyen bağımlı değişkenler, aracı toplumsal koşulları ölçümleyen 10 bağımsız değişken ve hem kalıcı hem de geçici yoksunluk önlemlerini, 1961-1965 yılları arasında nüfusları bir milyonu aşan 144 siyasi birlik bağlamında çözümlemenin olanaklarını yaratmıştır.

Gurr, J. Dollard'ın kuramına uygun olarak şiddet oylumunun görece yoksunluğun yoğunluğu ile orantılı olduğunu ve siyasal şiddetle kalıcı görece yoksunluğun arasındaki ilişkinin ara değişkenlerin hiçbiri tarafından ciddi olarak etkilenmediğini saptamıştır. Görece yoksunluk kalıcı olduğu zaman insanlar nasıl olsa ayaklanmaktadır. Görece yoksunluk geçici olduğunda ise, şiddetsel etkiler, baskıcı gizilgüç ve toplumsal rahatlama ile hatırı sayılır ölçüde yatıştırılır. Gurr daha da ileri giderek, bir toplumun geçmişinde yaşanan siyasal şiddetin, o toplumda gelecekte görülebilecek şiddet için iyi bir gösterge olduğunu da ileri sürmüştür. Şiddet de baskıcı gizilgüçle orantılı olarak gelişir. Şiddet bu gizilgücün belli ve yüksek bir düzeye erişmesinden sonra azalma eğilimine girer ve baskıcı gizilgüç dayanılmaz bir hal aldığı zaman yeniden artmaya başlar.

Modelin geliştirilmesi elde edilen sonuçların yetersizliğini gizleyememiştir. Elde edilen sonuçlar en iyimser yaklaşımla, Tocqueville'in L'Ancien Régime et la Revolution'da (Eski Rejim ve Devrim) önemini vurguladığı görüşleri (beklenti düzeyinin sürekli yükselmesi devrimin nedenidir)⁸⁷ doğrulamaktan ibarettir.

J.C. Davies'in⁸⁸ önerdiği kuram ise, Marx ve Tocqueville'de ve Dollard'ın saldırı ruhbilimi adlı çalışmasından esinlenmiştir. Bu kuram "J" eğrisi kuramıdır. "Ekonomik ve toplumsal alanlarda uzun süreli bir gelişim sürecinden sonra kısa bir bunalım ve patlama dönemi yaşanır devrim patlak verebilir" savını dayandır.

Gereksinimlerin tatmini ve devrim⁸⁹

Davies bu kuramı çeşitli devrim örneklerini inceleyerek (1917 Rus, 1952 Mısır devrimleri, Fransız devrimi vb.) doğrulamaya çalışmıştır.

Bu kuram kısmen Feierabend'ler tarafından da ele alınmış ve geliştirilmiştir.⁹⁰ Bunlar siyasal şiddeti dizgesel huzursuzluk olarak adlandırdıktan "Bir toplumda kişilerin toplumsal erck ve hedefleri ile ilgili olarak toplu halde duydukları huzursuzluğa" bağlamışlar ve özellikle sömürgecilikten kurtulma süreçlerinin başlamasından bu yana az gelişmiş toplumlardaki hızlı değişimin doğurduğu sistemli huzursuzluğun üzerinde durmuşlardır. Aynı yazarlar daha ayrıntılı araştırmalarında, siyasal şiddet düzeyi ile sosyoekonomik göstergeler arasında bir dizi bağlantı saptamışlar, önemli olanın sadece dizgesel huzursuzluk değil, aynı zamanda da çağdaşlaşma durumu, toplumsal değişim hızı, baskıcı gizilgüç olduğunu belirlemişler ve iki tür siyasal topluluk olduğunu vurgulamışlardır: Toplumsal değişimin yavaş seyrettiği istikrarlı, çağdaş, gelişmiş uluslar ve baskıcı gizilgücün zayıf, siyasal şiddetin güçlü olduğu, çağdaşlık düzeyi düşük, değişimi hızlı uluslar.⁹¹

Görüldüğü gibi bu araştırmaların hiçbiri çarpıcı bir sonuca ulaşamamıştır. Çok çok, siyaset adamlarının çoktan beri yapmış oldukları ampirik saptamaları bilimsel bir dille yinelemişlerdir. O denli geneldirler ki, herhangi bir kehanet değerlerinin bulanma olasılığı da fazla değildir. Belirli ölçüde mutsuz olup da bazı umutlar beslemiş olan kişilerin ayaklanma olasılıklarının bulunduğunu bilmemiz, ne düzeyde mutluluğun ya da mutsuzluğun dayanılabilecek düzeyin üstünde ya da altında olduğunu anlamamıza yetmez. Bu sonuçların somut siyasal gerçeklere uyarlanması genellikle yanıltıcı hatta bütünüyle yanlış sonuçlar vermiştir. Örneğin siyaset bilimciler 1976 yılında Nikaragua'nın siyasal istikrara kavuştuğu kehanetini ortaya attıktan hemen sonra Sandinist ayaklanma patlak vermiştir.

Istatistik çözümlemelerin kesinliği tartışma konusu edilmeyecekse bile, en azından öngördükleri ve bütün toplumsal oluşumlara uymayan örtük kuramsal modelleri eleştirmek zorunludur. Davies'inki gibi kuramların öngördüğü davranış rasyonelliği, baskı ve sefalet ortamlarında, yoksunluğun görece olmadığı ve kişilerin kaybedecek bir şeyi kalmadığında görülmez. Feierabend'lerin düşünceleri ise hızlı toplumsal değişim-

lerin tehdidine acil karşı örgütlenmelerle karşı çıkan ya da baskılara dayanamayıp bütünüyle dağılan toplumlara sistemli bakışı öngörür.

Zaten bu açıdan bakıldığında sonuçsuz kalanların sadece ampirik araştırmalar olmadığı da görülür. Toplumsal savaş, ayaklanma odakları (Che Guevara), şehir gerillası, öncü terörizm gibi Marksist etkili yaklaşımlar da gerçekler karşısında tutunamamışlardır. Hem teknolojik gelişmeler onları aşmış, hem de proletarya ile köylüler, proleterler ile aydınlar gibi sınıflararası bütünleşmelerden beklenen toplumsal destek elde edilememiştir.

II. Şiddet ve Toplumsal Kuram

Toplumsal kuramın amacı, şiddeti herhangi bir toplumsal fenomen gibi algılayıp anlamaya çalışmaktır. Olgu, bir sapkınlık, bir felaket, önemli bir işleyiş bozukluğu gibi görülse bile, sosyolojik fenomenlere ve değer yargılarına kapılmadan, onun toplumsal işleyiş bütünlüğü içinde irdelenmelidir.

1. İşlevsel Yaklaşımlar - Böylesi bir açıdan bakıldığında şiddete sosyolojik yaklaşımlar işlevsel olmaya, yani şiddetin toplumsal dizge içindeki işlevini değerlendirmeye mahkum görülmektedirler.

A) E. W. Burgess⁹² gibi, Şikago okulundan toplumsal Darwinçilik'e yakın bir sosyolog, çatışmaların yinelenmesi ve savaşların işlevlerini vurgulamıştır. Gruplar, gelişme süreçleri boyunca giderek artan bir bütünleşme ve istikrara kavuşurlar. Bu onlara daha fazla işleyiş güvenliği sağlar. Fakat öte yandan çevreye uyum yetenekleri azalır. Bu koşullar altında, çatışmalar ve savaşlar, uyumsuzlaşan yaşlı bünyenin ölümüne benzer. Bunlar, yeni yönle uzanan gelişmeyi sağlayan farklılaşmayı önleme süreçleridir.

A. Mazrui'nin Afrika uluslarındaki bütünleştirici çalışmalar⁹³ konusunda geliştirdiği düşüncelerde de benzer değerlendirmeler görülür. Çatışmalar, ilk temas şiddetli çarpışmalar yoluyla gerçekleşse bile sonuçta, birbirleriyle iletişimi olmayan grup veya ulusların birbirlerine karışmalarına ve birbirleriyle iletişim kurmalarına olanak sağlar.

L.A. Coser'in⁹⁴ de anımsattığı gibi, Spencer, Gumpłowicz, Ratzenhofer, Sumner, Max Weber Tönnies gibi klasik sosyologlar çatışmanın önemini yadsınamışlardır. Hatta Simnel çatışmanın bir tür grup toplumlaşması olduğunu bile düşünmüş-

tür. Coser bu sosyologların araştırmalarını geliştirerek, çatışmanın değişik işlevlerini ortaya koymuştur. Grubun bütünleşmesi, yeni değerlerin oluşması, gerilimlerin azaltılması, yeni dengelerin kurulması, emniyet subaplarının oluşturulması ve geliştirilmesi gibi... Vardığı sonuç ise şudur:

“Toplumsal bir sistemin temel anlaşımını dağıtmaya yönelik bir çatışmanın şiddeti, yapının katılığına bağlıdır. Böylesi bir yapının dengesini tehdit eden çatışmanın kendisi değil, düşmanlıkların birikerek, çatışma başladığında tek bir bölünme çizgisinde yoğunlaşmasına yol açan katılıktır.”⁹⁵

Coser, bu görüşlerini geliştirerek, anlaşmazlık ve şiddetin toplumsal değişim içindeki işlevlerini irdelemiştir. Şiddet, bir gruba giren kişinin kendini ifade biçimi olarak gerçekleşebilir. Bir tehlike işareti olarak belirebilir. Sorunların ve anlaşmazlıkların başarılı bir çözüm yöntemi oluşu ise dikkat çekicidir. Ayaklanmalar ve terörizm, aşırı gruplar için taleplerin gözönüne alınmasını sağlama araçlarıdır ve bu yönde önemli başarılar elde edilmesine katkıda bulunabilirler.

B) Metodolojik açıdan daha kesin bir gözlemle, toplumsal sistem içindeki görevi bakımından şiddeti kavramlaştırmak da olasıdır. Bu, değişik bütünleşme oranlarına sahip olabilecek işlevsel bir birim olarak anlaşılmalıdır. İçinde toplumsal ve ekinel biçimlerin işlevsel etkileri görülür ve bunların belirli işlevsel istekleri karşılayabilecek işlevsel yedekleri de bulunabilir. Merton'un⁹⁶ aykırılık ve sapıklık çözümlemesi bu tür yaklaşımlar için bir örnek niteliğindedir.

Merton, her şeyden önce, her toplumun, bireyleri için yasal erekler ve hedefleri belirlediğini, aynı zamanda da bunlara ulaşmak için başvurulacak meşru yöntemleri tanımladığını ve denetlediğini saptamıştır. Toplumsal yapı, bazı hedefleri mutlak değerli olarak belirleyebilir ve onlara ulaşmak için seçilecek yöntemleri sınırlamayabilir. Böylece bu tür hedeflere ulaşmak için her yol meşru olur ve bu da giderek büyüyen aykırılıklara yönelmesine yol açar. Öte yandan, toplumda sadece izin verilen yöntemlerin kullanılmasında ısrarlı da olunabilir ki bu durumda bunlar konformist uygulamalar için birer hedefe dönüşür. Ereklere koşulsuzca uygulanması eylemin ahlâkötilesmesine yol açar, sadece yöntemler üzerinde durulması ise onu kuralcılaştırır. Kişiler toplumsal normlara uyum sağlama açısından değişik tutumlar sergileyebilirler: Konformizm (ereklerin ve yöntemlerin kabulü), yenilikçilik (kişinin erekleri kabul edip yöntemler konusunda yasallığın ve suçun

sınırlarını zorlama pahasına yenilikler araması), kuralcılık (kişilerin her türlü rizikodan uzak durmaya karar vermeleri), kaçış (kişilerin toplumdan kopmaları ve belirlenmiş ereklerle yöntemleri terkederek norm dışı yaşamaya başlamaları) ve son olarak da isyan (Kişinin, creklerle yöntemler arasındaki uyumun daha iyi olduğu bir toplum yapısını siyasi olarak sağlamanın arayışı içine girmesi)... Bu açıdan şiddetin yeğlenmesi için birçok neden belirlemektedir: Toplumsal bakımdan meşru ereklere ulaşma yolunda sapkın bir tutum olması (suç genellikle servet kazanmak isteyenler tarafından işlenir), toplumca kabul edilmiş hedef veya yöntemleri değiştirmeye yönelik ayaklanma hareketi olması gibi... Çağdaş toplumlarda şiddet uygulamalarını incelerken, şiddetin kılıcı, belirli bir düzeye kadar meşru bir anlaşmazlık denetim aracı olduğunu belirtmiştir. T. Parsons'un toplumsal süreç içinde gücün yeri konusundaki çözümlenmeleri de 97 aynı doğrultudadır. Parsons'a göre güç, caydırıcılık, yaptırım veya egemenlik göstermeye yönelik toplumsal bir etkileşim biçimi, zorlama ve zorunlulaştırmanın ve giderek iktidarın başvurabileceği son umar durumdadır. İktidar tıpkı inandırmaya yönelik etki ya da kışkırtmaları olası kılan parasal güç gibi kuralcı bir iletişim veya toplumsal bir denetim yöntemidir. Kışkırtmanın temeli çıkardır. İnandırma için uzlaşma gerekir. İktidarın zorlama yöntemi ise başka umarı kalmayınca güce başvurmaktır. Para ile iktidarı karşılaştıran Parsons, ikisinin de benzer dolaşım biçimlerine sahip olduklarını ifade etmiştir. İktidar da, para sürümü de aynı sorunlardan etkilenirler. Bu sorunlar enflasyon ile deflasyondur. Parsons kuramının ilginç yanı, toplumsal sistemde gücün aynı zamanda hem marjinal hem de merkezi olduğunu kabul etmesidir. Her ne kadar açık bir şekilde sadece iktidarın kendine itaat edilmesine gereksinimi varken, yani başka umarı kalmadığında görülürse de, aslında bütün zorlama süreçlerinde hatta uzlaşmalar ortadan kalktığında inandırma ve kışkırtmanın güvenceleri olarak hep gündemdedir. Toplum güç kullanmaktan kaçınır ve onun yerine tehdit veya kanıtlama yöntemleri gibi tüzel yöntemlere başvurursa da güç, bir olasılık olarak toplumsal ilişkiler ufkundan hiç eksik olmaz.

2. Sistemli Bakış Açısı - Sistemi, "belirli bir çevreye göre birbirlerine, hem birbirleriyle hem de dış değişkenlerle ilişkilerinde davranış düzenliliği göstermelerini sağlayacak şekilde bağımlı bir değişkenler bütünü" olarak tanımlayacağız. Bir merkezi ısıtma tesisatı, kazanı ve termostatıyla bir sistem ör-

neğidir. Organları ve düzenleme süreçleriyle bünyeler de birer sistemdirler. Dış değişkenler değiştikçe sistemler durum değiştirir. Durumun değişmesi sistem içinde dengelerin değişmesi demektir. Sistem, ya yıkılır, ya yerini başka bir sisteme bırakır, ya da denge değiştirir.

Bu açıdan bakılınca şiddet, sağlamlığını tehdit eden inputlarla karşı karşıya kalan bir sistemdeki değişimlerle bağlaşıklık görülmektedir.

J. Galtung, siyasal saldırganlığın bu görüşü destekleyen yapısal bir modelini önermiştir.⁹⁸ Bir toplumsal sistem içinde kişilerin gelir, eğitim, etki, siyasi iktidar, mesleki itibar gibi hiyerarşik konumlarının bulunduğu kabul edilirse, şiddetin değişik boyutlardaki konumları tutarsız ve uyumsuz kişilerce uygulandığını önermek olasılıştır. Örneğin iyi eğitim görmüş kişiler bu durumlarına uygun mesleki konumlara ve gelir düzeylerine ulaşamazlarsa, asi bir ulam oluşturabilirler. Galtung, sonuç olarak, toplumsal yaşamın sınırlı ve konum farklılıklarının az olduğu toplumların istikrarlı olacaklarını belirtmiştir. Bu açıdan, sosyalist toplumlarda bir aşırı istikrar gözlenmektedir. Çoğulculuğun yüksek düzeylere ulaştığı toplumlarda, ölçütlerin çoğulculuğu sayesinde herkesin şu ya da bu şekilde bir dengeye oturabilmesiyle de belirli bir istikrara kavuşulabilir.

Uluslararası durumun sistemli çözümlenmesi,⁹⁹ uluslararası sistem istikrarının, çevredeki değişiklikleri uygun biçimde karşılama yeteneklerine bağlı olduğunu ve bu yüzden de sistem karışıklıkları aşamadığında ya da üyelerinin gereksinimlerini karşılayamadığında bir çözülme sürecinin başladığını, birbirlerinininkilere benzer ifadelerle vurgulamışlardır. Buradan yola çıkarak değişik uluslararası sistemleri, her birinin istikrar koşullarını ve çözülme tehlikelerini de irdeleyerek inceleyebiliriz. Nükleer silahlanma süreci öncesindeki geleneksel güç dengeleri sistemi, iki kutuplu sistem, iç örgütlenmelerinde çeşitli hiyerarşi kademeleri bulunan uluslarüstü bloklar sistemi, çokkutuplu sistemler gibi...

3. Marksist Yaklaşım - Marksist toplum kuramı şiddete özel bir yer ayırır, çünkü ona göre tarihsel gelişimi harekete geçiren etken sınıf kavgasıdır. Marksist kurama göre anlaşmazlıklar uzlaşmalar yoluyla çözülemezler. Anlaşmazlıkların ortadan kaldırılabilmesi olası değildir. Her toplumsal rejim antik, feodal, Asya tipi, kapitalist gibi belirli bir üretim biçimiyle ve birbirlerine karşı duran sınıfların bulunması sonucunda da

bir egemenlik, sömürü, günün birinde de kaçınılmaz olarak şiddetli bir çatışma süreciyle özgünleşir.

Bu koşullar altında şiddet tarihsel sürecin kaçınılmaz bir görünümü ise de, ancak ikincil ve dolaylıdır. Şiddet toplumsal değişimlere yolaçmaz. Toplumsal değişimler şiddetten yararlanırlar. Bu görüş, örneğin, Bolşevikler'in terörizme niçin kuşkuyla baktıklarını açıklayabilir. Şiddet eylemi değişimi tek başına yaratamaz. Toplumsal ve ekonomik koşulların da biraraya gelmeleri gerekir. Engels'in Anti Dühring'inde¹⁰⁰ şiddetle ilgili bölümlerin ana savı budur. Başka bir deyişle siyasal şiddet, tarihin ateşleyicisi değil yaratıcısıdır. Şiddet, ekonomik koşullara bağlıdır. Halbuki bunun tersi geçerli değildir. Engels'in çözümlemesi, köleliğin bir ekonomik sistem ilkesi olmadığını, aksine antik üretim biçimi gibi bir üretim rejiminin köleliğe yol açtığını kanıtlamaya çalışmıştır. Ekonomik durum şiddeti belirler. Bunun tersi ise geçerli değildir. Engels bu açıdan, 19. yüzyıl sonu silahlarının büyük sanayi için birer örnek oluşturduklarını vurgulamıştır: Zırhlı gemiler gerçek birer yüzer fabrikadırlar. Böylece Engels şu sonuca varmıştır: Her türlü siyasal şiddet her şeyden önce ekonomik koşullara bağlıdır.

Üçüncü bölümde bu savın çağdaş toplumlarda her zamankinden daha geçerli olduğunu belirledik. Anti Dühring'deki hangi ulamlamanın gizliden gizliye geliştirilmiş şu savın öne sürülmesine yol açtığını ise anlamış değiliz: "Özerkleşen siyasal şiddetin iki ayrı yapısı olabilir: Ekonomik gelişme ile aynı doğrultuda ilerlemek ve bu gelişmeyi hızlandırarak ona katkıda bulunmak veya ekonomik gelişmeye karşı çıkıp yenilmeye mahkum olmak."¹⁰¹

Şiddetin yöntemlerinin ekonomik gelişme düzeyine göre farklılıklar göstereceği gerçeğini ise tartışmak bile olası değildir. Toplumsal etkileşimlerin birbirlerine karşı oldukları ve şiddetin bunlar arasında açıktan açığa olmasa dahi her zaman geçerli bir gerçek olarak süregeldiği de tartışma götürmez. Parsons'un savına varmak için Marx'ın kurama herhangi bir şey eklemek gerekmemektedir.¹⁰² Ne var ki bu, şiddet her zaman tarihle aynı yönde gelişir demek değildir. İkisi arasında büyük farklılıklar vardır ve Marksist çözümleme bu durumu sadece ekonomik gelişmenin kaçınılmazlığıyla doğrulamaktadır. Marx'tan hatta Lenin'den bu yana yeterince zaman geçmiştir. Artık giderek daha çok çelişki içermeye başlayan bu kaçınılmazlığı tartışmaya açmanın günü gelmiş olmalıdır.

4. Sonuç - Şiddet hakkındaki sosyolojik görüşlerin böylesine düşkırıncı olmaları, onların toplumsal işleyişlerin ideolojik yük altında ezilen birer algılama biçiminden başka bir şey olmayışlarından kaynaklanmaktadır. Bu görüşler, toplumsal alan hakkındaki düşüncelerimizi biçimlendirip sistemleştirdikten sonra genelleştirmektedirler. Bizim de bu genelleştirmeler olmadan hareket edebilmemiz olası değildir. Halbuki pek çoğumuz çoğu zaman bunlara gereksinim duymayız. Hiçbir zorlukla da karşılaşmayız.

Şiddetin işlevsel olduğu sistemlerin uyum çabalarından ya da dengesizliklerinden doğduğu veya ekonomik güçlerin karşı konulamaz hareketinin sonucu olduğu şeklindeki açıklamalar anlamaktan çok avundurmaya yöneliktir. Harekete geçmeye katkıda bulunmasalar da bu, bir mitos rolü oynayarak (bu konuya gelecek bölümde, G. Sorel'den söz ederken yine değineceğiz), kendinden daha dinamik bir eylem gerçekleştirerek olur. Bunun için sağlam hedeflerin bulunmasına da gerek yoktur. Ayrıdırna varmaksızın, toplumsal savlardan dünya görüşü ve felsefe alanlarına kayılmaktadır.

III. Mikrososyolojik Araştırmalar

Bu araştırmaların sonuçlarını şimdiye dek sıklıkla kullandık. Toplumsal psikolojiye yakın bu çalışmalar, belirli grupların şiddet karşısındaki tutumlarını, yargılarını, şiddetten yararlanma yöntemlerini ve şiddetin onların yaşamındaki yerini incelediler.

Bu çalışmalar, her şeyden önce şiddetin sanıldığından çok daha yaygın olduğunu ve sanıldığından çok daha fazla kanıksandığını ortaya koymuştur. Ayrıca gündelik şiddet gerçeği konusundaki görüşlerimiz, onun hakkında söylenen ideolojik ve mitossal sözlere bağlı olarak önemli ölçüde değişiklikler gösterir.

Cezaevlerinde yapılan araştırmalar,103 bu ortamda, yasalarla ilgisiz biçimde örgütlenmiş, zorbalıkla ve ruhsal yaptırımlarla bastırılmaya çalışılan sürekli bir şiddet olgusunun varlığını ortaya koymuştur. Mazlum çocuklar ve dayak yiyen kadınlarla ilgili araştırmalar ise aile ortamında akıllalmaz ölçüde şiddet bulunduğunu saptamıştır. Aynı araştırmalar bu şiddetin nasıl olup da böyle ortamlarda yetişen çocukların benliklerine yerleştiğini de ortaya çıkarmıştır. Çağdaş toplumlardaki genel güvensizlik ortamının varlığı aslında suç ve bedensel saldırıla-

rın genellikle birbirlerini tanıyan kişiler arasında gerçekleştiğini görmemizi engellemektedir. Üstelik giderek bütün şiddetli cinsler arasındaki ilişkilerden ve tecavüzden ibaret sanmamıza neden olmaktadır.

Polis örgütü ve polislerin olağan çalışmalarını konu alan araştırmalar, memurların görevlerini hiç de yasaların belirlediği sınırlar çerçevesinde yapmadıklarını ortaya koymuştur:104 Polisin görevi zaten bütünüyle yasal davranmak değil, bazı kuralların ve yasaların doğru uygulanmasını sağlamak ve düzeni korumaktır. Bu yüzden adalet düzeneği ile polis örgütü arasında sorunlar olması, birbirleriyle uyum içinde olmayan hedefler yüzünden doğal karşılanmalıdır. Zaten polislik mesleği, sürekli yanışı ve olağandışıyı araştırmaya ve gözlemlemeye dayalı olduğu için katı kişilikli unsurları cezbeder. Bunlar basmakalıp ve cezacı düşünce yapılarına sahiptirler. Kişilikleri bu yönde gelişmiştir. Aykırı bir polis memurunun vicdanıyla sık sık çelişkiye düşerek çatışmaya girmesi gerekebilir.

İncelenen gruplardan genç suçlu grupları, çeteler, rockerlar, toplum dışı gibi bazıları için şiddet, kabul ve katılım değeri taşır.105

Aynı çerçeve içinde sayılabilecek bu yaklaşımların tümü toplumsallaşma sürecinin ve etkin ruhsal fenomenlerin toplumun genel normlarına çoğu kez çok uzak bulunan altkültürel (subculturel) normların ve şiddetin denetimli management'ini sağlayan ya da aksine onu doruklara tırmandıran etkileşim kurallarının (Goffman) önemi üzerinde durmuşlardır. Bu yaklaşımlar aynı zamanda pratik önlemlere de yol gösterebilirler: Cezaevi yaşam koşullarının düzenlenmesi, polis memurlarının eğitimi, gençler için boş vakitleri değerlendirme çalışmaları gibi... Bu da yine toplumsal yaşam düzenlemesi, suçun ve sapkınlığın denetlenmesi süreçlerinin bir parçasıdır.

Aslında seçim hiçbir zaman düzenle şiddet arasında yapılması gereken açık ve kesin bir seçim değildir: Sanıldığından ve kabul edilebilir düzeyden çok daha fazla şiddet vardır. Üstelik bu şiddeti denetlemek için de çok fazla düzenleme vardır. Sözün kısası, ilk bakışta çelişkili gibi görünmekle birlikte, aslında işler ideolojik söylemlerde ileri sürüldüğünden hem daha iyi hem de daha kötü yürümektedir.

YEDİNCİ BÖLÜM

ŞİDDET FELSEFELERİ

Felsefe, eski Yunan'da doğduğundan beri, şiddet konusuna hep eğilmiştir.

Felsefenin şiddeti ele alışı, henüz daha mitos aşamasında iken, varlıkların doğasını açıklamaya çalışması ile başladı. Efes'li Herakleitos (İ.Ö. 6. yüzyıl sonu - 5. yüzyıl başı), varlığın çatışma (polemos) içeren ve bu çatışma tarafından canlandırılan çelişik yapısını vurgulamıştı: "Çatışma her şeyin babası, her şeyin hakimidir". Karşıtların birbirleri ile olan sürekli çarpışmaları doğa içinde sonsuz bir devinim sağlar. Her şey geçer ve hiçbir şey gelmez.

Bir süre sonra Platon, şiddeti yeniden ele aldı. Ona göre şiddet, kendi kendine karşı bir meydan okumaydı. Filozof Sokrates, Gorgias'ta, gerçeğe diyalektik yoldan, kurallı özgür tartışma sanatı yolundan ulaşmaya çalışmış, bu yüzden de sofistlerin tepkisini çekmişti. Sofistler en makul ve siyasal açıdan en yararlı kanıyı öne çıkarmaya yönelmişlerdi. Sofistlerin bu zararsız görüntülerinin altında yatan gerçek, şiddete yatkınlığın ta kendisiydi. Callikles ve Palos, inandırmayı başaramadıklarında ya da daha kısa yoldan inandırmak istediklerinde şiddete başvurmuşlardır.

Böylece ilk çatışmalar başlamış oluyordu. Filozoflar kendilerini şiddet karşıtı, güç kullanarak çarpışma yerine söyleşme, özgür tartışma ve mantık yanlısı olarak tanımlıyorlardı.

I. Şiddetin Ontolojileri

Herakleitos öğretisinde de olduğu gibi, şiddetin felsefi algılamaları büyük ölçüde başlangıçta saptanan ontolojik seçime, yani varlığın doğası hakkındaki ya da daha basit bir anlatımla, eşyanın doğası hakkındaki görüşlere bağlıdır.

1. Varlık ve Olumsuzluk - Varlığın bünyesinde çelişki veya olumsuzluk ilkelerinin bulunduğunu kabul eden düşünceler, şiddet gerçeğini de kabul ederler ve şiddet kavramında varlığın temel yapısını görürler. Hegel'in felsefesi bu konunun belirleyici bir örneğini oluşturur.

Hegel'in *töz* (cevher) adını verdiği varlık, bir öznedir. Ancak gelişim hareketi ile gerçekleşir ve "var" olur. Bu hareket kavgasız ve acısız gerçekleşemez. Yaşam, zihin, doğanın gelişimi, tarih, Varlık belirtileridir ve bu belirtiler "ciddiyete, acıya, sabıra ve olumsuzluğun işlenmesine gereksinim duyar". *Phénoménologie de l'Esprit* (Zihnin Fenomenolojisi) önsözünde ölüm, savaşlar, insanlar ve uygarlıklar arasındaki mücadeleler Varlık yaşamının ilerletici belirti yöntemleridir. "Sebeup, kişilerin karşı karşıya kaldıkları berelenmelerin etrafında sonsuza dek kalmaz çünkü özel erekler evrensel ereklerin içinde kaybolurlar".¹⁰⁶ Belirtinin bu devinimi tasarlanmış diyalektiğin Platoncu olmaktan çok Herakleitoscu düşünce bağlamında hareketidir. Karşıtlar da işte böyle uzlaşmaların sonucuna kadar sürdürülen ve tarihin sonuna kadar sürdürülecek olan bir devinimin içindedirler.

Marx'ın düşünceleri büyük ölçüde, mutlağın gerçekleşmesi ile sonuçlanacak bir olumsuzluk ontolojisinden etkilenmiştir. Tarihsel gelişim süreci, üretici güçlerin ve toplumsal üretim ilişkilerinin tutuştuğu ve "insanlığın gereksinim egemenliğinden özgürlük egemenliğine sıçramasını" sağlayacak komünist toplum içindeki uyumlu dengesini bulana değin sürecek olan sınıf kavgasının sürecidir.

20. yüzyılda Hegel ve Marx'tan esinlenen filozoflar ve Frankfurt Okulu düşünürleri (Adorno, Horkheimer, Pollock, Loewenthal, Kaliforniya'ya yerleşmesinden önce Marcuse) de Varlık'ı olumsuzluk ve çelişki olarak görürler fakat onlar, sonuçta Mutlak'ın varoluşunu belirleyecek olan uzlaşma ilkesini benimsemezler: Diyalektik her zaman olumsuz olmuştur ve her zaman olumsuz kalacaktır. Uzlaşma mesihçi bir ülküdür. Hep beklenir, hep umulur, hiçbir zaman da gerçekleşmez. 20. yüzyılın totaliter rejimlerinde ulaşıldığı sanılan, bu ülkünün sapkın ve yanıltıcı bir biçiminden başka bir şey değildir. Bu durumda felsefe bilinci kökten kötümser ve uzlaşmaz bir düşünceye dayanır ve gerçeğin bütün saptırımlarına duyarlı kalır.

2. Yaşam Felsefeleri - Bunlar da şiddetle ilgilenmişlerdir. Bu felsefeler, şiddetin, canlıların kendilerini buldukları ortam içinde ifade edebilmelerini sağlayan davranışlardan, bu ortam

içinde karşılaştıkları saldırılardan ve rakiplerinin düşmanlıklarından soyutlanamayacağını savunmaktadırlar. Bu durumda şiddet, yaşam savaşı ve güçlülerin seçilmesi olarak kabul edilen gelişimin temel ilkesi olarak algılanır. Varlık yaşamdır ve çatışmasız, kavgasız yaşam olmaz. Bu düşünce Hegel'de bile vardır. 19. yüzyılda Darwin'in evrimciliği, Spencer'inkiler gibi evrimci düşünceler, toplumsal Darwincilik gibi fikirler için bir temel oluşturmuş, W. James, G.H. Mead, J. Dewey ve Peirce pragmatizminin ise oluşumunu etkilemişti. Engels Marksizm'i, belirli yönleriyle, Hegel kalıtı ile sistematik ve dogmatik evrimci bilimciliğin bir sentezini yapmaktadır.

Başka bir ufuktan gelmiş olan filozof Nietzsche de, Schopenhauer'in istem felsefesinden yola çıkarak yaşama övgüde bulunmuş, fakat güçlülerin başarısını tartışmadan kabul etmek yerine, kalabalık ve örgütlü zayıfların gidererek nihilizme varan uygarlaştırma ve eğitme süreçleriyle güçlülerini denetim altına aldıkları süreçleri eleştirmiştir. Nietzsche'nin görüşleri Darwin'inkilere karşıdır. Nietzsche, uygarlığı güçlülerin etkisizleştirilmesi olarak görmüş, Zerdüşt'ünde (1891) ve Ecce Homo'sunda (1908) rızıkoyu ve tehlikeyi seven, yaşamını üstün bir biçimde ifade edebilen, güçlü olabilmek isteyen insanüstü bir varlığın gelişmesini dilemişti. Böyle bir Nietzscheci açıdan bakıldığında güç ya da şiddet, evrimcilerin yaşamı doğal bir ifade biçimi olarak kabul edişleri gibi yalın olarak algılanamaz, eleştirilemez, yargılanamaz. Artık güçsüzlerin güçlülerini etkisizleştirici, uysallaştırıcı yetenekleri ile, güçlülerin kendilerini kabul ettirebilme yeteneklerini birbirlerinden ayırdetmek gerekmektedir. Şiddetin özünde bile, bir tarafta iyi şiddet ile, öte tarafta yaşama karşı olduğu için sapkın, bozuk, değişik şiddetin çelişkisi vardır.

3. G. Sorel - Georges Sorel'in 107 siyasal düşüncesi ile şiddet felsefesi, yaşam felsefecilerinin, pragmatizmin ve devrimci toplumcu fikirlerin bütün belirsizliklerini içerir. Sorel'in övdüğü şiddet, yoketme gücü devletlerin varlıklarını dahi sona erdirebilecek boyuttaki genel grevlerin şiddetidir. Bu, burjuva iktidarının gösterebileceği tepkilere ve uygulayabileceği baskılara hiç benzemez. Bütün bir sınıfın topyekün ayaklanması sözkonusudur. Hiçbir şeyle karşılaştırılmaz ve utkudan başka bir şekilde sonuçlanması da olası değildir. Şiddet, iktidarın ele geçirilmesine fakat aynı zamanda da proletaryanın kendini bulmasına, kendini tanımlayabilmesine ve özgünlüğü içinde kendini ifade edebilmesine yarar. Böylece ele geçirilen iktidar

ise, daha önceleri hiç görülmemiş bir siyaset dünyası yaratır: Artık bir egemen grubun yerini başka bir egemen grubun alması sözkonusu değildir. Yepyeni bir siyaset çağı açılacaktır. Bu çağ da şiddet sayesinde kötülüklerinden arınmış bir çağ olacaktır. Sorel'in bilimsel felsefesi fazla aletçidir. Onu, varsayımları varlıklar üzerinde birer etki yöntemi olarak algılamaya yöneltmiştir: Bilimsel varsayımlar doğayı gerçekçi bir biçimde betimlemeye yetinmemeli, doğayı etkilememizi de sağlamalıdır. Siyaset için de aynı gerçekler geçerlidir. Tek fark, burada varsayımın mitos adını almasıdır. Mitos, "Tarihsel güçler bütünü olarak algılanabilecek bir imgeler sistemidir". Genel grevin şiddeti bir mitostur. Baskı altında 'inleyen' proleter için bir eylem gücü yaratır. Sorel'in düşünceleri saf ve arındırıcı şiddete bir övgü niteliğindedir. Bu şiddetin devlet tarafından uygulanan baskıya benzer hiçbir yanı yoktur. Bu tür fikirler Sorel'i başkaldırı ve ayaklanma felsefelerine yaklaşıyorlarsa da mitos'a ve onun kılıcı işlemlerine övgüye, siyasal serüvenlere ve şiddet kültürüne de kapı açmaktadırlar.¹⁰⁸ Sorel'in kendini böyle çelişkilerden kurtaramadığı, Mussolini faşizminin belirli fikirlerini yönlendirmiş olmasından da anlaşılmalıdır.

4. Şiddet ve Mesihçilik - Bambaşka bir felsefe geleneği ise, Yahudiler'in mesihçi fikirlerinden esinlenerek, şiddeti dini açıdan irdelemektedir. Bu görüş, büyük ölçüde laikleşmiş ve dünyasallaşmış da olsa, yine de şiddeti kutsal tanrının mutlak gücünü kendine inanmayanlara göstermek için kullandığı gazabın insanlardaki karşılığı olarak kabul eder.

Bu tür fikirleri Walter Benjamin'in *Pour Une Critique de la Violence*'nda görürüz.¹⁰⁹ Şiddeti bir yöntem olarak ele alan ve şiddetle hukuk ilişkilerini inceleyen Benjamin, hukukun oluşmasını sağlayan bir şiddetin varlığını vurgulamıştır. Hukuk, toplumsal güçlerin çatışması sonucunda bu şiddeti onaylamıştır. Bu şiddetin yanısıra bir de "yöntem-şiddet" vardır. Bu şiddet hukuka saygı gösterilmesini, böylece de hukukun varlığını sürdürebilmesini öngörür. Demek ki, hukukun barışsever yapısından söz etmek yanlıştır. Gerçi hukuk, toplumsal ilişkileri barışçı bir temele oturtur ama bunun sağlanabilmesi için şiddet kullanmak kaçınılmazdır. Benjamin'e göre idamın iğrençlik ve korkunçluğunun temelinde bu cezanın adaleti koruyucu ve baskının hizmetinde oluşu ve hukukun kurumlaşmasını sağlayan şiddetin kanlı bir belirtisi olması yatmaktadır. Benjamin bunun üzerine ortaya "Hukuk kuramlarınca belirle-

nenlerin dışında başka şiddet türlerinin de bulunup bulunmadığı” sorusunu atmıştır.¹¹⁰ Bu soruya Benjamin’in önerdiği yanıt olumludur: “Duru” bir şiddet türü vardır. Bu şiddet kesinlikle bir yöntem değil, doğrudan doğruya bir kızgınlık belirtisidir. Hukuku varetmez, yokeder. Bu şiddet ne bir şey diler, ne de bir şey ister. Hiçbir istencin belirtisi değildir. Hiçbir düzenin kurulmasına katkıda bulunmaz. Eşyayı, hatta yaşamı yokedebilir. Fakat bu tür bir şiddet bir yandan yok ederken bir yandan da canlıların ruh hallerini, onurlarının kutsal yapısını ifade edebilmelerine yarar. Hanna Arendt, şiddete ve ona çağımızda yapılan övgülere karşı çıkmakla birlikte, gazabın doğurduğu şiddetin saf ve duru yapısına da kısaca değinmiştir.¹¹¹ Ne yazık ki bu duruluk, tarihsel çirkinleştirmeler yüzünden usçullaştırılma tehlikesi altındadır.

Saf, ani, uzlaşmaz şiddet fikri, G. Sorel’in görüşlerinde de vardır. Sorel’e göre, proleter şiddeti, hiçbir şeyin arayışı içinde değildir. Hiçbir şey istemez. Devleti yıkma düşüncesi de yoktur. Sadece özgür üretici olan emekçinin varlığını ifade edebilmesini sağlamaktadır. Sorel’den fazlasıyla etkilenmiş olan F. Fallon da, ezilenlerin vahşi ve usdışı ayaklanmalarla insanlıklarına kavuştukları, yenilgiden de usdışılıklarının sayesinde kurtuldukları mutlak ve vahşi bir şiddet kavramına yakınlık duymaktadır.¹¹² Jean Genet de, Amerikalı Kara Panterler’den ya da Alman Baader çetesinden (1976) yana tavır koyduğu zaman, şiddet ve sertliği birbirlerinden ayrı iki kavram olarak algılamış, bir yanda duru, yaşama ve gençliğe özgü bir şiddetin olumluluğunun, bir yanda da örgütlü ve rasyonel baskının sertliğinin bulunduğunu vurgulamıştır. Bütün sorun, saflığın saflığını nereye kadar koruyabileceğini, dolaylılaştırılmaya, usçullaştırılmaya, yani yenilgiye ne kadar direnebileceğini saptayabilmektir.

II. Karşılıklı Felsefeleri

Şiddete başkaları ile ilişkiler ve öznelerarasılık açısından bakmak da değişik felsefe yaklaşımları arasındadır.

1. Hegel - Hegel, *Phenomenologie de l’Esprit*’de (Zihnin Fenomenolojisi) efendi-köle diyalektiğini ortaya atarak bu tür çözümlerinin yolunu açmıştır.

Ona göre başlangıç noktasında öznel ben, dolaysız ve boş bir bilinçten başka bir şey değildi. Gelişmesi ve dış dünyadan bir şeyle ilişki kurup içerik kazanması gerekir. Bu da gerçekleş-

rin bağımsızlıklarını yadsıyarak onları sahiplenmekten ve tüketme isteğinden geçer. Bu durumda bilinç, kendini, ötekinin yok edilmesiyle kanıtlamak durumundadır. Doyumun arzuyu yok etmesi gibi bilinç de kendini sürekli yok eder ve varlığını ancak arzunun yinelenmesiyle sürdürebilir. Buradan hareket eden Hegel, arzunun gerçek, bilincin dayanıklı gerçeğini sağlayacak nesnesinin hem başka, hem de özerk nesne, kendisini arzulayan bilinçten kaçan, aynı zamanda ona karşı direnen bir nesne olması gerektiğini bildirmiştir. Bu durumda arzunun gerçek nesnesi ancak başka bir bilinç olabilir. Bilinç nesnelere yoluyla değil, başka bilinçlerle karşılaşma yoluyla güçlenebilir.

Sorun, arzu nesnesine dönüşen bir bilincin şeyleşmesinde, varlığa indirgenmesindedir. Burada, birbirlerini arzulayan, aynı zamanda da birbirlerini şeyleştiren iki bilincin çarpışmasının ve şiddetinin kaynağı vardır. Çarpışmada bilinçlerin her biri kendini diğere göre bilinç olarak kabul ettirmek isterken öbürü de onu nesneye dönüştürmeye çabalayacaktır. Efendi ve kölenin diyalektiğinin temel ilkesinde bulunan ölümcül mücadele bu durumun daha iyi anlaşılmasını sağlar. Kendini bilinç olarak kabul ettirmek isteyen bir bilinç, nesne olmadığını yani varlığı umarsamadığını ve yaşamı aşağısı olduğunu göstermek durumundadır. Yokolma tehlikesine utkuya ulaşınca kadar meydan okuyabilen bilinç olarak kalabilecek, yaşamı ölüme yeğ tutan ise, bağımlı bilinç konumuna düşecektir. Efendi ile köle arasındaki asimetri işte budur. Bu diyalektiğin çözümünü sürdürerek efendi ile köleden birinin nasıl bir yararlanma ilişkisine, öbürünün de nasıl bir 'dış dünyayı şekle sokma' ilişkisine girdiğini ve ikili bir tanınma sürecinin nasıl oluştuğunu irdelemeyeceğiz. Burada önemli olan, şiddetin, iki bilincin tanınma kavgasının özünde var olduğu, hatta tanınmanın gerçekleşebilmesi için bir önkoşul oluşturduğudur. Hegel'e göre bütün bilinçlerin arzularının kökeninde başkalarını şeyleştirme yatar. Bu yüzden de şiddetten kaçınmak olası değildir. Her şeyin özünde olan bu tanınma kavgası olmasaydı biz de olmazdık, toplum da olmazdı. Başka bir anlatımla başkası tarafından tanınma ve başkalarının tanınması sevgi ve temiz duygulardan değil, çatışma ve kavgadan geçer.

2. Sartre - Sartre, Hegel'in düşüncelerine oldukça yakındır. Ona göre insansal gerçek, kendi için bir hiçleme, bir bilinçlenme, bir hür tasarı yeteneğidir. Sartre, Hegel'in, varlığın kendi için ancak bir başkası yoluyla var olabileceği savından ne denli mutlu olduğunu belirtmiştir. Yalnız ve soyutlanmış özne (tek-

bencilik) yoktur. Her bilincin kendi varlığını kabul eden bir başka bilince gereksinimi vardır. Ya başkası nasıl tanınmaktadır? Başkası, benim üstünlüğümü aşabilen,113 benden dünyadaki bir nesne olarak çekinen ve böylelikle bana bir doğa kazandırabilen, beni taşlaştıran, aynı zamanda da dünyayı kendi özgün bakış açısından görebilendir. Kısacası başkası, “Dünyayı benden çalan”dır. Ya da “Denetimin elimden kaçmasına yol açan”dır.114 Sartre bu ilişkiyi son derece tehlikeli görmektedir. “Görülme beni benim özgürlüğüm olmayan bir özgürlük uğruna savunmasız bir varlık durumuna indirger (...) Ben tehlikedeyim. Bu tehlike bir rastlantı değil, benim başkası için varlığımın sürekli yapısıdır.”115 Başkası, başka bir kendim’im. Bizi “duru ve tam özgürlükten” başka hiçbir şey birbirimizden ayıramaz. Sartre’ın Critique de la Raison Dialectique’de belirttiği gibi bu eş, şeytansal bir eştir. Beni aşan bu üstünlüğe karşı ya başkalarının özgürlüğüne sevgiyle veya üzgülenmecilikle davranarak ya da konuşarak yaklaşım ona sahip çıkabilir, ya da bu üstünlüğü kendim aşmaya çalışabilir yani başkalarını ilgisizlik, arzu, nefret veya sadizm yoluyla nesneleştirebilirim. Ne olursa olsun, durum her zaman çatışmasal olacaktır, çünkü bana göre başkası, bir karşılıklılık konumdadır. Başka bir deyişle “çatışma, başkası için varlığın özgün yanısıdır.”116 Toplumsal deneyimler, çatışma deneyimlerinin yanında ikincil kalır. Şiddet, öznelarasılığın kaynağıdır çünkü başkaları ile ilişkiler ayırdır ve eş ile, alter ego (öteki ben) ile ilişkidir.

La Critique de la Raison Dialectique, bu çözümlemeyi enderlik kavramı ile zenginleştirmiştir. “Herkesin basit varlığı başka birisi için ve herkes için sürekli bir yokolma tehlikesi demek olan enderlik tarafından tanımlanır.”117 Her birimizde belirli gereksinimler olduğu, kaynaklar da kısıtlı olduğu için, gerektiğinde başkalarını yoksunluk içinde ölüme dahi terk edebiliriz. Saf karşılıklılık bile birbirlerine göre çifte şeytansallıklarından ötürü korkunç iki özneyi karşı karşıya getirmekteydi. Enderlik katılmış karşılıklılık ise ortaya ölüm tehdidi taşıyan, böylece kökten kötüyü oluşturan Öteki’ni çıkarır. Sartre şiddeti, “Manikeizm egemenliği altında ve enderlik çerçevesindeki insanın eylem yapısı” olarak tanımlamakta,118 ve gerçek şiddet olaylarına da aslında hiç gereksinim olmadığını eklemektedir. Şiddet, insanların enderliği duyumsadıkları andaki davranışlarının insanlıkdışıdır ve bu şiddet tarihteki ilk olumsuzluğu oluşturur.

L'Étre et le Néant'dan (Varlık ve Yokluk) Critique de la Raison Dialectique'e kadar Sartre, eşler arası çatışma olarak anlatılabilecek ilk görüşlerini korumuş fakat maddesel koşullara da gönderme yapmıştır: Kendi öz siyasal gelişimini de yansıtan konumunun düşünceliği azalmıştır.

3. *Girard* - R. Girard'ın görüşü, ilk Sartre'dan uzak olmakla beraber bütünüyle aksi yönde gelişerek düşünceliğe dönüşü önermiştir. Gerçekten de R. Girard, Freudcu veya Lorenzocu görüşleri reddeder. Arzu konumlarının yapısını irdelenek için bir ölüm içgüdüsünden söz etmek gerektiğini kabul etmez. Konu bir özneyle bir nesne arasındaki ilişkilerle sınırlı değildir. Asıl sorun, aynı nesnenin çevresindeki çatışma ortamlarıdır. Çatışma ise, "İki arzunun rastlantısal olarak aynı nesne üzerinde yoğunlaşmasının ürünüdür". Özne nesneyi arzular çünkü rakibi de aynı nesneyi arzulamaktadır."119 Başka bir anlatımla, Girard'a göre ben bir nesneyi arzuladığımda, arzularım hemen nesneyi bir rakibime bildirerek onun da aynı nesneyi arzulamasına yol açar. Arzu, yapısı itibariyle benzeşiktir. Hep bir örnek arar. Bu yüzden de arzunun "Mimesis"i (taklit hareketi) hep çatışma içerir. Durumun beklenebilecek bir şekilde tersine dönüşüyle de şiddet "Mutlak arzulananın anlam göstergesi"120 olur: Şiddet varsa, nesne arzu edilebilir demektir. Buradan yola çıkan Girard, tören ve kurban kuramını geliştirmiştir. Taklitçi arzunun şiddeti ilke olarak sınır tanımaz. Bitmek bilmez bir çılgınca intikamlar süreci başlatır. Kurbanın işlevi bu şiddetin yönünü değiştirerek onu bir kurbanla çevirmektir. Bu anlamıyla şiddet, kurucu bir nitelik taşır: Toplumsal kuralların kuruluş ilkeleri arasında yer alır. Törenler ve kurbanlar şiddeti aldatırlar. Onu başka nesnelere yöneltirler. Böylece de arzular karşılığında kaçınılmazlaşan şiddetin tırmanması önlenmiş olur. Gelişmiş toplumlarda tören ve kurbanın yerini hukuk sistemi almıştır. Intikamını rasyonel ve tarafsız işleyiş sistemi içinde örgütler, sınırlar ve gizler.121

Şiddeti öznelarasılığın yapısı içinde gören düşünceler, kişilerin kendilerini değerlendirdikleri, birbirleri ile çekiştikleri ve başkaları tarafından -onların kim olduklarını bile bilmeden- tanınmaya ve böylece belirli bir doğaya kavuşmaya çalıştıkları çağdaş toplumlar gibi rekabet toplumlarından soyutlanamazlar. 17. yüzyılda Hobbes, herkesin herkese karşı savaşından söz etmiş ve bunun ürünlerin ender olduğu doğa durumunu ve özellikle de davranışları benzeşleştirmeye yönelik

kurallara bağılı olmayan insanların davranışlarının kestirilemezliğini belirlediğini açıklamıştı. Levıathan Devlet kurumunun işlevi, soyut hukuk düzenini yerleştirerek önceden kestirilebilirliği sağlamaktır. Şiddet konusunda Hobbes'un görüşünün en az taklitçi boş arzunun Kaliforniyalı mitosu ya da her şeyi hiçleştirilmeye yönelik varoluşçu bakışın tiyatrosallığı kadar sağlam olduğu kuşkusuzdur.

III. Felsefi Sonuç

Şiddet felsefeleri, gençlemelerin pervasızca yapıldığı, mitosların ve kesin bildirgelerin bol olduğu kurgul (spekülatif) yaklaşımlardır. Sorel'in "Küçük Bilim" in kısmi çürütmelerinden etkilenmeyen mitosu gibi onlar da eleştirel uslamalardan etkilenmezler. Hegel'in ölümüne kavgası, Sartre'ın bakışı, Girard'ın taklitçi arzusu, tartışılmadan kabul ya da reddedilme durumundadır. Kabul veya red, kişisel deneyimlere ve kişilik yapılarına bağılıdır. Kendilerini kanıtlayamamış bireyler Hegel'in önerilerini tutarlı bulurlar. Ne yapacaklarına ve ne düşüneceklerine karar verebilmek için sürekli etraflarını kolaylayanlar ise R. Girard'ı izlerler. Çekingen kişilikler, Sartre'ın çözümlerinde kendilerini bulurlar. Usamlama arayan eleştirmeci filozofa gelince o, laftan anlamayan ve rahatsız edici suçlamaları karşısında düş kırıklığı içindedir.

Ne var ki, söyledikleri sert de olsa, hoşumuza gitmese de bu filozofları elimizin tersiyle bir kenara itemeyiz. Mitosların gücü onlardadır. Mitoslar şiddetin rasyonelleştirilmesine katkıda bulunurlar ve öyleymişçesine etkiler. Dünyayı algılama biçimimizi düzenler, taraf belirlememizi sağlar, tutumlarımızı harekete geçirirler, meşrulaştırmalarımızda ve kınamalarımızda etkin olurlar. Hobbes'un felsefesi baskıcı şiddeti meşrulaştırmaya ve düzene karşı gelişleri kınamaya hizmet edebilir (ve etmiştir de..). Yaşam ve eylem felsefeleri 19. yüzyılda yayılcı, doğal kavgacı, elkoyucu ideolojileri desteklemişlerdir. Nietzsche'nin fikirlerinin, özellikle karmaşık olmalarına karşın, 20. yüzyıl başında Pan-Germanist propagandanın hizmetine sokulmaları bütünüyle rastlantısal değildir. Sorel de Mussolini faşizmini etkilemiştir. Demek oluyor ki, şiddet felsefe usamlamalarının inandırıcı olmamaları onların gözardı edilmelerini gerektirmez. Onlar, içinde yaşadığımız dünyaya koşut olan betimler dünyasının kurulmasını ve güçlenmesini sağlarlar. Bura kadar şiddetin olguları ve fenomenleri üzerinde durduk

fakat sözlerin ve betimlemelerin önemini de yok saymamalıyız. Şiddet sadece olaylar değil, en az olaylar kadar onları dizginleme, yargılama, görme ya da görmezden gelme şeklimizdir.

Şiddet felsefesi alanında kurgul olmamaya karar veren bir yaklaşım kendini doğa ile ve onun kavram oluşumu ile sınırlamak zorundadır. Olayları, gerçekleri ve verileri bir yana bırakarak, sadece bir kavramın hatları ve onun gerçekle çağdaşım şekliyle ilgilenir.

Birinci bölümde hareket noktamızı belirledik.

Şiddet kavramının göreceliği ve tanımlanamazlığı birer rastlantı değildir. Bu durum, toplumsal gelişimlerin çatışmasal çeşitliliği belirleyen bir yaklaşım türüne özgüdür. Benzer olaylar benzer ölçütlere göre tepki görmeyebilir ve yargılanmayabilir. Belirli bir kavramın kullanılması için saptanması gereken normlar herkesçe paylaşılmayabilir. Normların ve bakış açılarının böylesine göreceli olması toplumsal alanın da bölünmüş olması yüzündendir. Bu durum da kâh çoğulculuk, kâh çelişki olarak algılanır. Hukuksal olanlar başta olmak üzere olayları ve eylemleri yargılamamızı sağlayan sabit noktalar sarsıntı geçirdiğinde ya da bütünüyle yok olduğunda, meşru ve gayrimeşru davranışları tartışmasız olarak belirleyen egemenlikler yerlerini karşıt görüşlere bıraktıklarında, siyasal kavramlar çoğu zaman uzlaşma kabul etmeyen karşıt tanımların nesnelere durumuna düşerler. Basit bir örnek vermek gerekirse, bir tutucu ile bir toplumcu, demokrasi ve eşitlik kavramlarından aynı anlamı çıkarmazlar. Elle tutulamaz, çokyüzlü yönüyle şiddet, toplumsal ve siyasal karşıtlıkları kutuplaştıran siyasal kavramlardan biridir. Genellikle olayları dizginlemekten çok olaylar hakkındaki yargıları belirlemeye yarar. Sorgulanamayacak kesinlikte ulam olmadığı için, her grup, hatta her birey, bu kavram çerçevesi içinde kendi öz normlarına göre kabul edilemez bulduğu her şeyi eleştirir ve hepsiyle de mücadele eder.

Yine birinci bölümde, şiddet kavramının kargaşalık, kuralların yıkılması, her türlü önceden kestirilebilirliğin yok olması tehditleri ile dolu olmasının ona çok yüksek bir dayanışma, coşku ve kınama gücünün bulunduğuna değindik. Şiddet, kargaşalığın egemen olduğu, klasik filozofların doğal ortam düzeyine indirgenmiş, her an her şeyin olabileceği bir toplumsal dünya görüşünü içerir. Yürürlükteki normların zayıf ve tartışmalı oldukları oranda böylesine bir övgü ve kınama yeteneği

kaçınılmazlaşır. Değerlendirme ölçütlerinin güvenilirliği değerlendirilmelerin yoğunluğu ile kartslanır. Bu yüzden şiddet kavramının uyuzmazca kullamlarak çok çeşitli olaylarla arasında bağı kurulmasının norm ve kurallar hakkında uyuzunun zayıf olduğu ya da hiç olmadığı toplumlarda gelişini ya tartışma konusudur ya da benüz oluşum halindedir. Biz buna dayanarak böyle toplumların çoğuleu ya da çelişik toplumlar olarak algılanabileceklerini savunduk. Normlar üzerindeki anlaşmazlığın nedeni, adalet kurumunun adilliğine güvenin aşınması gibi geleneksel değerlerin yitmesi ya da yeni normların geliştirilme aşamasındaki tartışmalar olabilir. Örneğin Fransa'da '80 yıllarımdaki şiddet tırmanışı ile ilgili kuşular iki değışik açıdan ele almabilmiştir. Burada adalet, düzen, baskı konularında derin ve tehlikeli bir toplumsal uyuzmazlık göstergesi algılanabilir. Bu mantık çerçevesinde giderek öz savunma yanlıları ile baskının gevşek tutulmasını hoşgörebilenlerin salılaşması da görülebilir. Başka açıdan bakarak aynı olguda, değışen suç ve suçluluk karşısında yeni normlar oluşturma gereksinim bilincinin tırmanışı da görülebilir. Belki birkaç yıl sonra bu tartışmaların ve onlara koşut olarak gelişen düşüncelerin, daha sağlam ve daha iyi üleştirilmiş yeni normları muştulamakta oldukları anlaşılacaktır. Daha şimdiden tartışmalar şiddet konusundan güvensizlik konusuna kaymaya başlamıştır ki bu da sağlanan gelişmeyi göstermektedir.

Gerçek şiddet sorunları bir yana bırakılacak olursa, üzerinde durulması gereken en önemli nokta, şiddet konusunun sadece demokratik toplumlarca irdelenmekte olduğudur. Gerçekten de bu toplumlar, içlerindeki belirleyici bölünmelerin varlığını kabullenmeleri, onları iyi-kötü korumaya ve yönetmeye çalışmaları bakımından diğer toplumlardan ayrılırlar. Başka toplumlarda da şiddet vardır. Az veya çok sık ve yoğun olarak yaşanır. Fakat bir olgu ya da bir sorun olarak kabul edilmez. Buna bir ayrıklık, Boliviya'daki "Violencia" dir. Orada şiddet, uygulandıkça kabul edilebilirleşen ve kendini haklı gösteren söylev ve ideolojilerin ardına gizlenmektedir. Böylece egemen güç kendini kabul ettirmekte ve gerçek şiddet algılanamaz olmaktadır. Artık kargaşalık, suçluluk, düzenin korunması, temizlik, karşı devrim, cinnet gibi değışik ulanların içine gizlenerek yaşamak zorundadır. Bilindiği gibi Sovyetler Birliği nde de rejim karşıtı yoktur. Sadece birkaç deli ile toplumsal asalaklar vardır.

Şiddetin, şiddet olaylarını açıklayan bir kavram olarak orta-

ya çıkması, çağdaş toplumlardaki evrimin önemli bir parçasıdır. Çok uzun zaman boyunca, hatta ışıklar felsefelerinde bile siyasal şiddetten söz edilmiştir. O dönemlerde kavram, tutkular şiddetinden ve doğal unsurlar şiddetinden sözedilebilmesini sağlıyordu. Şiddetin ortaya çıkması, özgün bir kavram olarak tematikleştirilmesi, sanayi toplumlarının siyasal toplumun geleneksel kadro ve değerlerinin yerlerini uygulamısal ve bilimsel rasyonalizme terketmeleri sürecinden soyutlanamaz. Bu bilinen değerler ve yerleşik ulamların paramparça oluşudur. Ne var ki bu buluşların sonuçları belirsizdiler ve belirsizliklerini hâlâ da korumaktadırlar.

Bir yandan, üçüncü ve dördüncü bölümlerde de sözünü ettiğimiz gibi şiddetin ortaya çıkışı, gerçek şiddetin kendini göstermeye başlaması şiddet olaylarının kanıksanmasına ve olağan toplumsal olaylar olarak kabul edilmelerine yol açmıştır. Webersel bir dille, şiddet büyüünün bozulması ya da şiddetin rasyonelleştirilmesi olarak adlandırdığımız olgunun olaylara çevrilen sinik bakışın genelleştirilmesini ve şiddetin daha güçlü olarak devreye girmesini sağladığının tartışılacak yanı bile yoktur. Şiddet artık yok edilmesi gereken bir felaket değil, toplumsal yaşamın sıradan bir parçasıdır. Bu bilinçlenmenin avantajları da vardır. Yararları kısmi de olsa, kesin uygulama önlemleri ile koşuttur. Geçmişte de koşuttu, hâlâ da öyledir. Şiddet artık yadsınan ve saklanan bir olgu olarak değil, umar ve önlem bekleyen bir sorun olarak algılanmaktadır. Toplumsal düzenlemelere bağlı bir olgudur.

Bu yüzden, son olarak, çağdaş toplumların şiddeti alelade bir araç haline getirişlerinin, onu hesaba, yönetime ve denetime bağlayışlarının sinik ve kuru yöntemlerini kınadığımızı, şiddeti denetleme, etkisizleştirme, yeniden yönlendirme, kullanma ve genelde de azaltma yolunda kullanılan ve her zaman yenilerek geliştirilen olanaklarını da hayretle karşıladığımızı belirtelim.

BİBLİYOGRAFYA

Arendt, H.; *On Violence*, New York, Harcourt, Brace & World Inc., 1969.

Beer, F.A.; *How much War in History*, Beverly Hill, California, Sage Publ., 1974.

Chesnais, J.-C.; *Histoire de la violence*, Paris, Laffont, 1981.

Coser, L.A.; *The Functions of Social Conflict*, New York, The Free Press, 1967.

Cusson, M.; *Le contrôle social du crime*, Paris, PUF, 1983.

Enzensberger, H.M.; *Politik und Verbrechen*, Frankfurt am Mein, Suhrkamp Verlag, 1964.

Feierabend, I.K.; Feierabend, R.L.; Gurr, T.R.; *Anger, Violence and Politics, Theories and Research*, Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice Hall, 1972.

Fromm, E.; *The Anatomy of Human Destructiveness*, New York, Holt, Rinehart & Winston, 1973.

Girard, R.; *La violence et le sacré*, Paris, Grasset, 1972.

Graham, H.D.; Gurr, T.R.; *The History of Violence in America*, New York, Bantam Books, 1969.

Grundy, K.V.; Weinstein, M.A.; *The Ideologies of Violence*, Columbus Ohio, C.E. Merrill Publ. C., 1974.

Laqueur, W.; *Terrorism*, Londra, Weidenfeld & Nicolson, 1977.

Lorenz, K.; *Das sogenannte Böse, zur Naturgeschichte der Aggression*, Münih, Borotha Schoeler, 1966.

Michaud, Y.; *Violence et politique*, Paris, Gallimard, 1978.

Newmon, G.; *Understanding Violence*, New York, J.B. Lippincott, 1979.

Sorel, G.; *Réflexions sur la violence*, Paris, Marcel Rivièreç, 1946.

Stohl, M.; *The Politics of Terrorism*, New York, M. Dekker Inc., 1979.

Toch, H.; *Violent Men, An Inquiry into the Psychology of Violence*, Şikago, Aldine Publ. C., 1972.

Van Caneghem, D.; *Agresivité et combativité*, Paris, PUF, 1978.

DİPNOTLAR

1 Merle (R7 ve Vitu (A), *Traité do Droit Criminel. Droit Pénal Spécial*, Paris, Editions Cujas, 1982, cilt 2, s. 1395.

2 A.G.c., s. 1396.

3 Nieburg (H.L.), *Uses of Violence*, *Journal of Conflict Resolution*, Mart 1963, cilt VII-1, s. 43.

4 Graham (H.D.) ve Gurr (T.R.), *The History of Violence in America*, New York, Bantam Books, 1969, Sunuş s. xxx.

5 Michaux (Y.), *Violence et Politique*, "Les Essais", Paris. Gallimard, 1978, s. 20.

6 Sorel (G.), *Réflexions sur la Violence*, Paris, Editions Marcel Rivière.

7 Arendt (H). *On Violence*, New York, Harcourt, Brace & World Inc, 1969.

8 Kolombiya'da *Violencia* kavramı, yakın tarihte en az 200.000 kişinin canına malolan bir dönemi belirler (1946-1966). Bu dönemin sadece 1948-1950 yılları arasında 100.000 kişi ölmüştü. Bu dönemde iç savaş, ayaklanmalar, darbe girişimleri, isyanlar, eşkiyalık ve yerel çarpışmalar birbirine karışmış ve yer yer 50-100.000 kişilik düşman gruplar birbirleriyle savaşmışlardı. Ülkede birbirinden bağımsız tam 11 cumhuriyet ilan edilmişti. Böylesine derin bir toplumsal çözülmenin pek çok nedeni vardı, fakat bunlar arasında en önemlisi devletin çökmüş olması idi. Böylece başlamış olan bu dönemde karşıt gruplar birbirlerine karşı akılalmaz ölçüde şiddet kullandılar. Taraflar arasındaki vahşet çığınca düzeylere erişti. Sanki toplum içindeki bütün kurallar yokolmuştu. Şiddetin bulaşıcı sürecini durduracak hiçbir ölçü kalmamıştı. Gerçekten de şiddete karşı kurulan onca koalisyona karşın, partilerin, ordunun ve kilisenin bu sürecin üstesinden gelebilmeleri çok zor olmuştu. Bkz. Quist (P.), *Vio-*

- lence, Conflict and Politics in Colombia, New York, Academic Press, 1980. Özellikle Böl. 5 s. 155.
- 9 Petonnet (C.), *Ces Gens-Là*, Paris, Maspero, 1968.
- 10 Singer (J.D.) ve Small (M.), *The Wages of War*, New York, J. Wiley and Sons, 1972.
- 11 Wright (Q.) ve Lienau (C.C.), Richardson (L.F.), *Statistics of Deadly Quarrels*, Pittsburgh, Boxwood, 1960.
- 12 Tilly (Ch.), *Collective Violence in European Perspective*.
- 13 Tilly (Ch.), a.g.e.
- 14 Bu bilgiler, Singer(J.D.) ve Small (M.), a.g.e.'den alınmışlardır. s.45.
- 15 Bu bilgiler Sorokin (P.), *Social and Cultural Revolution, Fluctuations of Social Relationships, War and Revolution*, New York, Boston, American Book Co, 3 cilt'ten alınmışlardır. Nüfus tahminleri 1910, 1850, 1750 ve 1650 yıllarına aittir.
- 16 Engels (F.), *Anti-Dühring*. 1878, Fransızca çevirisi Paris Editions Sociale, 1963, s. 199.
- 17 Leckie (R.), *Warfare'de sözedilmiştir*. New York, Harper & Row yayını, 1970, s. 13.
- 18 A.g.e.
- 19 *Revoltes et Révolutions dans l'Europe Moderne*, 16.-18. yüzyıllarda, Paris, PUF, 1980.
- 20 Bercé (Y.M.), a.g.e., s. 253-254.
- 21 Tilly (Ch.), *Collective Violence in European Perspective*.
- 22 Hobsbawm (E.J.), *The Age of Revolutions (1789-1848)*, Londra Weidenfeld & Nicolson, 1962.
- 23 Tilly (Ch.), a.g.e.
- 24 Tilly (Ch.), a.g.e.
- 25 A.g.e.
- 26 Buissons (H.), *La Police, Son Histoire Vichy*, Editions Wallon, 3. baskı, 1950, s. 234.
- 27 *Parliamentary papers*, 1822, cilt IV, s. 107.
- 28 Aristoteles, *Politika*, VIII.
- 29 Bercé (Y.M.), a.g.e.
- 30 Bercé (Y.M.), a.g.e.

31 Walzer (M.), *The Revolutionary Uses of Repression*, Richter (M.) ed, *Essays in Theory History* Cambridge, Mass. Harvard University Press, 1970, s. 121.

32 Conquest (R.), *The Great Terror*, Londra, Mac Millan, 1968. Fransızca çevirisi: *La Grande Terreur*, Paris, Stock, 1970, s. 494.

33 Hobsbawm (E.J.), *Bandits*. Fransızca çevirisi Paris. Maspero, 1972, s. 61.

34 Geremek (B7, *Truands et Misérables dans l'Europe Moderne (1350-1600)*, "Archives", Paris Gallimard, 1980, s. 16.

35 A.g.e. s. 18, 21.

36 Farge (A), *Vivre Dans la Rue à Paris au 18. Siècle*. "Archives", Paris, Galimard, 1979, s. 124-125.

37 A.g.e.

38 Given (J.B.), *Society and Homicide in Thirteenth Century England*, Stanford, California, Stanford University Press, 1977.

39 Given, (J.B.), a.g.e. s. 36.

40 A.g.e. s. 90.

41 Tablo, Chessnais (J-C), *Histoire de la Violence*, a.g.e.'den alınmıştır. s. 74.

42 Bénard de Russailh (A), *Journal de Voyage en Californie* Paris, Aubier, 1980, s. 197, 208.

43 Flanet (V.), *La Maitresse Mort, Violence au Mexique* Paris, Berger-Levrault, 1982.

44 Hoggart (R.), *La Culture du Pauvre*, Fransızca çevirisi, Paris, Minuit, 1975, s. 134.

45 Elias (N), *La Civilisation des Moeurs*. Fransızca çevirisi. "Pluriel", Paris, Calmann-Lévy, 1973.

46 Flanet (V.), a.g.e. s. 154

47 1974 yılında Batı Berlin'de P. Lorenz'in kaçırılma olayı ile ilgili olarak bir televizyon yetkilisi şunları anlatmıştı: "72 saat süresince iletişimin denetimini bütünüyle yitirmiştik. Gündemi biz saptamıyor, aksine teröristlerin gündemini uyguluyorduk. Onların saatlerine uyabilmek için kendi programlarımızda kaydırmalara gidiyorduk. Kameralarımız olay yerinden ayrılamıyordu. Salıverilen her rehineyi, uçağa binerek özgürlüğüne kavuşan her bireyi görüntülemek ve haber bültenlerimizde

teröristlerin istekleri doğrultusunda hazırlanan bildirileri okumak zorundaydık. (...) Daha önce hiç böyle bir durumla karşılaşmamıştık. Televizyon ekranlarımızda sık sık suçla ilgili filmler-diziler yayınlanır, fakat Kojak da Colombo da hep uslu dururlardı. Halbuki şimdi karşımızda gördüğümüz gerçeğin ta kendisi idi. Ve senaryo gangsterler tarafından yazılıyor, medyalar onlar tarafından programlanıyordu. Sanırım tarihte ilk defa bir "ulusal TV şebekesi korsanlığı" yaşanıyordu." Encounter'dan alınmıştır. No 44, Haziran 1975, s. 15-16.

48 Bu bilgiler Wilkinson (P.), Terrorist Movements, Alexander (Y.), Carlton (D.), ve Wilkinson (P.) Terrorism, Theory and Practice, Boulder, Colorado, Westview Press, 1979, s. 115'ten alınmıştır.

49 Clark (R.C.), Technological Terrorism, Old Greenwich, New York, The Devin Adair Co, 1980.

50 Passerin d'Entrèves (A.), La Notion de l'Etat Paris, Sirey, 1969, s. 79.

51 Buna benzer devlet terörizm biçimleri, Güney Amerika'nın baskıcı yönetimleri tarafından da uygulanmaktadır. 1972 yılında Tupamaroslar'la mücadele eden Uruguay hükümeti, "İç Savaş Durumu" ilan etmişti. Bu, kişisel güvencelerin askıya alınması, gözaltı süresine ilişkin kısıtlamaların kaldırılması, tutukluların her türlü iletişim hakkından yoksun edilmeleri anlamına geliyordu. İç Savaş Durumu, bir yıl içinde yedi kez uzatılmış, sonunda da yerini "Devlet Güvenlik Yasası"na bırakmıştı. Kişisel güvencelerin askıya alınmışlık hali bu yasa kapsamında da sürmüştü. Şili'de General Pinochet cuntası ise, resmi gazetede yayınlanmayan yasalar çıkarmış olmakla ün-lüydü.

52 Hassner (P.), Force et Politique Aujourd'hui, Revue de Défense Nationale, Aralık 1971, s. 1797-1798.

53 Bu, Korsikalı ayrılıkçıların yıllardır elde etmeye çabaladıkları (ve elde edemedikleri) bir başarıdır. Fransa hükümeti ise, Korsika Emniyet Müdürlüğü'ne Komiser Broussard'ı atamakla büyük gangsterlere karşı uygulanan türde ince ve seçmeci bir baskı uygulama yolunu seçtiğini göstermiştir. Bu yöntem bilgi toplama, ortama nüfuz etme ve ayrıntılarına kadar planlanmış kesin operasyonları

içermektedir. Böyle davranmak onları konunun siyasal yanını küçükseme yanışına sürüklemiştir.

54 İç terörizm alanında İtalyan Kızıl Tugaylar veya Fransız Doğrudan Eylem gibi grupların hedefleri bazen o denli karanlık ve o denli şizofrenikdir ki, yetkililer taleplere ve tehditlere nasıl karşı koyacaklarını bilememektedirler. Bu duruma en çarpıcı örneklerden biri, 1978 yılında İtalya Başbakanı Aldo Moro'nun kaçırılması ve katledilmesidir.

55 Buna güzel bir örnek, 1970'li yıllarda ulusal terörizmlerin radikalleşmelcridir. Almanya'da Kızıl Ordu Birlikleri (Baader çetesi) ve İtalya'da Kızıl Tugaylar eylemlerine şiddet de içeren gösterilerle başlamışlar, giderek önce simgesel hedeflere karşı çarpıcı saldırılara, sonra da sistemli terörizm ve siyasal cinayetlere tırmanmışlardı. Toplum tepkisiz kaldıkça ya da olumsuz tepki gösterdikçe daha ileri gidiyorlardı. Bu durum, oyunun kuralları hakkında varılmış bulunan bütün uzlaşmalar ortadan kalkıncaya kadar sürmüştü. Hem Almanya'da, hem de İtalya'da kamuoyunun mutlak desteğini yanlarına alan yetkililer, olağanüstü bazı yasaların da yardımıyla acımasız bir baskı kurdular. Bu gibi durumlarda, tırmanış sürmezse sükunet ortamının yavaş yavaş geri gelmesi kesin gibidir. Fransa'da '70'li yılların başında hem Maoist gruplar (La Gauche Proletarienne (Proleter Sol)), hem de meslek grupları (Cid-Unati esnafı, bağcılar..) terörizme yol açan bir tırmanış içine girmişler, vergi dairelerini bombalamaya, ticari kuruluş idarecilerini kaçırınaya başlamışlardı. 1976 Mart'ında, Montredon-Les-Corbières'de bağcılarla CRS'ler (Compagnie Républicaine de Sécurité/Fransız Toplum Polisi/Çevik Kuvvet) arasında çıkan bir çatışmada iki kişi vuruldu. Bir yandan da güvenlik güçleri donanımlarını ve karşı koyma yeteneklerini güçlendiriyorlardı. Artık çok acı olayların eşiğine gelinmiş gibiydi -ki (belki de bu yüzden) tırmanış durdu. Taraflar daha ılımlı bir tutum içine girdiler.

56 Genel olarak halk gerillası ve uzun yürüyüş kavramlarını saplantı edinmiş olan Latin Amerikalı (1960-1963 arası Venezuela, 1970-1973 arası Uruguay örnekleri gibi..) ve Avrupalı karşıtlar (Almanya ve İtalya örnek-

leri gibi..), iktidara şiddet kullanarak sahip olabilmek için yaşaların koruyuculuğuna güvenmişlerdi. Sonunda yetkililere karşı tedirginlikleri ve meydan okumaları o düzeye tırmandırıldılar ki, taraflar arasında zaten en az düzeyde bulunan uzlaşma, bütünüyle yok oldu. Böylece Uruguay, Brezilya, Arjantin siyasal yaşamlarının meşru yönü çöktü ve tutuklamalar, işkence, kaybolmalar ile desteklenen çılgınca bir baskı uygulaması başladı. Avrupa'da da sert anti-terörist yasalar, güvenlik güçlerinin baskı ve baskınları ile kamuoyunun mutlak desteği, teröristlerin soyutlanabilmelerini ve etkisiz hale getirilebilmelerini sağladı. '60'lı ve '70'li yıllarda görülmüş olan gerilla ve halk ayaklanmalarının çoğu ezilerek yok edilmiştir. Karşı koyabilmeler, dış destek alarak eylemlerini uluslararası bunalıma dönüştürmeyi başarabilenler olmuştur (Vietnam, Angola vb.).

57 Rose (H.M.), Overview, Rose (H.M.), ed, Lethal Aspects of Urban Violence, Toronto, Lexington Books, 1979, s. 12.

58 Toch (H), Police, Prisons and the Problem of Violence, Rockville, Maryland, US Department of Health, Education and Welfare, National Institute of Mental Health, 1977.

59 Selye (H), Le Stress de la Vie, Fransızca çevirisi Paris, Gallimard, 1962.

60 Lorenz (K.), Das Sogenannte Böse, zur Naturgeschichte der Aggression, Borotha Schoeler, 1966, Fransızca çevirisi: L'Aggression, Une Histoire Naturelle du Mal, Paris, Flammarion, 1969. Eibl-Eibesfeldt (I.), Liebe und Hass, Münih, Piper, 1972. Fransızca çevirisi: Guerre ou Paix Dans l'Homme, Paris, Stock, 1972.

61 Tinbergen (N), Social Behavior in Animals, New York, Halsted Press, 1966. Fransızca çevirisi: La Vie Sociale des Animaux, Paris, Payot, 1967.

62 Saldırganlığın lethalizasyonu konusunun çok güzel bir incelemesi için bkz. Van Caneghem (D.), Aggressivité et Combativité, "Le Psychologue", Paris, PUF, 1978, s. 57-73.

63 Scott (J.P.), Aggression, Şikago, The University of Chicago Press, 1958.

- 64 Van Caneghem (D.), a.g.e. s. 77-82.
- 65 A.g.e. s. 97-99
- 66 Bu, L'agression, Une Histoire Naturelle Du Mal adlı eserinin alt başlığıdır.
- 67 Eibl-Eibesfeldt (I.), a.g.e. s. 240.
- 68 Washburn (S.L.) ve Avis (V.), Evolution of Human Behavior, Roe (A.), ve Simpson (G.), eds, Behavior and Evolution, New Haven, Connecticut, Yale University Press, 1958, s. 435.
- 69 Fromm (E.) gibi, The Anatomy of Human Destructiveness, New York, Holt, Rinehart & Winston, 1973. Fransızca çevirisi: La Passion de Detruire, Paris, Laffont, 1975.
- 70 Bataille (G.), Théorie de la Reliion, Oeuvres Complètes, Paris, Gallimard, 1977 cilt VII.
- 71 Neal, (E.O.), ve Mac Donald (P.J.), Environmental Psychology of Aggression, Geen (R.G.) ve O Neal (E.C.) eds, Perspectives of Aggression, New York, Academic Press, 1976.
- 72 Bandura (A.), Aggression, a Social Learning Analysis, Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice Hall, 1973.
- 73 Dollard (J.), Doob (L.W.), Miller (N.E.), Mowrer (O.H.) ve Sears (R.Q.), Frustration and Aggression, Yale, Yale University Press, 1937.
- 74 Dicks (H.V.), Licensed Mass Murder, Londra Basic Books, 1972. Fransızca çevirisi: Les Meurtres Collectifs, Paris, Calman-Lévy, 1973.
- 75 Fromm (E.), La Passion de Detruire, a.g.e.
- 76 Betteilheim (B), The Empty Fortress, New York, The Free Press, 1967.
- 77 Durkheim (E.), Le Suicide, Paris, Alcan, 1897.
- 78 Milgram (St), Obedience to Authority, New York, Harper & Row, 1974. Fransızca çevirisi: Soumission a L'autorité, Paris, Calman-Lévy, 1974.
- 79 Freud (S.), Triebe und Triebesicksale, Gesammelte Werke, Londra, İmago, 1946, cilt X, s. 210-234.
- 80 Jenseits der Lustprinzips, Gesammelte Werke, cilt XIII, Londra, İmago, 1940-1952.

81 Freud (S.), *Warum Krieg?*, Gesammelte Werke, cilt XVI, Londra, Imago, 1950, s. 13-27.

82 *Das Unbehagen in der Kultur*, Gesammelte Werke, cilt XIV, Londra, Imago, 1948, s. 421-506.

83 Klein (M.), *Contributions to Psychoanalysis*, Londra, Hogart Press Ltd., 1947. Fransızca çevirisi: *Essais de Psychanalyse*, Paris, Payot, 1972.

84 *La Passion de Détruire*, a.g.e.

85 Gurr (T.R.), *Why Men Rebel*, Princeton, Princeton University Press, 1970, Davies (J.C.), *When Men Rebel and Why*, New York, The Free Press, 1971.

86 *A Causal Model of Civil Strife*, *The American Political Science Review*, cilt 62, Aralık 1968, s. 1104-1124.

87 Boudon (R.), *La Logique de la Frustration Relative*, *Archives Européennes de Sociologie*, 1977, cilt XVIII, s. 3-26.

88 Davies (J.C.), *Toward a Theory of Revolution*, *American Sociological Review*. 1952, cilt XVII, s. 5-18.

89 Davies (J.C.)'ten alınmıştır.

90 Feierabend (I.K.), Feierabend (R.L.) ve Nesvold (B.A.), *Social Change and Political Violence, Cross-National Patterns*, Graham (H.D.) ve Gurr (T.R.), *The History of Violence in America*.

91 Feierabend (I.K.) ve Feierabend (R.L.), *Systemic Conditions of Political Aggression: An Application of Frustration-Aggression Theory*, *The Journal of Conflict Resolution*, Eylül 1966, cilt X, sayı 3, s. 249-271.

92 Burgess (E.W.) ve Park (R.E.), *Introduction to the Science of Sociology*, Şikago, University of Chicago Press, 1921, s. 594-600.

93 Mazrui, (A.A.), *Violence and Thought*, Londra, Longmans Green & Co, 1969.

94 Coser (L.A.), *The Functions of Social Conflict*, New York, The Free Press, 1956 ve *Continuities in the Study of Social Conflict*, New York, The Free Press, 1967.

95 Coser (L.A.), a.g.e.

96 Merton (R.K.), *Social Theory and Social Structure*, 2. baskı, Glencoe., The Free Press, 1957. Fransızca

çevirisi: *Eléments de Théorie et de Méthode Sociologique*, Paris, Plon, 1965, s. 65-139.

97 Parsons (T.), *Some Reflections on the Place of Force in Social Process*, *Sociological Theory and Modern Society*, New York, The Free Press, 1967.

98 Galtung (J.), *A Structural Theory of Aggression*, *Journal of Peace Research*, 1964, cilt II, s. 95-119.

99 Örneğin Kaplan (M.A.), *System and Process in International Politics*, New York, John Wiley & Sons, 1957.

100 Engels (F.), *Anti-Dühring*.

101 A.g.e. s. 215

102 Zaten, Devletin, düşüngüsel ilkelere bağlı olarak işleyen düşüngü organları ile, şiddet ilkesine bağlı olarak işleyen baskı organlarını inceleyen L. Althusser ya da R. Fossaert'in sosyolojik çözümlerinin temeli budur.

103 Örneğin, Toch (H.), *Police, Prisons and the Problem of Violence*, a.g.e.

104 Westley (W.), *Violence and The Police*, *American Journal of Sociology*, cilt 59, Temmuz 1953; Skolnick (J.H.), *Justice About Trial*, *Law Enforcement in Democratic Society*, New York, John Wiley & Sons, 1966.

105 Whyte (L.F.), *Stree Corner Society*, Şikago, University of Chicago Press, 1955; Cohen (A.K.), *Delinquent Boys: The Culture of the Gang*, Glencoe, Ill., The Free Press, 1955.

106 Hegel (G.W.F.), *Die Vernunft in der Geschichte*, Fransızca çevirisi: *La Raison Dans l'Histoire*, Paris, Union Générale d'Édition, 1965, s. 68.

107 Sorel (G.), *Réflexions sur la Violence*, 1900.

108 Bkz. Roth (J.J.), *The Cult of Violence*, Sorel and the Sorelians, Berkley, University of California Press, 1980.

109 Benjamin (W.), *Zur Kritik der Gewalt*, *Archiv Für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, 1921, cilt 47, sayı 3. Fransızca çevirisi: *Pour Une Critique de la Violence*, *Oeuvres*, I, *Mythe et Violence*, Paris, Denoel, 1971, s. 121-148.

110 Benjamin (W.), a.g.e. s. 140.

111 Arendt (H.), *On Violence*, New York, Harcourt

Brace & World Inc., 1969. Fransızca çevirisi: Du Mensonge a la Violence, "Liberté de l'Esprit", Paris, Calmann-Lévy, 1969, s. 172-173.

112 Fanon (F.), Les Damnés de la Terre, Paris, Maspero, 1961.

113 Sartre (J.P.), L'Être et le Néant, Paris, Gallimard, 1943, s. 321.

114 A.g.e. s. 323.

115 A.g.e. s. 326.

116 Sartre (J.P.), L'Être et le Néant, s. 431.

117 Sartre (J.P.), Critique de la Raison Dialectique, Paris, Gallimard, s. 206.

118 A.g.e. s. 209.

119 Girard (R.), La Violence et le Sacré, Paris, Grasset, 1972, s. 204.

120 A.g.e. s. 208.

121 A.g.e. s. 36-43.

YeniYüzyıl Kitaplığı _____

Bilgi günümüzün en önemli değeri haline geldi. Ama çığ gibi büyüyen bilgi üretimini izleyebilmek, günlük koşuşturmanın içinde neredeyse imkansız. Gündelik hayatımızı yakından ilgilendiren konular-
da bile kitap okuyacak zaman bulamıyoruz. Oysa bunun ötesine geçebilmek, kendimizi her konuda geliştirmek, kültürümüzü arttırmak hepimizin düşü.

Cep Üniversitesi size çağdaş bilgi ve kültürün kapı-
larını açıyor. Cep Üniversitesi'nin kitapları, Fransız
"Que sais-je" (Ne biliyorum?) dizisinden titizlikle
seçildi ve Türkçeleştirildi. Cep Üniversitesi ayrıca,
Türkiye'nin tarihiyle, siyaset, kültür, ekonomi haya-
tıyla ilgili konularda özel olarak bu dizi için uzman-
lara ısmarlanan eserlerle zenginleştirildi.

YeniYüzyıl Kitaplığı _____

Emlak Bank'ın katkılarıyla